

Politike i strategije Evropske unije u oblasti životne sredine u jugoistočnoj Evropi

Priručnik za obuku organizacija civilnog društva iz jugoistočne Evrope o primjeni EU legislative u oblasti zaštite prirode

Urednik Veronika Ferdinandova

MEĐUNARODNA UNIJA ZA ZAŠTITU PRIRODE

Ova publikacija je izrađena uz pomoć Evropske unije. Sadržaj ove publikacije je isključivo odgovornost autora i ne predstavlja nužno stavove Evropske unije.

IUCN, Međunarodna unija za zaštitu prirode, pomaže svijetu u pronalaženju pragmatičnih rješenja za najvažnije ekološke i razvojne izazove.

IUCN radi na pitanjima vezanim za biološku raznovrsnost, klimatske promjene, energiju, životni standard ljudi i ozelenjavanje svjetske ekonomije i to podržavajući naučna istraživanja, upravljajući projektima širom svijeta i zbližavajući vlade, NVO, UN i kompanije da zajedno kreiraju politike, zakone i najbolje prakse.

IUCN je najstarija i najveća globalna ekološka organizacija na svijetu, sa više od 1 000 članova iz vladinog i nevladinog sektora, i skoro 11 000 stručnjaka volontera u oko 160 zemalja. Rad IUCN-a podržava preko 1 000 zaposlenih u 60 kancelarija, i stotine partnera iz javnog, nevladinog i privatnog sektora u cijelom svijetu.

www.iucn.org

Pominjanje geografskih entiteta u publikaciji i tokom predstavljanja ovog materijala ne izražava mišljenje IUCN-a u pogledu pravnog statusa bilo koje zemlje, teritorije, područja, njihovih vlasti ili u pogledu njihovih granica i ograničavanja.

Za potrebe ove publikacije naziv Makedonija odnosi se na Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju.

Stavovi iznešeni u ovoj publikaciji ne odražavaju nužno i stavove IUCN-a.

IUCN i partnerske organizacije se ograđuju od bilo kakve greške ili propusta pri prevodu originalnog dokumenta sa engleskog jezika na crnogorski jezik.

Ova publikacija je dijelom omogućena finansiranjem od strane Evropske unije.

Izdavač: IUCN, Gland, Švajcarska i Beograd, Srbija.

Autorsko pravo: © 2011 International Union for Conservation of Nature and Natural Resources
Umnožavanje ove publikacije u obrazovne ili druge nekomercijalne svrhe je dozvoljeno bez prethodne pismene dozvole od nosioca autorskih prava pod uslovom da je izvor u potpunosti priznat.
Umnožavanje ove publikacije radi prodaje ili u druge komercijalne svrhe je zabranjeno bez prethodne pismene dozvole nosioca autorskog prava.

Saradnici: Lawrence Jones-Walters, Kristijan Čivić (ECNC), Delphine Morin, Danielle Boivin (Biotope), Mark Redman (ENRD)

Grafički dizajn: Imre Sebestyén, jr. / UNITgraphics.com

Objavljuje: IUCN Programska kancelarija za jugoistočnu Evropu

Štampa: Stojkov, Novi Sad

Kontakt: IUCN Programska kancelarija za jugoistočnu Evropu
Dr Ivana Ribara 91
11070 Beograd, Srbija
see@iucn.org
Tel +381 11 2272 411
Fax +381 11 2272 531
www.iucn.org/southeasterneurope
2011

Sadržaj

Predgovor	9
Zahvalnost	10
SKRAĆENICE	11
DIO A: Ekološke mreže i zelena infrastruktura	12
I. Ekološke mreže u teoriji	14
II. Politički okvir ekoloških mreža	16
1. Međunarodne politike	16
2. Politike EU	17
III. Ekološke mreže u praksi	18
1. MAK-NEN (Makedonska nacionalna ekološka mreža) - primer nacionalne ekološke mreže	18
2. Prostorno planiranje i sektorska integracija	19
3. Ekološke mreže i vrijednosti, dobrobiti i usluge ekosistema	20
4. Ekološke mreže i klimatske promjene	20
IV. Ekološke mreže i zelena infrastruktura	21
V. Učešće zainteresovanih strana i jačanje kapaciteta civilnog društva	23
VI. Praktične vježbe	26
VII. Korišćena literatura	29
DIO B: Procjena uticaja na životnu sredinu (EIA) i Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (SEA) ..	34
I. Uvod u Procjenu uticaja na životnu sredinu (EIA) i Stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu (SEA) ..	36
II. Pregled procedura EIA i SEA	37
1. Osnove procedure procjene uticaja (EIA)	37
2. Osnove procedure strateške procjene uticaja (SEA)	37
III. SEA i EIA: dva komplementarna instrumenta u procesu donošenja odluka	38
1. SEA: procjena održivosti opšteg okvira ekonomskog razvoja na teritoriji	38
2. EIA: procjena održivosti pojedinačnog projekta u ograničenoj projektnoj oblasti	38
IV. Uloga organizacija civilnog društva u procedurama SEA i EIA	40
1. Organizacije civilnog društva treba da budu konsultovane	40
2. Ograničenja javnih konsultacija u direktivama o SEA i EIA	40
V. Praktične vježbe	41
VI. Korišćena literatura	42
DIO C: Ekološka povezanost	44
I. Ekološka povezanost: rješenje za prevenciju gubitka biodiverziteta	46
1. Kratak uvod u pojam ekološke povezanosti	46
2. Ekološka povezanost u međunarodnom regulatornom okviru	46
II. Metodologija za procjenu ekološkog kontinuiteta na teritoriji	48

1. Procijenite fragmentaciju predjela	48
2. Odredite ekološku povezanost	48
III. Praktične vježbe	49
IV. Korišćena literatura	50
DIO D: Natura 2000	52
I. Natura 2000: ekološke mreže Evropske unije	54
II. Koristi i ograničenja mreže Natura 2000	57
1. Koristi	57
2. Ograničenja	57
III. Proglašavanje Natura 2000 područja	57
1. Tri koraka koja vode do izbora Posebnih područja očuvanja (SACs)	57
2. Kako odabrati Područja od značaja za Zajednicu	59
3. Od Značajnih područja za ptice (IBAs) do Područja posebne zaštite (SPAs)	60
IV. Upravljanje Natura 2000 područjem	62
1. Izrada Natura 2000 planova upravljanja	62
2. Obaveza izvještavanja	62
V. Ocjena prihvatljivosti planova i projekata koji značajno utiču na Natura 2000 područja	63
VI. Uloga civilnog društva u razvoju mreže Natura 2000: novi način upravljanja koji treba očuvati . . .	65
1. Učešće javnosti u proglašavanju Natura 2000 područja	65
2. Učešće javnosti i planovi upravljanja mrežom Natura 2000	66
3. Učešće javnosti i Ocjena prihvatljivosti u okviru Natura 2000 područja	66
VII. Praktične vježbe	67
VIII. Korišćena literatura	70
DIO E: Očuvanje prirode i politika EU za ruralni razvoj – pojam i mjere implementacije	72
I. Politika EU za ruralni razvoj	74
1. Opis situacije	74
2. Trenutni program podrške EU ruralnom razvoju (2007-2013)	75
3. Natura 2000 plaćanja (EAFRD mjere 213+224)	75
4. Agro-ekološka plaćanja (EAFRD mjera 214)	77
4.1 Kako funkcionišu agro-ekološka plaćanja?	79
4.2 IPARD pripremne aktivnosti za implementaciju agro-ekoloških mjera	79
II. Poljoprivredna proizvodnja visoke prirodne vrijednosti (HNV)	80
1. Definicija visoke prirodne vrijednosti (HNV)	81
2. Ključne karakteristike poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti (HNV)	81
3. Poljoprivredna proizvodnja visoke prirodne vrijednosti u južnoj Transilvaniji (Rumunija)	83
4. Javna dobit poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti	84
4.1 Očuvanje biodiverziteta	84
4.2 Očuvanje kulturnih predjela	85

4.3 Ublažavanje klimatskih promjena	86
5. Politička podrška za poljoprivrednu proizvodnju visoke prirodne vrijednosti	86
III. Razvoj politike u budućnosti	89
IV. Praktične vježbe	89
V. Korišćena literatura	91
ANEKSI	92
Aneks I: Važne definicije u oblasti životne sredine	94
Aneks II: Javno učešće u procedurama procene uticaja (EIA), strateške procene (SEA) i ocene prihvatljivosti (AA)	95
Aneks III: Savjeti za uspješnu komunikaciju na javnim događijama	96
Aneks IV: Iznošenje mišljenja o projektu.	97

Predgovor

Veronika Ferdinandova

Zemlje Zapadnog Balkana odlikuje sličan politički kontekst i razvoj. Trenutno sve one nastoje da se priključe Evropskoj uniji i zbog toga su njihove vlade preuzele na sebe zahtjevan zadatak da implementiraju pravne propise EU. Od izuzetne važnosti za ovaj proces je saradnja sa organizacijama civilnog društva (CSOs) koje mogu da pruže stručnost, sredstva i informacije, kao i da iskažu mišljenja, interese i potrebe društva. Pretpristupni period je važan iz nekoliko razloga i prilično predodređuje procese koji slijede nakon pristupanja - ovo je trenutak za kreiranje nacionalnih zakona i prihvatanje standarda EU, a istovremeno je i vrijeme za transformisanje i jačanje društva sposobnog za oblikovanje sopstvenog okruženja. Prema izvještajima Evropske komisije o napretku za 2011. godinu, zemlje Zapadnog Balkana uglavnom prepoznaju principe demokratije i ljudskih prava, ali je konsultovanje organizacija civilnog društva skromno i one su i dalje isključene iz procesa donošenja odluka. Prema tome, dalja podrška razvoju i jačanju organizacija civilnog društva, veća transparentnost i bolji pristup informacijama su neophodni, naročito u oblasti zaštite prirode.

Savjet ministara je početkom 2011. godine, kao dio napora EU da zaštiti životnu sredinu, podržao Strategiju o biodiverzitetu EU koja uključuje šest ciljeva za sprečavanje opadanja biodiverziteta i ekosistema do 2020. godine. Ovi ciljevi podrazumijevaju pravilno upravljanje mrežom Evropske unije- Natura 2000, bolju zaštitu ekosistema, veću upotrebu zelene infrastrukture i održiviju poljoprivredu i šumarstvo. Zemlje Zapadnog Balkana spadaju u najbogatije oblasti u Evropi kada je riječ o ekosistemima i raznovrsnosti vrsta i kao buduće države članice one treba da dostignu standarde EU kako bi mogle da doprinesu ostvarivanju zajedničkih ciljeva.

Postoje brojne oblasti politike EU koje mogu direktno ili indirektno uticati na prirodu i biodiverzitet i bez efikasne primjene unakrsno usklađenih principa zaštita ne može biti uspješna. Ova publikacija ne pokušava da obuhvati sve te oblasti već da detaljno razmotri one koje na najdirektniji način utiču na naše okruženje. Publikacija obuhvata koncept Zelene infrastrukture kao efikasnog pristupa za borbu protiv sve veće fragmentacije evropskih predjela. Između ostalog, ovaj koncept uključuje ekološku povezanost i njeno praktično sprovođenje kroz Procjenu uticaja na životnu sredinu (EIA), Stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu (SEA), Ocjenu prihvatljivosti (AA) i dokumente za planiranje upotrebe zemljišta. Ekološke mreže, kao jedan od najvažnijih instrumenata za efikasnu zaštitu, predstavljene su kroz primjer mreže Natura 2000. U poglavlju koje govori o mreži Natura 2000 objašnjeni su svi koraci- od odabira i proglašenja Natura 2000 područja do planiranja upravljanja i praćenja stanja efikasnosti zaštite i mjera obnavljanja. U posljednjem poglavlju je dat pregled najuticajnije politike EU od njenog osnivanja i načini na koji se njome upravlja posljednjih decenija u cilju postizanja većih koristi za životnu sredinu- Zajednička poljoprivredna politika i njen drugi stub, Ruralni razvoj.

U svim odjeljcima publikacije poklanja se posebna pažnja ulozi koju organizacije civilnog društva mogu imati u planiranju i sprovođenju mjera očuvanja u širim seoskim oblastima i uključivanju drugih zainteresovanih strana radi koherentnog donošenja odluka. Mehanizmi uključivanja organizacija civilnog društva u proces donošenja odluka u okviru procedura EIA, SEA i pripreme, proglašenja i upravljanja mrežom Natura 2000 i njihovo uključivanje u procese razvijanja nacionalnih planova i programa ruralnog razvoja dati su u teoretskim i praktičnim odjeljcima.

Ova publikacija je izrađena u okviru projekta "Podrška EU partnerskim aktivnostima. Politike i strategije EU u oblasti životne sredine u jugoistočnoj Evropi: Jačanje kapaciteta za primjenu politika i strategija EU u oblasti životne sredine u Makedoniji, Crnoj Gori i Srbiji" i njen cilj je da pomogne stručnjacima u oblasti zaštite životne sredine da se efikasno uključe u nacionalne napore za zaštitu životne sredine, kao i da im obezbijedi instrument za prenošenje znanja članovima organizacija civilnog društva. Publikacija sadrži teorijske odjeljke u okviru svake teme, praktične vježbe i odjeljak sa preporučenom literaturom i ostalim izvorima informacija - internet stranice, prezentacije, smjernice itd.

Nadamo se da će ova publikacija pomoći organizacijama civilnog društva u boljem razumijevanju zakona EU u oblasti zaštite životne sredine i uloge koju one imaju u sprovođenju ovih zakona u svojim zemljama.

Publikacija je prevedena na makedonski, crnogorski i srpski jezik kako bi svim zainteresovanim CSOs pomogla da pruže doprinos na lokalnom i nacionalnom nivou.

Zahvalnost

Želimo da se zahvalimo autorima poglavlja koji su iscrpno predstavili različite politike uz jasne teorijske informacije i praktične aktivnosti: Lorens Džons - Volters i Kristijan Čivić (Evropski centar za zaštitu prirode)- poglavlje o ekološkim mrežama i zelenoj infrastrukturi; Delfin Morin i Danijel Boivin (Biotope)- poglavlje o procedurama EIA, SEA, ekološkoj povezanosti i mreži Natura 2000; Mark Redman (Evropska mreža za ruralni razvoj)- poglavlje o ruralnom razvoju. Takođe se zahvaljujemo na iskustvu i savjetima koje su sa nama podijelili Andrej Kovačev (Balkani Wildlife Society), Aleksander Dountčev (Udruženje parkova Bugarske) i Viara Stefanova (Evropski forum za zaštitu prirode i pašarenje) tokom studijske posjete Bugarskoj.

Zahvaljujemo se partnerima projekta iz Makedonije, Crne Gore i Srbije: Društvu ekologa Makedonije, Zelenima Crne Gore i Društvu za zaštitu i proučavanje ptica Srbije, kao i svim stručnjacima koji su svojim entuzijazmom inspirisali učesnike radionica, treninga i studijske posjete.

Prevod i lekturu tekstova su uradili Linda Zanela, Jelena Pantić, Zen Translation, Jadranka Nikolić, Robertina Brajanoska i Jelena Burazerović kojima se takođe zahvaljujemo.

SKRAĆENICE

AA	Ocjena prihvatljivosti (Appropriate assessment)
AEWA	Sporazum o zaštiti afričko-evroazijskih migratornih ptica močvarica (Agreement on conservation of African-Eurasian Migratory Waterbirds)
ASCI	Područja od posebnog značaja za očuvanje (Area of Special Conservation Interest)
CAP	Zajednička poljoprivredna politika (Common Agricultural Policy)
CBD	Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (Convention on Biological Diversity)
CMS	Konvencija o zaštiti migratornih vrsta divljih životinja (Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals)
COP	Konferencije strana (Conference of Parties)
CSO	Organizacija civilnog društva (Civil Society Organization)
EAFRD	Evropski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (European Agricultural Fund for Rural Development)
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj (European Bank for Reconstruction and Development)
EC	Evropska komisija (European Commission)
ECNC	Evropski centar za zaštitu prirode (European Centre for Nature Conservation)
EEA	Evropska agencija za životnu sredinu (European Environment Agency)
EEC	Evropska ekonomska zajednica (European Economic Community)
EHF	Evropski forum za staništa (European Habitats Forum)
EIA	Procjena uticaja na životnu sredinu (Environmental Impact Assessment)
ENRD	Evropska mreža za ruralni razvoj (European Network for Rural Development)
ETC/BD	Evropski centar za biološku raznovrsnost (European Topic Centre on Biological Diversity)
EU	Evropska unija (European Union)
EU-27	27 država članica Evropske unije (The 27 Member States of the European Union)
GDP	Bruto domaći proizvod (Gross Domestic Product)
HD	Direktiva o staništima (Habitat Directive)
HNV	Visoka prirodna vrijednost (High Nature Value)
IBA	Značajna područja za ptice (Important Bird Area)
IPA	Instrument za pretpristupnu pomoć (Instrument for Pre-Accession Assistance)
IPARD	Instrument pretpristupne pomoći za ruralni razvoj (Instrument for Pre-Accession - Rural Development)
IROI	Imperativni razlozi preovladavajućeg javnog interesa (Imperative Reasons of Overriding Public Interest)
IUCN	Međunarodna unija za zaštitu prirode (International Union for Conservation of Nature)
LEADER	Veze između aktivnosti ruralnog razvoja (Links between the Rural Economy and Development Actions)
MA	Milenijumska procjena ekosistema (Millennium Ecosystem Assessment)
MEA	Multilateralni ugovori o životnoj sredini (Multilateral Environmental Agreement)
NGO	Nevladina organizacija (Non Governmental Organization)
PA	Zaštićeno područje (Protected Area)
PEBLDS	Panevropska strategija biološke i pejzažne raznovrsnosti (Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy)
PEEN	Panevropska ekološka mreža (Pan-European Ecological Network)
RDP	Program(i) ruralnog razvoja (Rural Development Programme)
RDR	Uredba o ruralnom razvoju (Rural Development Regulation)
SAC	Posebna područja očuvanja (Special Area of Conservation -Habitats Directive)
SCI	Područje od značaja za Zajednicu (prema Direktivi o staništima) (Site of Community Importance -Habitats Directive)
SEA	Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (Strategic Environmental Assessment)
SEE	Jugoistočna Evropa (South-Eastern Europe)
SPA	Područja posebne zaštite (Special Protection Areas -Birds Directive)
TEEB	Ekonomija ekosistema i biodiverziteta (The Economics of Ecosystems and Biodiversity)
UNECE	Ekonomska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu (United Nation Economic Commission for Europe)
UNEP	Program Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (United Nations Environment Programme)
UNDP	Program Ujedinjenih nacija za razvoj (United Nations Development Programme)
WB	Svjetska banka (World Bank)
WFD	Okvirna direktiva o vodama EU (Water Framework Directive)
WWF	Svjetski fond za zaštitu divljih životinja (World Wildlife Fund)

DIO A: Ekološke mreže i zelena infrastruktura

Lawrence Jones-Walters and Kristijan Čivić, ECNC

I. Ekološke mreže u teoriji

Koncept ekoloških mreža nije nov. Model se razvija u proteklih 35-40 godina, počev od sedamdesetih i osamdesetih godina, u kontekstu sve veće fragmentacije evropskih predjela i u zemljama gdje je tradicija planiranja intenzivnog korišćenja zemljišta dovela do stvaranja institucionalnog okruženja za dodjeljivanje funkcija na nivou predjela. Koncept predstavlja primjenu ekološkog znanja o procesima fragmentacije u predjelima Evrope i njihovog uticaja na populacije prirodnih vrsta.

Prirodna područja, zaštićena ili ne, često predstavljaju izolovana ostrva različite veličine (iako uglavnom previše mala) unutar predjela intenzivne poljoprivrede, izgradnje ili saobraćajne i energetske infrastrukture. Izolovanost i gubitak staništa sprečavaju prirodne vrste da dođu do odredišta za migraciju ili širenje, prisiljavaju ih da žive u staništima koja nisu dovoljno prostrana za očuvanje održivih populacija, smanjuju ili odstranjuju potencijal za genetsku razmjenu i sprečavaju vrste da se prilagode na posljedice i uticaje klimatskih promjena, što, po svoj prilici, prisiljava mnoge vrste da migriraju u nova staništa.

Prema tome, zaštićena područja sama po sebi ne mogu biti dovoljna za očuvanje biodiverziteta ili za ispunjavanje nacionalnih, regionalnih ili međunarodnih ciljeva i obaveza vezanih za njegovo očuvanje. Dok su mnoge vrste sve više ugrožene u okviru svog područja rasprostranjenosti, zaštićena područja mogu da ponude samo mala ostrva zaštite. Mnoga zaštićena područja su previše mala da bi sadržala održive populacije vrsta koje treba štiti, naročito kada je riječ o velikim sisarima poput mrkog medvjeda, vuka ili risa.

Glavni cilj ekoloških mreža je očuvanje biodiverziteta održavanjem i ojačavanjem cjelovitosti ekoloških procesa i procesa životne sredine i suočavanje sa gore navedenim uticajima povezivanjem fragmentiranih ekosistema radi unapređenja razmjene između populacija vrsta i omogućavanja migracije i širenja vrsta. Kao pristup zaštite, ekološke mreže imaju dva opšta cilja: (1) očuvanje funkcionisanja ekosistema kao sredstava za omogućavanje zaštite vrsta i staništa, i (2) unapređivanje održivog korišćenja prirodnih resursa u cilju smanjenja uticaja ljudskih aktivnosti na biodiverzitet i/ili povećanja vrijednosti biodiverziteta predjela kojima upravlja čovjek (Bennett & Wit, 2001).

Ekološke mreže su zasnovane na ideji centralnih područja, ekoloških koridora, prelaznih pojaseva i područja za obnavljanje. Ekološkim mrežama se upravlja tako da se sačuva biološka raznovrsnost i održe ili obnove usluge ekosistema kroz unutrašnju povezanost njegovih fizičkih elemenata unutar predjela. One takođe treba da omoguće održivo korišćenje prirodnih resursa i očuvanje postojećih društvenih i institucionalnih struktura (uopšteno zasnovano na UNEP, 2003). Koncept ekološke mreže značajno doprinosi sveukupnom naporu da se zaštiti, održi i unaprijedi biodiverzitet. Koncept je dobio značajnu političku podršku u posljednjih petnaest godina i prihvatile su ga mnoge evropske zemlje.

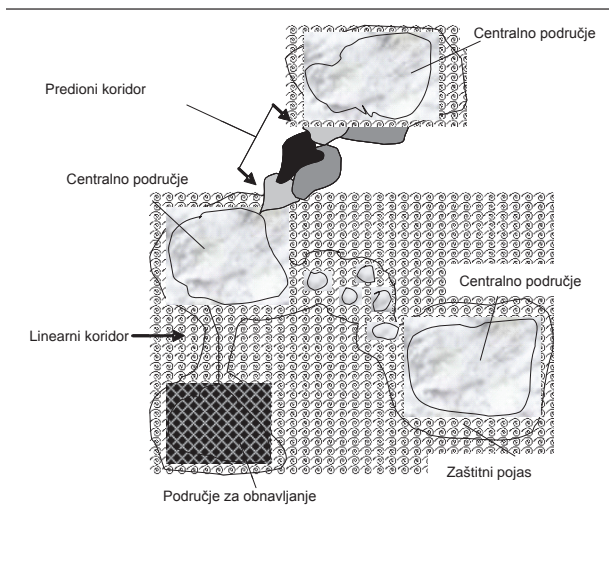
Sve ekološke mreže imaju zajedničke ciljeve očuvanja i operativne odlike, kao i karakterističnu prostornu arhitekturu. Ova arhitektura je ishod prostornih odnosa i procesa ključnih za očuvanje biodiverziteta, naročito u pogledu rasprostranjenosti populacija lokalnih vrsta, rasporeda staništa, geografskih procesa i ljudskih aktivnosti. Specifične funkcije se dodjeljuju različitim područjima u zavisnosti od njihove ekološke vrijednosti i prirodno-resursnog potencijala (Bennett, 2004). Ove funkcije se odražavaju u koherentnom sistemu elemenata ekološke mreže (Slika 1):

- **Centralna područja:** njihova osnovna funkcija je zaštita biodiverziteta, čak i ako područje nije zakonski zaštićeno. Primarni cilj centralnih područja je omogućavanje očuvanja reprezentativnog niza karakterističnih staništa i populacija vrsta.
- **Koridori:** služe za očuvanje vitalnih ekoloških interakcija ostvarivanjem veze između centralnih područja tamo gdje je potrebno. Postoje tri vrste ove povezanosti:
 - *Linearni koridori:* elementi predjela kao što su žive ograde, nizovi drveća, šume i rijeke ili infrastrukture kao što su tuneli i prelazi za divlje životinje koji omogućavaju vrstama da pređu prepreku;
 - *Prelazna područja ('stepping stones'):* niz malih komada staništa koje pojedine vrste koriste tokom kretanja kao sklonište, mjesto za ishranu, odmaralište ili za druge ekološke funkcije;
 - *Predioni koridori:* razne vrste međusobno povezanih matrica predjela, obično u obliku predjela sa ekstenzivnim upravljanjem koji zadržavaju dovoljno prirodnih elemenata uz pomoć kojih se

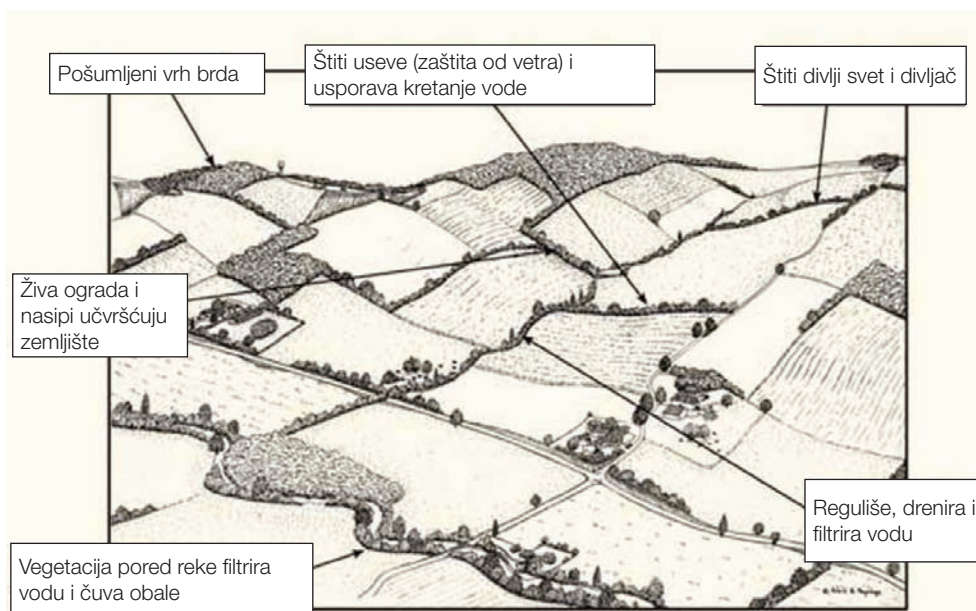
pojednim vrstama omogućava da prežive tokom kretanja između djelova staništa (Slika 2).

- **Zaštitni pojasevi:** odvajaju područja u kojima je primarni cilj očuvanje biodiverziteta od potencijalno štetnih spoljnih uticaja, a naročito od uticaja izazvanih neodgovarajućim vidovima korišćenja zemljišta. Prema tome, ova funkcija u principu dozvoljava niz održivih ljudskih aktivnosti.
- **Područja za obnavljanje:** područja u kojima degradirane funkcije jednog ekosistema mogu biti obnovljene, naročito u slučajevima kada fragmentacija staništa onemogućava normalno funkcionisanje ekosistema ili ugrožava lokalne populacije. Ova područja su važna zato što mogu poboljšati ekološku povezanost i funkcionalnost sistema. Koncept uključuje razvoj ili ponovni razvoj vrijednosti biodiverziteta.
- **Područja održivog korišćenja:** mogu okruživati mrežu i u njima se nastavlja sa korišćenjem zemljišta unutar mozaika predjela uz održivo korišćenje prirodnih resursa i održanje većine usluga ekosistema.

Model ekološke mreže se može primijeniti na raznim nivoima. Mnoge ekološke mreže obuhvataju geografsku regiju, kao što je sliv, planinski vijenac ili biom (npr. širokolisne šume). S druge strane, ako je model ekološke mreže dio državne politike ili planiranja, ona može biti nacionalna, regionalna (npr. zemlja ili provincija) pa čak i prekogranična mreža između susjednih zemalja. Trenutno je moguće pronaći primjere modela ekološke mreže koji se koriste kao strateški pristupi očuvanju biodiverziteta počev od nadkontinentalnog nivoa pa do detaljnih planova očuvanja na lokalnom (npr. opštinskom) nivou.

Slika 1. Model ekološke mreže (Izvor: Bouwma et al., 2002)

Slika 2. Multifunkcionalni predeo (Izvor: Arbres et Paysages, p. 32, Bonnin et al., 2007)

II. Politički okvir ekoloških mreža

Koncept ekoloških mreža je prisutan u raznim međunarodnim konvencijama (Ramsarska konvencija, Bernska konvencija), evropskim sporazumima (Direktiva o pticama, Direktiva o staništima) i odgovarajućim implementacijama politika (mreže Natura 2000 i Emerald). Koncept je postao operativan u nacionalnim i evropskim strategijama (Jongman et al., 2004). Na osnovu toga, razvoj evropske ekološke mreže predstavlja jedan od prioriteta i aktivnosti evropske zaštite prirode u okviru Panevropske strategije o zaštiti biološke i predione raznovrsnosti (PEBLDS) koju su podržale 54 panevropske zemlje u Sofiji, 1995. godine. Prema ovoj strategiji, ciljevi Panevropske ekološke mreže (PEEN) su (pogledati takođe Rientjes i Roumelioti, 2003):

- Očuvanje punog raspona ekosistema, staništa, vrsta i predjela od evropskog značaja;
- Dovoljna prostranost staništa u cilju obezbjeđivanja povoljnog statusa očuvanja ključnih vrsta;
- Pružanje dovoljno mogućnosti za rasprostiranje i migraciju vrsta;
- Obnavljanje oštećenih djelova ključnih sistema životne sredine;
- Zaštita ključnih sistema životne sredine od prijetnji.

Nekoliko multilateralnih sporazuma o životnoj sredini (MEAs) i međunarodnih i regionalnih političkih procesa su stvorili okvir koji omogućava razvoj i implementaciju ekoloških mreža na različitim nivoima. Ovi sporazumi i politike se ili direktno odnose na ekološke mreže (kao PEEN ili Karpatska konvencija) ili obuhvataju odredbe koje su relevantne sa tačke gledišta ekološke po vezanosti (npr. prepoznavanje važnosti očuvanja ekološke koherentnosti i povezanosti kao doprinos očuvanju biodiverziteta, imenovanje zaštićenih područja i zaštitnih pojaseva, zaštita migratornih vrsta itd.). Naredni odjelci daju pregled najrelevantnijih međunarodnih i regionalnih multilateralnih sporazuma o životnoj sredini, kao i evropskih političkih procesa koji se odnose na stvaranje ekoloških mreža.

1. Međunarodne politike

Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (CBD)

Na globalnom nivou, Konvencija o biološkoj raznovrsnosti daje glavni okvir za očuvanje svjetskog biodiverziteta. Tekst konvencije ne pominje eksplicitno koncept ekoloških mreža, ali u članu 8. (d) i (e) se naglašava potreba za očuvanjem prirode izvan zaštićenih područja i važnost zaštitnih pojaseva, a ugovorne strane se pozivaju da „unapređuju zdrav i održiv razvoj životne sredine u zonama koje se nalaze uz zaštićena područja u cilju pospješivanja njihove zaštite“. Osim toga, Program Konvencije o radu u oblasti zaštićenih područja posebno naglašava potrebu za ekološkom povezanošću i odnosi se na koncept ekoloških mreža.

U okviru cilja 1.2 navodi se da treba obezbijediti da sva zaštićena područja i sistemi zaštićenih područja budu integrisani u šire kopnene i vodene predjele do 2015. godine. Ovo će se, između ostalog, postići uzimanjem u obzir ekološke povezanosti i, gdje je moguće, koncepta ekoloških mreža (CBD, 2004). Osim toga, Plan o implementaciji, usvojen 2002. godine na Svjetskom samitu o održivom razvoju, ističe ulogu unapređenja razvoja nacionalnih i regionalnih ekoloških mreža i koridora kako bi se dostigli ciljevi biodiverziteta do 2010. godine (CBD, 2002).

Ramsarska konvencija

Konvencija o vodenim staništima od međunarodnog značaja (Ramsarska konvencija) je bila pionir u promociji pristupa po ekosistemima pri čemu se vodeni ekosistemi posmatraju u svojoj cjelini. Ramsarska konvencija posebnu pažnju poklanja očuvanju populacija migratornih ptica što postavlja pitanja vezana za povezanost centralnih područja. Osim toga, nove smjernice za planiranje upravljanja Ramsarskim područjima i drugim vodenim područjima usvojene na osmoj Konferenciji ugovornih strana (COP) 2002. godine, preporučuju sistem zoniranja koji treba da uzme u obzir značaj povezanosti centralnih područja Ramsarskih područja (Ramsar, 2002; stavovi 55 – 57). COP je takođe zatražila od ugovornih strana da preduzmu zajedničke mjere za omogućavanje upravljanja prekograničnim vodenim područjima.

Bonska konvencija

Konvencija o očuvanju migratornih vrsta divljih životinja (CMS ili Bonska konvencija) ima za cilj očuvanje kopnenih, morskih i ptičjih migratornih vrsta unutar njihovog područja rasprostranjenosti. Ovakvo obnavljanje ili zaštita migratornih ruta je jedna od funkcija svojstvenih konceptu ekološke mreže (Bonin et al., 2007), a sporazumi potpisani u okviru CMS su jednako važni. Na primjer, Sporazum o zaštiti afričko-evroazijskih migratornih ptica močvarica (AEWA) se odnosi na cjelokupna područja rasprostranjenosti ptičjih vrsta i ima za cilj da obezbijedi da ne postoje prekidi u zaštiti ovih ptica duž njihovih migratornih ruta.

Bernska konvencija

Konvencija o očuvanju divljeg biljnog i životinjskog svijeta i prirodnih staništa Evrope (Bernska konvencija) ima za cilj očuvanje divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa, naročito onih vrsta i staništa čije očuvanje zahtijeva saradnju nekoliko država. Član 4. Bernske konvencije naglašava važnost prekograničnih zaštićenih područja. Osim toga, stalni odbor Bernske konvencije je nekoliko puta pozivao države da uvedu ekološke mreže. Na primjer, Preporuka br. 25 o zaštiti prirodnih područja izvan zaštićenih područja podstiče očuvanje, implementaciju mjera ublažavanja, i tamo gdje je potrebno, obnavljanje ekoloških koridora. Ovo se naročito predlaže kada je riječ o izgradnji i održavanju puteva, pruga i visokonaponskih vodova, kao i intervencijama na vodenim tokovima (Savjet Evrope, 1991). Na osnovu ovih preporuka, 1996. godine je započet proces osnivanja Emerald mreže područja od posebnog interesa za očuvanje (ASCIs) sa mogućnošću učestvovanja „zemalja posmatrača“.

Konvencija o predjelima

Evropska konvencija o predjelima (Firentinska konvencija) promovise zaštitu, upravljanje i planiranje evropskih predjela i uspostavlja evropsku saradnju u vezi sa pitanjima koja se tiču predjela. Ova Konvencija je dio rada Savjeta Evrope u oblasti prirodnog i kulturnog naslijeđa, prostornog planiranja i životne sredine (Brajanoska et al., 2009).

Karpatska konvencija

Okrvina konvencija o zaštiti i održivom razvoju Karpata (Karpatska konvencija) očekuje od ugovornih strana da „slijede razumnu politiku i sarađuju u cilju zaštite i održivog razvoja Karpata, kako bi se, između ostalog, poboljšao kvalitet života, ojačale zajednice i lokalna ekonomija i zaštitile prirodne vrijednosti i kulturna baština.“ Ova Konvencija je prvi međunarodni sporazum koji se eksplicitno odnosi na potrebu država da razviju i implementiraju Karpatsku ekološku mrežu. I zaista, član 4. (1) Konvencije zahtijeva od ugovornih strana da „preduzmu odgovarajuće mjere za obezbjeđivanje visokog nivoa zaštite i održivog korišćenja prirodnih i poluprirodnih staništa, njihovog kontinuiteta i povezanosti“. Osim toga, Konvencija poziva na integrisano upravljanje koritima rijeka kako bi se smanjila fragmentacija vodenih staništa i ističe značaj uključivanja biodiverziteta u sektorske politike (Bonin et al., 2007).

2. Politike EU

Evropska unija je jedna od najproaktivnijih organizacija u oblasti zaštite životne sredine i očuvanja biodiverziteta i u tu svrhu su razvijeni različiti pravni instrumenti, od kojih se neki odnose na stvaranje ili upravljanje ekološkim mrežama. Naredni odjeljak daje pregled instrumenata EU koji nude najzanimljivije mogućnosti za stvaranje ekoloških mreža.

Direktive o pticama i staništima i Natura 2000

Mreža EU Natura 2000 je mreža proglašanih područja zaštite prirode čiji je cilj obezbjeđivanje dugoročnog opstanka najvrednijih i najugroženijih evropskih vrsta i staništa. Natura 2000 obuhvata Područja posebne zaštite (SPAs) prema Direktivi o pticama (Direktiva Savjeta 79/409/EEZ) i Posebna područja očuvanja (SACs) prema Direktivi o staništima (Direktiva Savjeta 92/43/EEZ).

Postoji nekoliko koraka za ispunjavanje ciljeva mreže Natura 2000. U prvoj fazi implementacije države članice preporučuju i proglašavaju područja vrsta i staništa od evropskog značaja. Sljedeći korak ima za cilj uspostavljanje operativnog karaktera mreže kako bi se omogućilo da se vrste i staništa od značaja za Zajednicu u proglašanim područjima održe na „povoljnom statusu očuvanja“. Države članice treba da uspostave potrebne mjere očuvanja, uključujući pripremanje planova upravljanja i prilagođavanje odgovarajućih nacionalnih zakonskih, administrativnih ili ugovornih mjera. Međutim, jasno je navedeno da mjere očuvanja „treba da uzmu u obzir ekonomske, društvene i kulturne zahtjeve kao i regionalne i lokalne karakteristike područja“ kako bi se održale dinamične ruralne oblasti.

Natura 2000 je primjer procesa stvaranja široke mreže EU. Kroz uključivanje svih relevantnih zainteresovanih strana – vlasnika zemljišta, korisnika zemljišta, lokalnih, nacionalnih i evropskih vlasti- u svim sektorima, cilj je omogućavanje očuvanja biodiverziteta izvan nacionalnih granica.

Da bi se održala ili obnovila koherentnost mreže Natura 2000, potrebne su mjere povezivanja:

Član 3. (3) Direktive o staništima navodi da „tamo gdje smatraju potrebnim, države članice nastoje da unaprijede ekološku povezanost mreže Natura 2000 održavanjem, i gdje je potrebno, razvijanjem odlika predjela koje su od najvećeg značaja za divlju floru i faunu, kako je navedeno u članu 10.“

Pored toga, član 6. (4) navodi da, ukoliko se plan ili projekat sa negativnim uticajima na područje ipak moraju sprovesti (zbog „imperativnih razloga preovladavajućeg javnog interesa“), države članice će preduzeti „sve kompenzacijske mjere kako bi osigurale zaštitu koherentnosti mreže Natura 2000“.

Postoje i opštije odredbe vezane za povezanost koje su uključene u druge direktive. One su vezane za politike planiranja i razvoja i navode da te mjere treba da budu sprovedene kako unutar tako i izvan zaštićenih područja. Međutim, odluka o tome kako i gdje treba sprovesti mjere povezivanja je ostavljena diskrecionoj odluci država članica.

Član 10. Direktive o staništima odnosi se na pojam koridora, navodeći da će „države članice nastojati, u slučajevima u kojima smatraju da je potrebno, u okviru prostornog planiranja i svojih razvojnih politika, da povećaju ekološku povezanost mreže Natura 2000 u cilju poboljšanja onih odlika predjela koje imaju veliki značaj za floru i faunu. To su one odlike koje se uspostavljaju formiranjem linearnih, neprekidnih ekosistema (kao što su rijeke i njihove obale ili kontinuirane tradicionalne međe između posjeda) ili pomoću prelaznih područja (kao što su jezera ili šumarci) i na taj način suštinski doprinose migraciji, rasprostranju vrsta ili razmjeni genetskog materijala.“

Član 3. Direktive o pticama takođe navodi da će „... države članice preduzeti mjere potrebne za očuvanje, održavanje ili obnavljanje dovoljne raznovrsnosti i prostranosti staništa za sve vrste ptica iz člana 1. 2. Očuvanje, održavanje i obnavljanje biotopa i staništa treba da uključuje [...] (b) održavanje i upravljanje unutar i izvan zaštićenih područja u skladu sa ekološkim potrebama staništa.“

Prema članu 4. (3) Direktive o pticama, „Države članice će Komisiji dostaviti sve relevantne podatke kako bi ona pokrenula odgovarajuće inicijative radi usklađivanja potrebnog da se osigura da područja [...] čine jedinstvenu cjelinu koja zadovoljava potrebe tih vrsta na morskim i kopnenim područjima na koja se odnosi ova Direktiva“. Pored toga, član 4. (4) navodi da „[...] izvan tih zaštićenih područja, države članice će takođe preduzeti odgovarajuće korake da se izbjegnu zagađenje ili narušavanje kvaliteta staništa.“

Direktive o procjeni uticaja na životnu sredinu i strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (Direktive EIA i SEA)

Procjena uticaja na životnu sredinu (EIA) i Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (SEA) su preventivni mehanizmi čiji je cilj izbjegavanje štetnih uticaja na životnu sredinu. Mogu se, na primjer, procjenjivati uticaji pojedinačnih projekata (EIA), kao što su izgradnja brana, saobraćajnica, aerodroma ili fabrika; ili uticaji planova, projekata ili politika (SEA). Ove vrste procjena su naročito značajne za povezanost, budući da omogućavaju procjenu uticaja projekata na fragmentaciju prirodnih staništa.

III. Ekološke mreže u praksi

1. MAK-NEN (Makedonska nacionalna ekološka mreža) - primer nacionalne ekološke mreže

U junu 2011, Evropski centar za zaštitu prirode (ECNC) i Makedonsko ekološko društvo (MES) su predstavili završne rezultate MAK-NEN projekta, zaključujući trogodišnji rad na razvoju Makedonske ekološke mreže (koju je finansirala holandska vlada). Predstavljanje rezultata je održano u Skoplju i prisustvovali su mu brojni predstavnici ministarstava, kao i naučne i stručne institucije u svojstvu predstavnika relevantnih sektora za implementaciju nacionalne ekološke mreže u Makedoniji. Svi predstavnici su aktivno učestvovali u razvoju završne karte.

Predstavljena su dva glavna ishoda projekta: MAK-NEN karta (Slika 3), objavljena u formatu A1 i Plan upravljanja koridorom medvjeda. Plan upravljanja navodi 23 postojeća i potencijalna uska grla za funkcionisanje ekološke mreže identifikovane na karti, nudeći moguća rješenja i mjere koje različite zainteresovane strane treba da sprovedu u cilju obezbjeđivanja potpune funkcionalnosti mreže (Brajanoska et al., 2009). Takođe se navode i ubjedljivi i vjerodostojni dokazi koji svjedoče o potrebi da se obezbijedi efikasno prostorno planiranje na nacionalnom nivou za ugrožene i ostale divlje vrste. Ishodi projekta su dostupni na internet stranici ECNC: <http://www.ecnc.org/programmes/green-infrastructure-completed-projects?action=detail&id=63>.

odnosa koji postoji između ekoloških mreža i drugih vidova korišćenja zemljišta i infrastrukture, već i zato što je ostvarivanje ovog koncepta kroz prostorno planiranje jedan od glavnih mehanizama za sektorsku integraciju.

Evropski centar za zaštitu prirode (ECNC) je 2009. godine sproveo projekat u okviru kog se istražuju veze između prostornog planiranja i ekoloških mreža, a njegovi zaključci se mogu pronaći ovdje: <http://www.ecnc.org/programmes/green-infrastructure-completed-projects?action=detail&id=59>.

3. Ekološke mreže i vrijednosti, dobrobiti i usluge ekosistema

Nesposobnost društva da uoči vrijednost prirode vodi degradaciji ekosistema, smanjenju usluga ekosistema i doprinosi značajnom opadanju biodiverziteta. Nedostatak sveobuhvatnih metodologija za određivanje ekonomskih vrijednosti biodiverziteta i usluga ekosistema, čiji se rezultati mogu lako saopštiti donosiocima odluka ili kreatorima politike, sprečava pokušaje da se zaštite, očuvaju i unaprijede staništa i vrste.

U posljednje vrijeme postoji dosta aktivnosti koje ukazuju na finansijsku vrijednost prirodnih dobara, biodiverziteta i usluga ekosistema, što se na primjer vidi u procesu Ekonomija ekosistema i biodiverziteta (TEEB) i u predlozima u okviru njegovog završnog izvještaja (TEEB, 2011). Ekološke mreže i zelena infrastruktura obezbjeđuju niz usluga, uključujući smanjenje i zaštitu od erozije, oprašivanje, prilagođavanje na klimatske promjene, koridore za kretanje životinja (i nešto manje biljaka), rekreativne i kulturne usluge.

Važno je omogućiti da se cjelokupna vrijednost ekoloških mreža uključi u političke mehanizme i mehanizme donošenja odluka kako bi se unaprijedila zaštita prirodnog okruženja i mogućnost održivog korišćenja prirodnih resursa. Ovakav pristup bi mogao da se primijeni na postojeće mreže, ali i prilikom stvaranja novih.

Prostorno planiranje može da obezbijedi koristan okvir unutar kog bi aspektima ekološke mreže (i zelenoj infrastrukturi) bilo moguće dodijeliti vrijednosti i specifične usluge ekosistema kao dio buduće politike i procesa donošenja odluka u okviru pristupa zasnovanog na kartama. Trenutno ne postoje detaljne smjernice o tome kako se ovaj pristup može primijeniti.

4. Ekološke mreže i klimatske promjene

Kako je pokazano 2005. godine u okviru Milenijumske procjene ekosistema (MA, 2005), klimatske promjene sve više utiču na biodiverzitet u Evropi i svijetu. Naučna istraživanja mogućeg uticaja klimatskih promjena ukazuju na značajne posljedice koje one mogu imati na staništa i vrste. Migracija, izumiranje i promjene u populacijama vrsta i sezonskom i reproduktivnom ponašanju su neke od zabilježenih reakcija, a ovo će se vjerovatno sve više javljati sa klimatskim promjenama u narednim decenijama. Smatra se da će klimatske promjene značajno izmijeniti pružanje usluga evropskih ekosistema u narednom vijeku. Iako ove pojave mogu dovesti do povećanja nekih usluga ekosistema, veliki dio njih će biti negativno pogođen sušama, smanjenjem plodnosti zemljišta, požarima i drugim faktorima nastalim usljed promjene klime.

Način na koji će klimatske promjene uticati na biodiverzitet i ekološke mreže u Evropi:

- Područje rasprostranjenosti nekih vrsta će se povećati ili smanjiti, a obje pojave će uticati na raznovrsnost ekosistema;
- Usljed ovih promjena u području rasprostranjenosti vrsta, neke vrste će se naći na kraju svog ekološkog područja rasprostranjenosti (npr. planinski vrhovi) i biće podložne izumiranju na nacionalnom, evropskom, pa čak i globalnom nivou;
- Neke migratorne vrste ili vrste koje mijenjaju svoje područje rasprostranjenosti tokom ili između godišnjih doba će sve više biti ograničene u pogledu kretanja usljed nepremostivih prepreka kao što su urbana područja, glavni putevi i druge infrastrukture, nekadašnje šumske oblasti i poljoprivredno zemljište koje se intenzivno obrađuje.

Za vrste koje su prisiljene da se kreću usljed klimatskih promjena, uklanjanje ili nedostatak životinjskih ili biljnih „autoputeva“ postaje glavni problem. Ekološke mreže će stoga biti veoma važne za prilagođavanje na uticaje klimatskih promjena jer omogućavaju životinjama da migriraju u područja sa povoljnim uslovima. Tamo gdje one ne postoje, poželjno je povećati povezanost staništa kroz obnavljanje ili stvaranje novih ekoloških mreža. Stvaranje novih staništa sadenjem šuma, živih ograda ili vjetrobrana može poslužiti za vezivanje ugljenika i stvaranje tla, podloga i vegetacije koje mogu da zadrže ugljenik.

Ekološke mreže mogu obezbijediti fizičke mjere za sprečavanje efekata ekstremnih vremenskih uslova: više hladovine za domaće životinje ili stvaranje „prirodnih sundera“ koji bi zadržavali vodu i tako sprečavali poplave. Sa većom povezanošću, postojeće stanište može lakše da ispuni funkciju prilagođavanja. Osim povezivanja područja sa divljim biljnim i životinjskim svijetom i povezivanja ljudi sa divljim svijetom, zelena infrastruktura u gradovima može da obezbijedi hladovinu i ispuni mnoge druge funkcije. U stvari, određene komponente ekoloških mreža, naročito zaštitni pojasevi, mogu da obezbijede važne funkcije u smislu pružanja veće elastičnosti i sposobnosti prilagođavanja ranjivih zaštićenih područja i staništa. Ranjivost je funkcija karaktera, veličine i stepena klimatske varijacije kojima je sistem izložen, njegova osjetljivost i sposobnost prilagođavanja (Natural England, 2011).

Veoma je moguće da argumenti u prilog očuvanja, obnavljanja i stvaranja ekoloških mreža u cilju omogućavanja prilagođavanja na klimatske promjene mogu biti pojačani kroz njihovo povezivanje sa zelenom infrastrukturom.

IV. Ekološke mreže i zelena infrastruktura

U prošlosti, termin „zelena infrastruktura“ je korišćen za opisivanje prirodnih, povezanih staništa unutar urbanih područja. U skorije vrijeme, predstavlja novi koncept koji je uključen u Strategiju EU o zaštiti biodiverziteta do 2020. i dugoročnu viziju do 2050. godine čiji je cilj zaustavljanje gubitka biodiverziteta na teritorijama država članica EU i predstavlja odgovor na Aiči ciljeve usvojene na desetoj Konferenciji ugovornih strana CBD (EK, 2011).

Moguće je da će zajednička definicija zelene infrastrukture biti razvijena u dogledno vrijeme; međutim, trenutno se ona definiše kao „pristup“ koji zahtijeva zaštitu i obnavljanje ekosistema u mjeri u kojoj je to moguće kako bi se ojačala njihova elastičnost i održale ključne usluge koje oni obezbjeđuju, istovremeno ostvarujući ciljeve očuvanja i omogućavajući državama članicama da se prilagode na klimatske promjene. Evropski forum za staništa, član Radne grupe Evropske komisije za zelenu infrastrukturu, daje sljedeću radnu definiciju: *Zelena infrastruktura je strateški isplanirana i predviđena mreža visokokvalitetnih zelenih površina i drugih elemenata životne sredine. Ovu mrežu treba osmisliti i njome upravljati kao da je riječ o multifunkcionalnom potencijalu sposobnom da pruži širok spektar ekoloških dobrobiti i kvaliteta života lokalnim zajednicama. Zelena infrastruktura uključuje šume, rijeke, priobalna područja, parkove, ekološke koridore i druge prirodne ili poluprirodne elemente koji su ključni za obezbjeđivanje usluga ekosistema.*

Kakva god da bude konačna definicija, zelena infrastruktura će u svojoj osnovi očigledno imati neki oblik koherentne ekološke mreže. Stoga bi bilo dobro uzeti u obzir rezultate do kojih se došlo na raznim geografskim nivoima u pogledu definisanja područja postojeće i potencijalne ekološke povezanosti. Ispod nivoa ekoloških koridora koji se prostiru unutar i između zemalja, ovo uključuje zelenu i plavu infrastrukturu koje stvaraju mozaik multifunkcionalnih predjela kojima se tradicionalno upravlja i još uvijek ostaju u osnovi opisa ekoloških mreža datih ranije.

Mogući sastavni djelovi zelene infrastrukture uključuju (EK, 2010a):

- zaštićena područja, kao što su Natura 2000 područja;
- zdrave ekosisteme i područja visoke prirodne vrijednosti koja se nalaze izvan zaštićenih područja (poplavne doline, močvare, priobalna područja, prirodne šume itd.);
- prirodne elemente predjela kao što su mali vodeni tokovi, komadi šuma ili žive ograde koji mogu da imaju ulogu ekoloških koridora ili prelaznih područja za divlji svet;
- obnovljene djelove staništa stvorene sa specifičnim vrstama na umu, npr. da bi se pomoglo proširenju površine zaštićenog područja, povećanju površina za ishranu, razmnožavanje i odmor tih vrsta, njihovoj migraciji i rasprostiranju;
- vještačke elemente, kao što su prelazi za divlje životinje ili ekološki mostovi stvoreni sa ciljem da pomognu kretanje preko nepremostivih predionih prepreka;
- multifunkcionalne pojaseve gdje se prednost daje načinima korišćenja zemljišta koji pomažu u očuvanju ili obnavljanju zdravih biološko raznovrsnih ekosistema;
- područja na kojima se sprovode mjere za unapređenje opšteg ekološkog kvaliteta i propustljivosti predjela;

- urbane elemente, kao što su zeleni parkovi, zeleni zidovi i zeleni krovovi koji se odlikuju biodiverzitetom i omogućavaju ekosistemima da funkcioniraju i pružaju svoje usluge povezivanjem urbanih, polu-urbanih i ruralnih područja;
- elemente za prilagođavanje na klimatske promjene i njihovo ublažavanje, kao što su bare, šume u poplavnim dolinama i močvare koje sprečavaju poplave, zadržavaju vodu i skladište ugljendioksida, čime se vrstama daje mogućnost da reaguju na promijenjene klimatske uslove.

Ekspertska radna grupa o zelenoj infrastrukturi koju je oformila Evropska komisija će dati preporuke o polju djelovanja Evropske komisije vezanom za zelenu infrastrukturu sa tačke gledišta zainteresovanih strana, država članica i naučnika. Rezultati radne grupe se očekuju uskoro. Tokom svog rada, radna grupa je identifikovala brojne koristi koje donosi zelena infrastruktura:

- Ona može pružiti ekološke, ekonomske i društvene dobrobiti, uglavnom ohrabrujući partnerstva – aktivno učešće relevantnih zainteresovanih strana i nosilaca resursa je najvažniji element.
- Promoviše integrisano prostorno planiranje identifikujući multifunkcionalne pojaseve i uključujući mjere za obnavljanje staništa i druge elemente povezivanja u različite planove i politike upotrebe zemljišta.
- Zalaže se za zdravo funkcionisanje ekosistema, njihovu zaštitu i pružanje i održivo korišćenje dobrobiti i usluga ekosistema, povećavajući njihovu elastičnost ublažavanjem i prilagođavanjem na klimatske promjene. Konkretnije:
 - Ona je efikasan i jeftin instrument za absorpciju i odvajanje atmosferskog ugljendioksida (CO₂);
 - Doprinosi smanjenju rizika od prirodnih nepogoda, koristeći pristupe zasnovane na ekosistemima u cilju zaštite obala obnavljanjem bara/poplavnih dolina, a ne izgradnjom brana;
 - Efikasnim korišćenjem zelene infrastrukture može se smanjiti upotreba energije kroz pasivno zagrijavanje i hlađenje, prečišćavati vazduh i vode, smanjiti solarno zagrijavanje, obezbijediti staništa za divlji biljni i životinjski svijet, smanjiti javni troškovi upravljanja kišnicom i kontrolisati poplave, obezbijediti izvori hrane i stabilizovati zemljište u cilju sprečavanja ili smanjenja erozije;
 - Može doprinijeti opštoj estetici predjela, očuvanju arheološke i kulturne baštine, dostupnosti otvorenih prostora, održivom saobraćaju i energiji, mogućnostima za obrazovanje u oblasti životne sredine i ojačati osjećaj zajednice za prirodu i kvalitet života.
- Zelena infrastruktura teži da doprinese razvoju održivije ekonomije ulaganjem u pristupe zasnovane na ekosistemima koji donose brojne dobrobiti i ublažavaju štetne uticaje saobraćajne i energetske infrastrukture. Drugim riječima, krajnji cilj je ustanoviti okvir za teritorijalni razvoj zelene ekonomije sa niskom emisijom ugljenika.

Sljedeći korak (nakon onoga što je već učinjeno uz pomoć ekoloških mreža) koji možda može da preduzme zelena infrastruktura jeste da pruži dalji kontekst za informisanje o značajnim odlukama koje treba donijeti u vezi sa planiranjem i upravljanjem širim seoskim oblastima izvan zaštićenih i drugih posebnih područja. Prema tome, u ovaj novi pristup se mogu uključiti pitanja kao što su usluge ekosistema, prilagođavanje na klimatske promjene i ekološka elastičnost.

Na mnogo načina ovo stvarno predstavlja željeni i planirani cilj budućeg razvoja koncepta ekoloških mreža, što vodi do zaključka da zelena infrastruktura predstavlja prirodni korak u evoluciji ekoloških mreža.

Veoma je moguće da, sa ili bez zelene infrastrukture, zemlje treba da nastave da se bave razvojem nacionalnih ekoloških mreža naročito tamo gdje postoji dosta mesojeda i biljojeda i gdje su koristi od ovakvog pristupa više nego očigledne.

V. Učešće zainteresovanih strana i jačanje kapaciteta civilnog društva

Dostizanje saglasnosti kroz učešće zainteresovanih strana je trend koji obećava i uzima u obzir interaktivni karakter procesa komunikacije. Učešće zainteresovanih strana se već pokazalo kao uspješna pomoć u upravljanju, na primjer u okviru Integrisanog upravljanja priobalnim zonama ili u upravljanju vezanom za invazivne vrste ili zaštitu vrsta. Sada je potrebno da se ono primijeni na praktičnu implementaciju ekoloških mreža i na zelenu infrastrukturu. Već postoje smjernice koje govore o implementaciji ekoloških mreža kroz učešće zainteresovanih strana (Jones-Walters *et al.*, 2009), kao i smjernice vezane za lokalno akciono planiranje u oblasti biodiverziteta (Jones-Walters *et al.*, 2009).

Najveći problem ostaje organizacioni princip „odozgo-na dolje“. Učešće djeluje zastrašujuće onima koji su navikli da kreiraju politike i zatim ih implementiraju kroz zakone, propise ili ovlaštenja koja proizilaze iz vlasništva nad zemljištem. Njima je teško da sarađuju sa ljudima i organizacijama koje su možda ranije posmatrali kao uzročnike problema a ne kao njihovo rješenje.

Inicijative vezane za biodiverzitet, kao što su implementacija ekološke mreže ili zelene infrastrukture, nude velike mogućnosti za stvaranje platforme za učešće civilnog društva i stvaranje kapaciteta primjenom participativnog pristupa pri realizaciji projekata i programa; naročito kada su povezane sa treningom u oblasti relevantnih vještina (od kojih se mnoge mogu lako prenijeti). S tim u vezi treba takođe naglasiti da je finansiranje projekata sve više vezano za razvoj kapaciteta civilnog društva (naročito u istočnoj i jugoistočnoj Evropi). Sve ovo nudi povoljne prilike za kreatore i sprovodioce politika u oblasti biodiverziteta, ali istovremeno stvara izazove na koje oni sada moraju da odgovore.

a. Ko su zainteresovane strane?

Nezavisno od toga ko je glavni pokretač projekta ekološke povezanosti, ovaj proces će imati uticaja na razne zainteresovane strane. Ono što se nikako ne smije zaboraviti je da zainteresovane strane u praktičnoj implementaciji ekoloških mreža čine ljudi. To su ljudi:

- Direktno uključeni u projekat, koji moraju da donesu praktične odluke i sprovedu aktivnosti vezane za planiranje, kreiranje i stvarno sprovođenje zaštite, upravljanja, obnavljanja ili stvaranja staništa i rada

- vezanog za vrste (npr. vlasnici zemljišta i upravljači, NVO koje se bave zaštitom prirode, volonteri itd.);
- Na koje plan ili aktivnost imaju direktan uticaj i koji mogu da utiču na njih, ali koji nisu direktno uključeni u rad (npr. vlasnici zemljišta u okolini projekta, lokalno stanovništvo, lovci, posmatrači ptica, rekreativci i sl.);
 - Čija će dozvola, odobrenje ili (finansijska) podrška biti potrebni (npr. regionalne ili opštinske vlasti, lokalni predstavnici ministarstava, agencije i državni instituti i sl.);
 - Koji mogu učestvovati u implementaciji tako što će ih zajednica mobilisati ili će biti predstavnici određenog segmenta društva (npr. organizacije koje se bave životnom sredinom, izabrani zvaničnici, predstavnici trgovačke komore, članovi udruženja susjeda, vjerske vođe itd.);
 - Koji možda nisu direktno uključeni, ali koji mogu uticati na mišljenja za ili protiv plana ili aktivnosti (npr. lokalne poznate ličnosti, lokalni mediji, zvaničnici, vođe radničkih ili zanatskih sindikata, organizacije koje se bave životnom sredinom, predstavnici trgovačke komore, nastavnici, članovi grupa susjeda, vjerske vođe itd.).

b. Učešće zainteresovanih strana

Sada je već dobro poznato da uključivanje zainteresovanih strana u izradu planova za sprovođenje projekata ili programa, kao i u samu implementaciju, daju mnogo efikasnije rezultate. Zainteresovane strane dobijaju određen stepen udjela u aktivnostima i ishodima koji se ne mogu postići tradicionalnim i manje inkluzivnim pristupima. Odluka o tome koje zainteresovane strane će biti uključene zavisi od lokalnih okolnosti. Uopšteno govoreći, u područjima sa većim brojem stanovnika postoji više konkurentnosti u pogledu zemljišta i moguće je da će postojati veći broj zainteresovanih strana koje su povezane sa bilo kojim pitanjem ili aktivnošću (kao i povećana mogućnost za pojavu konflikata i pružanje otpora). Tačnije, konflikti i otpor se mogu javiti u bilo kojoj situaciji, naročito ako se procesom loše upravlja. Uključivanje zainteresovanih strana u implementiranje ekološke mreže se pokazalo kao složen, iterativni proces koji ima više faza; međutim, rano uključivanje zainteresovanih strana je ključni faktor za uspjeh projekata ekološkog povezivanja na svim nivoima.

Proces obično započinje nekom ambicijom, vizijom ili strategijom definisanom na nacionalnom nivou u obliku karte nacionalne ekološke mreže. Ove smjernice (često predstavljene u obliku karte) priprema nacionalna vlada uz konsultovanje ograničenog broja ključnih zainteresovanih strana koje predstavljaju glavne interesne grupe (poljoprivredni, šumarski ili saobraćajni sektori, organizacije za zaštitu prirode, stručni savjetnici). Opšta vizija o povezujućim centralnim područjima zaštite prirode mora se zatim prenijeti na detaljnije i specifičnije karte i planove na regionalnom nivou, opet uz uključivanje relevantnih zainteresovanih strana. Na ovom stadijumu se mogu uključiti nosioci lokalnih planova i regionalne interesne grupe.

Što je bliži praktični nivo implementacije konkretnog plana ekološke povezanosti na terenu, to implikacije po pojedince, zajednice i organizacije postaju značajnije i direktnije. Na ovom nivou odluke o proglašenju zaštićenog područja i promjene u upravljanju ili obnavljanju staništa imaju najveći uticaj na poljoprivrednike, vlasnike zemljišta, lovce i ostale zainteresovane strane. Dakle, na ovom nivou će otpor biti najvjerovatnije najveći, stoga su potrebne dobre pregovaračke vještine za vođenje zvaničnih i nezvaničnih participativnih procesa.

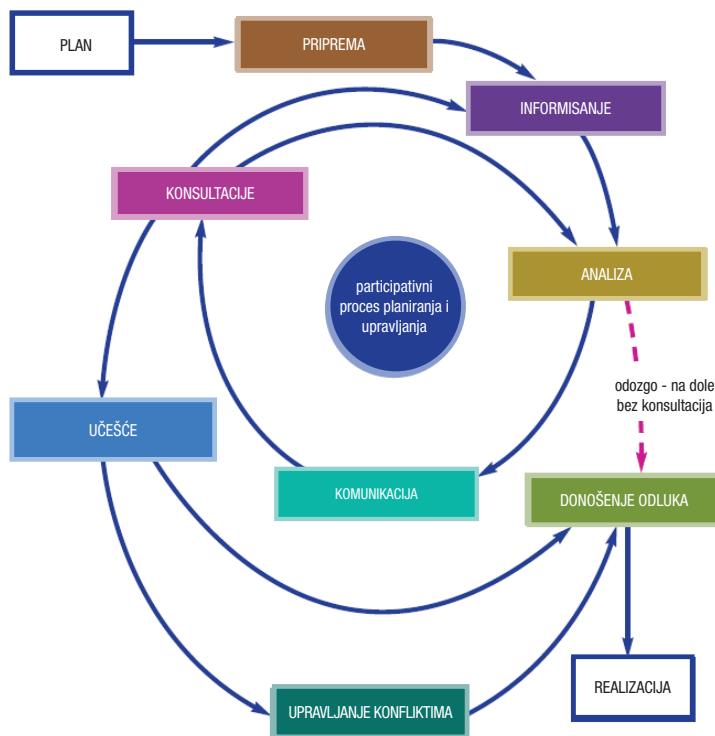
Potreba da se zainteresovane strane aktivno uključe se javlja kada se utvrdi lokalna ili regionalna vizija o sve većoj ekološkoj povezanosti, a prestaje onda kada se ekološka povezanost zaista implementira. Potrebno je proći kroz brojne faze u procesu prelaženja od vizije ka stvarnoj implementaciji i različite grupe zainteresovanih strana su uključene u raznim fazama procesa.

Dobro pripremljen i sveobuhvatan pristup uključivanju zainteresovanih strana stoga treba da bude u potpunosti zastupljen u realizaciji ekoloških mreža u svim fazama projektnog ciklusa: vizija, definisanje problema i analiza, strategija, plan, implementacija, monitoring i evaluacija. Međutim, treba biti oprezan i uključiti samo pojedince ili organizacije koje su ključne za realizaciju projekta. Uključivanje zainteresovanih strana je aktivnost koja iziskuje vrijeme i resurse i ne treba da bude previše komplikovana i da se bavi uključivanjem strana koje nisu potrebne za uspješnu implementaciju.

Iskustvo pokazuje da nijedan proces koji zahtijeva učešće zainteresovanih strana (i na koji, prema tome, može da utiče nepredvidljivost ljudskog ponašanja) nije tako jasan i jednostavno definisan kao onaj ilustrovan na Slici 4. Međutim, put od originalnog plana do lokalne realizacije ekoloških mreža sadrži niz jasno definisanih faza, a slika daje koristan okvir unutar kog se može razmatrati kako i kada treba odraditi određene stvari. Međusobno povezane i zavisne faze koje su prikazane na obojenim poljima povezanim plavim strelicama na slici su:

- priprema,
- informisanje,
- analiza,
- komunikacija,
- konsultacije,
- učešće,
- upravljanje konfliktima i
- donošenje odluka.

Diskusije koje prate razvoj planova treba da budu zasnovane na najboljim dostupnim **informacijama**. Ove informacije mogu biti u obliku ekološkog znanja, ali takođe mogu predstavljati i društveno-ekonomski kontekst i znanje sektora koji zavise od ekoloških mreža ili utiču na njih, kao i karakteristike samih zainteresovanih strana (obrazovanje, prihodi, psihologija itd.). Informacije će omogućiti **analizu** situacije u pogledu ekoloških prioriteta i društveno-ekonomskih interesa koji mogu biti pogođeni planom. Analiza zainteresovanih strana će doprinijeti njihovom boljem razumijevanju i pokazaće koliko one mogu da utiču na proces i

Slika 4. Od planiranja do realizacije: ključne faze u implementaciji projekta.

koji je njihov interes. Ovo pomaže u definisanju **komunikativne** strategije tako što će se poruke i sredstva prilagoditi različitim grupama zainteresovanih strana koje su identifikovane u analizi. Informisane zainteresovane strane se onda mogu **konsultovati** o brojnim pitanjima. Njihovi odgovori će biti uključeni u **informativne** i **analitičke** procese i pomoći će definisanju odgovarajuće strategije učešća u koju će zainteresovane strane ili njihovi predstavnici biti uključeni. Gdje je potrebno, tehnike **upravljanja konfliktima** će se koristiti kao dio participativnog procesa. **Donošenje odluka** će, prema tome, biti konsenzualno.

Relativna važnost svakog od ovih osnovnih sastojaka i njihov redosljed će se razlikovati u zavisnosti od lokalne situacije i faze napredovanja svakog projekta. U suštini, sprovodioci treba da izgrade fleksibilan pristup: treba da očekuju da će neke od ovih faza biti sprovedene istovremeno; da predvide da će biti perioda kada će se „skakati“ sa jedne na drugu tačku u ciklusu realizacije; da budu spremni da izostave neke faze; i da pretpostave da će neki aspekti morati ponovo da se osmisle ili ponove kako bi se prilagodili lokalnim okolnostima. Postoje uspješni primjeri inicijativa koje su ugašene pa ponovo započete (često pod drugim imenom) kako bi se prevazišli nerješivi problemi i neslaganja. Ima inicijativa koje su započete na slučajnim susretima, prilikama i nemogućim, čak haotičnim spletom povoljnih okolnosti koje se nisu mogle ni zamisliti u logičnom okviru. U ovakvim slučajevima, uspjeh leži u jakom vođstvu i sposobnosti za brzo reagovanje, često bez ikakvog definisanog plana ili procesa.

VI. Praktične vježbe

Jedno od ključnih pitanja vezanih za zelenu infrastrukturu je razumjeti kako se ona, u pogledu principa i prakse, razlikuje od koncepta ekološke mreže. U stvari, prelazak sa ekološke mreže na zelenu infrastrukturu je neka vrsta promjene obrasca: proširenje pristupa u cilju uključivanja društveno- ekonomskih pitanja uz zadržavanje ideje biodiverziteta. Praktične vježbe koje se prikazuju u nastavku teksta služe da učesnicima pomognu da razumiju prelazak sa jednog na drugi pristup. Vježbe se mogu raditi sa 10- 30 učesnika (idealna situacija). Teško je razviti grupnu dinamiku sa manje od 10 učesnika, a može biti neizvodljivo raditi sa grupom koja ima više od 30 članova.

1. Opšta organizacija

Individualne vježbe treba sprovoditi u malim grupama (od 4 do 5 osoba) koje će se poslije toga spojiti i predstaviti svoj rad. Stoga svaka grupa treba da imenuje svoje „izveštače“ koji će prenositi povratne informacije svim članovima. Važno je da moderator vodi računa o vremenu (za svaku vježbu je dato predviđeno vrijeme za realizaciju). Važno je da se stolice mogu pomjerati kako bi grupe mogle da sjede za odvojenim stolovima.

© Lawrence Jones-Walters

2. Potrebni materijali

Potrebno je da svaka grupa ima *flipchart* papire i četiri flomastera u boji. Idealno bi bilo da postoji i *flipchart* tabla kako bi grupe na nju mogle da postavljaju papire prilikom prezentacije.

3. Aktivnosti

Aktivnost 1: Kritični faktori za uspjeh u kreiranju, implementaciji i upravljanju ekološkim mrežama

Metod: Vizualizacija

Vreme: 30 min

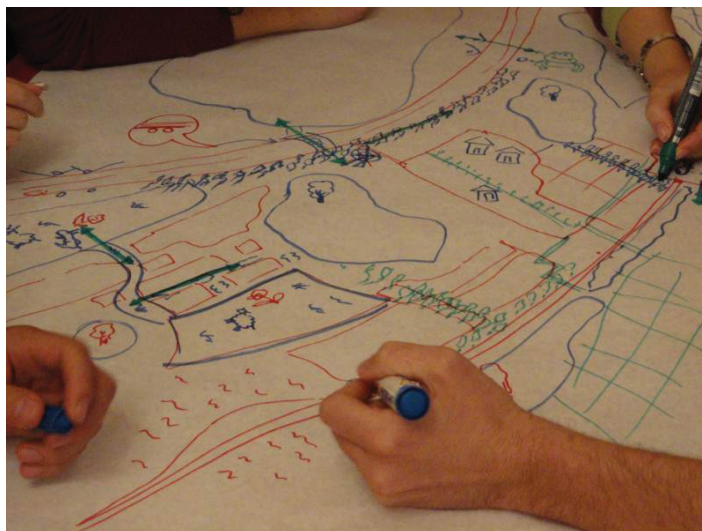
Postupak:

Podijelite učesnike u grupe od četvero ili petoro.

Njihov zadatak je da nacrtaju fragmentirani, topografski raznovrstan (brda ili planine, poplavne doline) predio koji uključuje: puteve, energetska infrastrukturu, gradove/sela/manje naseobine, farme i prirodna staništa kao što su rijeke, potoci, travnjaci (i druga staništa ako to žele).

Nakon što nacrtaju svoj predio, treba da razmotre uska grla za kretanje: a) sisara, vodozemaca i gmizavaca; b) beskičmenjaka; c) biljaka. Zatim treba da označe uska grla na mapi i kratko ih opišu na posebnom papiru (npr. hidroelektrična brana koja sprečava migraciju riba itd.).

Nakon toga treba da pronađu rješenja za uska grla (npr. na koji način će se omogućiti povećano kretanje životinja i biljaka itd.); ovo se takođe može označiti na karti.

© Lawrence Jones-Walters

Metod: Određivanje prioriteta i realizacija

Vreme: 60 min

Postupak:

Rad se nastavlja u istim grupama od četiri ili pet članova.

Grupe treba da odrede prioritete među rješenjima za uske prolaze koje su identifikovali na osnovu: ekoloških imperativa, finansijskih pitanja i mogućih političkih ograničenja. Grupe treba da diskutuju i odaberu tri najbolja rješenja.

Zatim treba da odluče koji ključni akteri treba da budu uključeni u implementaciju specifičnih rješenja. Ovo nije opšta analiza zainteresovanih strana, ali treba razmotriti konkretne pojedince/ organizacije koje će biti uključene.

Na kraju, treba da razmotre kako će se rješenja implementirati. Grupe treba da razmotre ključna pitanja: kako komunicirati / uticati na ključne pojedince i organizacije koje su identifikovane gore; koja vrsta političkog okvira je potrebna za implementaciju (fokusrajući se na lokalni, ali pomalo i na nacionalni okvir); koji su odgovarajući izvori finansiranja; javno/ volontersko učešće itd.

Metod: plenarna sesija sa moderatorom

Vreme: 10 minuta po grupi

Postupak:

Svaka grupa ima do 10 minuta za predstavljanje rezultata svog rada.

Pitanja su dozvoljena na kraju svake prezentacije. Na kraju posljednje prezentacije ostavlja se određeno vrijeme za opštu diskusiju. Moderator će na *flipchart* tabli bilježiti ključne tačke koje se jave u toku diskusije.

Aktivnost 2: Zelena infrastruktura, usluge ekosistema, sporna pitanja i realizacija

Metoda: Vizualizacija

Vreme: 45 min

Postupak:

Svaka grupa treba ponovo da nacрта fragmentirani predio koji uključuje iste elemente (može se koristiti karta iz Radionice 1 ako je dovoljno kvalitetna/ nije previše nečitka).

Karta treba da posluži kao osnova za identifikovanje usluga ekosistema koje pružaju razni prirodni elementi (npr. ekonomske i zdravstvene dobrobiti ljekovitog bilja koje se nalazi na travnatim površinama kojima se tradicionalno upravlja itd.).

Nakon toga, grupe treba da razmotre kako će se planovi i prioriteti koje su označili u toku Radionice 1 promijeniti kada se u obzir uzmu usluge ekosistema. Ovdje treba razmotriti i šta eventualno treba promijeniti prilikom odabira zainteresovanih strana, komunikativnih metoda, poruka itd.

Metoda: plenarna sesija sa moderatorom

Vreme: 10 minuta po grupi

Postupak:

Svaka grupa ima 10 minuta da predstavi rezultate do kojih je došla. Pitanja su dozvoljena na kraju svake prezentacije.

Na kraju posljednje prezentacije ostavlja se određeno vrijeme za opštu diskusiju. Moderator bi trebalo da pokuša da istakne specifične promjene/ elemente obrazaca koje grupa može da identifikuje u pogledu razlike koja postoji između planiranja ekoloških mreža i planiranja zelene infrastrukture. Moderator će na *flipchart* tabli bilježiti ključne tačke koje se jave u toku diskusije.

© Lawrence Jones-Walters

VII. Korišćena literatura

Zelena infrastruktura- Koncept EU o zelenoj infrastrukturi: opšti politički okvir- prateća dokumentacija i procesi EU, uključivanje u druge političke sektore EU; pregled i primjeri sastavnih djelova koncepta EU o zelenoj infrastrukturi i njihova relevantnost za očuvanje biodiverziteta

EEA (2009). Progress towards the European 2010 biodiversity target. EEA Report No 4/2009.
http://www.eea.europa.eu/publications/progress-towards-the-european-2010-biodiversity-target/at_download/file

European Commission (2009a). WHITE PAPER: Adapting to climate change: Towards a European framework for action. COM(2009) 147 final.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0147:FIN:EN:PDF>

European Commission (2009b). Nature and Biodiversity Newsletter Natura 2000: Green infrastructure.
http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/nat2000news/nat27_en.pdf

European Commission (2010a). Green Infrastructure Fact Sheet.
<http://ec.europa.eu/environment/nature/info/pubs/docs/greeninfrastructure.pdf>

European Commission (2010b). Green Infrastructure Implementation: EC Conference 19 November 2010. Conference Background.
http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/GI_background_doc.pdf

European Commission (2010c). Green Infrastructure Implementation: Proceedings of the EC Conference 19 November 2010.
http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/Green_Infrastructure_Conference_Proceedings191110.pdf

European Commission (2010d). LIFE building up Europe's green infrastructure: Addressing connectivity and enhancing ecosystem functions. LIFE Nature publication.
http://ec.europa.eu/environment/life/publications/lifepublications/lifefocus/documents/green_infra.pdf

European Commission (2011). Our life insurance, our natural capital: an EU biodiversity strategy to 2020. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(2011) 244 final.
http://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/comm2006/pdf/2020/1_EN_ACT_part1_v7%5B1%5D.pdf

European Environment and Sustainable Development Advisory Councils (EEAC) (2009). Towards Sustainable European Infrastructures – Statement and background document.
http://www.eeac-net.org/download/EEAC1762Stat_3_7-10-09_final.pdf

European Environmental Bureau (EEB) (2008). Building green infrastructure for Europe.
http://www.eeb.org/publication/documents/EEB_GreenInfra_FINAL.pdf

Lucius, I., Dan, R., Caratas, D., Mey, F., Steinert, J. and Torkler, P. (2011). Green Infrastructure: Sustainable Investments for the Benefit of Both People and Nature. Surf Nature Interreg IVC Project.
http://www.surf-nature.eu/uploads/media/Thematic_Booklet_Green_Infrastructure.pdf

Millennium Ecosystem Assessment, (2005). Ecosystems and Human Well-being: Synthesis. Island Press, Washington, DC.

Sundseth, K. and Sylwester, A. (2009). Towards Green Infrastructure for Europe – Proceedings of the European Commission workshop. Ecosystems LTD, Brussels, Belgium. Dostupno na:
<http://green-infrastructure-europe.org/download/EC%20Workshop%20proceedings%20Green%20Infrastructure%20final>

TEEB (2011) TEEB for policy-makers.
<http://www.teebweb.org/ForPolicymakers/tabid/1019/Default.aspx>

Van Zeijts, H., Overmars, K., van der Bilt, W., Schulp, N., Notenboom, J., Westhoek, H., Helming, J., Terluin, I. and Janssen, S. (2011). Greening the Common Agricultural Policy: Impacts on Farmland Biodiversity on an EU Scale. Policy Studies. PBL Netherlands Environmental Assessment Agency.
http://www.pbl.nl/sites/default/files/cms/publicaties/002799_CAP%20rapport+kaft%28def%29_0.pdf

Relevantne politike i fondovi na nivou EU:

Strategija šumarstva EU:

http://ec.europa.eu/agriculture/fore/index_en.htm

Okvirna direktiva EU o vodama:

http://ec.europa.eu/environment/water/water-framework/index_en.html

Okvirna direktiva o morskoj strategiji:

http://ec.europa.eu/environment/water/marine/index_en.htm

Kohezioni fond:

http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/l60018_en.htm

Poljoprivredni i ruralni razvoj:

http://ec.europa.eu/agriculture/index_en.htm

Evropski fond za regionalni razvoj:

http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/job_creation_measures/l60015_en.htm

Trans-evropske mreže:

http://ec.europa.eu/ten/index_en.html

Fond solidarnosti EU:

http://europa.eu/legislation_summaries/regional_policy/provisions_and_instruments/g24217_en.htm

Strukturni i kohezioni fondovi EU:

http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/newregl0713_en.htm

Program za razvoj konkurentnosti i inovativnosti:

<http://ec.europa.eu/cip/>

Evropski ribarski fond:

http://ec.europa.eu/fisheries/cfp/eff/index_en.htm

Sedmi okvirni program za istraživanje:

http://cordis.europa.eu/fp7/home_en.html

Ekološke mreže kao dio koncepta zelene infrastrukture i kao mjera za povećanje funkcionalne povezanosti u fragmentiranim predjelima: povezivanje staništa i područja u cilju omogućavanja održivosti populacija vrsta

Dokumenti:

Bennett, G. and Mulongoy, K. J. (2006). Review of experience with ecological networks, corridors and buffer zones. CBD Technical Series No. 23.

<http://www.cbd.int/doc/publications/cbd-ts-23.pdf>, Izvještaj CBD na engleskom jeziku

Biró, E., Bouwma, I. and Grobelnik, V. (eds.) (2006). Indicative Map of the Pan-European Ecological Network in South-Eastern Europe. ECNC Technical Report Series. ECNC-European Centre for Nature Conservation: Tilburg, the Netherlands.

http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/68/2006--indicative-map-of-the-peen-see-backgroundpdf.pdf

Bonnin, M., Bruszik, A., Delbaere, B., Lethier, H., Richard, D., Rientjes, S., van Uden, G. and Terry, A. (2007). The Pan-European Ecological Network: Taking Stock. Nature and Environment, No. 146. Council of Europe: Strasbourg, France.

Brajanoska R., Čivić, K., Hristovski, S., Jones-Walters, L., Levkov, Z., Melovski, Lj., Melovski, D. and Veleviski, M. (2009). Background document on Ecological Networks - Project : Development of the National Ecological Network in FYR Macedonia (MAK-NEN). MES, Skopje, Republic of Macedonia; ECNC, Tilburg, the Netherlands.

http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/418/2009--maknen-background-document-on-ecological-networkspdf.pdf

CBD (2002). Plan of Implementation of the World Summit on Sustainable Development. Paragraph 44. (g). http://www.un.org/esa/sustdev/documents/WSSD_POI_PD/English/WSSD_PlanImpl.pdf .

CBD (2004). Decision VII/28, Annex Programme of Work on Protected Areas. <http://www.cbd.int/decision/cop/?id=7765>.

Cil, A., Snethlage, M., Jones-Walters, L. and van Uden, G. (Eds.) (2008). Catalyzing stakeholder involvement in the practical implementation of ecological networks (KEN – Knowledge for Ecological Networks). ECNC, Tilburg, The Netherlands.

Council of Europe (1991). Recommendation No. 25 (1991), Appendix Examples of Conservation Measures. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1485897&Site=DG4-Nature&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorInternet=FDC864&BackColorLogged=FDC864> .

Čivić, K. and Jones-Walters, L. (2010). Ecological Networks in Europe: Current status of implementation. <http://www.ecnc.org/download/normal/ProjectManagement/215/Ecological%20Networks%20in%20Europe%20-%20current%20status%20of%20implementation.pdf>

Kettunen, M., Terry, A., Tucker, G. and Jones, A. (2007). Guidance on the maintenance of landscape connectivity features of major importance for wild flora and fauna. Institute for European Environmental Policy (IEEP). http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/adaptation_fragmentation_guidelines.pdf

Natural England (2011). A national climate change vulnerability assessment. Natural England Technical Information, Note TIN095.

Ramsar (2002). Resolution VIII/14, Annex New Guidelines for Management Planning for Ramsar Sites and other Wetlands. http://www.ramsar.org/cda/ramsar/display/main/main.jsp?zn=ramsar&cp=1-31-107^21393_4000_0__.

Rientjes, S. and Roumelioti, K. (2003). Support for ecological networks in European nature conservation, an indicative social map. ECNC Technical Report Series. Tilburg, The Netherlands/Budapest, Hungary.

Snethlage, M. and Jones-Walters, L. (Eds.) (2008). Interactions between policy concerning spatial planning policy and ecological networks in Europe (SPEN – Spatial Planning and Ecological Networks). ECNC, Tilburg, The Netherlands.

Internet stranice:

Stranica Alpske ekološke mreže:
<http://www.alpine-ecological-network.org/>

Stranica Karpatske ekološke mreže:
<http://www.carpat.es.org/>

Stranica Savjeta Evrope o ekološkim mrežama:
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/econetworks/default_en.asp

Stranica Evropskog centra za zaštitu prirode:

<http://www.ecologicalnetworks.eu> sa rezultatima dva projekta:

KEN – Involving stakeholders in the implementation of ecological networks in Europe;

SPEN “Interaction between policy concerning spatial planning and ecological networks in Europe”

Stranica Evropske komisije o mreži Natura 2000:

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm

Uključivanje organizacija civilnog društva u planiranje i implementaciju mjera očuvanja u širim seoskim predjelima i uključivanje drugih zainteresovanih strana u cilju jedinstvenog donošenja odluka

Jones-Walters, L., Catchpole, R., Mladenović, A., Çil, A., Snethlage, M., Čivić, K., Schrauwen, A., Sušić, S. and Solujić, A.S. (2010). Local Biodiversity Action Planning for Southeastern Europe. ECNC, Tilburg, The Netherlands.

http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/406/2010--lbap-handbook-englishpdf.pdf

Jones-Walters, L., Snethlage, M., Čivić, K., Çil, A., and Smit, I. (2009). Making the connection! Guidelines for involving stakeholders in the implementation of ecological networks. ECNC, Tilburg, the Netherlands.

http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/385/2009--making-the-connection-kenpdf.pdf

Rientjes, S. (Ed.), with contributions by L. Jones-Walters et al. (2000). Communicating nature conservation: a manual on using communication in support of nature conservation policy and action. ECNC, Tilburg, the Netherlands.

http://www.ecnc.org/file_handler/documents/original/view/44/2000--communicating-nature-conservation-compressedpdf.pdf ECNC Communicating nature conservation

DIO B:

Procjena uticaja na životnu sredinu (EIA) i Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (SEA)

Delphine Morin and Danielle Boivin, Biotope

I. Uvod u Procjenu uticaja na životnu sredinu (EIA) i Stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu (SEA)

Ljudske aktivnosti, kao što su razvoj turističke, industrijske, saobraćajne i energetske infrastrukture, mogu štetno da utiču na životnu sredinu. Ideja da države treba da procijene i ublaže uticaje ljudi na okolinu je prvi put predstavljena na Konferenciji o čovjekovoj sredini, održanoj u Stokholmu 1972. godine (princip 21. u Deklaraciji), a 1975. godine uveden je pojam Procjene uticaja na životnu sredinu (Environmental Impact Assessment/ EIA).

Slika 1. Brana u La Reunion. ©Biotope

Procjena uticaja pojedinačnih projekata na životnu sredinu (projekti za izgradnju brana, autoputeva, aerodroma ili fabrika) je bila prvi regulativni instrument. Prema ovom instrumentu, nosioci projekta treba da sprovedu studiju kojom će ukazati na uticaje koje će njihov projekat imati na životnu sredinu. To mogu učiniti sami (velike kompanije) ili za to unajmiti nezavisne konsalting agencije za životnu sredinu. Ukoliko EIA pokaže da će projekat imati uticaja na životnu sredinu, Izvještaj o EIA treba da predloži rješenja za smanjenje tog uticaja.

Da bi se smanjili uticaji nekog projekta na životnu sredinu, mogu se predložiti promjena lokacije, izmjene u dizajnu ili realizaciji projekta. Ukoliko ne postoji način da se uticaji umanje, projekat ne treba ni sprovoditi ili se mogu predložiti kompenzacijske mjere. Građevinska dozvola treba da bude izdata samo ako studija o procjeni uticaja pokaže da nadležni organi smatraju da su uticaji

projekta na životnu sredinu minimalni i prihvatljivi i da su zaista predložene mjere kojima se oni smanjuju ili eventualno kompenzuju.

Evropska ekonomska zajednica (danas EU) je 1985. godine usvojila Direktivu o procjeni uticaja na životnu sredinu (EIA Directive): 85/337/EEZ, a 1997. godine je trideset učesnica, među kojima Srbija, Crna Gora i Makedonija, potpisalo Medjunarodnu Espo konvenciju o Procjeni uticaja na životnu sredinu (EIA) u organizaciji Ekonomske komisije Ujedinjenih nacija (UNECE) za Evropu.

Ako nosilac projekta savjesno prati proceduru EIA ona postaje veoma efikasan instrument za smanjenje uticaja infrastrukturnih projekata na životnu sredinu.

Međutim, postojala je potreba da se ova pitanja razmotre i u ranijoj fazi definisanjem opšteg regulatornog okvira koji bi omogućio ekonomski razvoj sa minimalnim uticajem na životnu sredinu, zbog čega je razvijen drugi regulativni instrument – Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (Strategic Environmental Assessment/ SEA).

Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (SEA) je „formalna, sistematska procjena značajnih uticaja nekog plana ili programa na životnu sredinu koja se sprovodi prije donošenja odluke o usvajanju tog plana ili programa.“¹

Evropska unija je 2001. godine usvojila Direktivu o strateškoj procjeni uticaja (SEA Directive, 2001/42/EK) javnih planova ili programa na životnu sredinu, a 2003. godine je 37 učesnica, uključujući Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju, potpisalo Kijevski protokol o strateškoj procjeni u organizaciji Ekonomske komisije UN za Evropu (UNECE).

Slika 2. Voz velike brzine ©Biotope

¹ Government of Ireland. 'Implementation of SEA Directive (2001/42/EC): Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment Guidelines for Regional Authorities and Planning Authorities'. [online publication], (November 2004). <http://www.environ.ie/en/Publications/DevelopmentandHousing/Planning/FileDownload,1616,en.pdf>
Accessed 26 septembra 2011

Prema mišljenju Evropske komisije², „*zajednički princip obje Direktive je omogućiti da planovi, programi i projekti koji mogu imati značajne uticaje na životnu sredinu budu podvrgnuti procjeni uticaja prije njihovog prihvatanja ili odobravanja. Ključna odlika obje procedure je učešće javnosti.*“

Prema Ekonomskoj komisiji UN za Evropu (UNECE)³, glavna razlika između ove dvije procjene je što se strateške procjene (SEA) sprovode mnogo prije procjena uticaja (EIA) u procesu donošenja odluka. Strateške procjene stvaraju opšti okvir za dugoročni održivi razvoj.

II. Pregled procedura EIA i SEA

1. Osnove procedure procjene uticaja (EIA)

Procedura procjene uticaja (EIA), prema definiciji Direktive o procjeni uticaja (85/337/EEZ), se sastoji od 5 osnovnih koraka:

- a. Faza utvrđivanja obima i sadržaja: nosilac projekta traži od nadležnih organa da definišu šta bi trebalo da bude obuhvaćeno studijom o procjeni uticaja;
- b. Studija o procjeni uticaja: nosilac projekta sprovodi studiju (ili za to plaća stručne saradnike) kako bi obezbijedio informacije o uticajima svog projekta na životnu sredinu, a zatim o tome obavještava organe nadležne za zaštitu životne sredine i javnost. Veoma često se za izrađivanje studije angažuju konsultantske agencije ili naučne laboratorije;
- c. Konsultovanje javnosti: organi nadležni za poslove zaštite životne sredine i javnost se obavještavaju o projektu i konsultuju u vezi sa njegovim uticajima;
- d. Odluka: nadležni organi odlučuju da li je projekat opasan po životnu sredinu, uzimajući u obzir rezultate konsultovanja javnosti;
- e. Obavještavanje javnosti: javnost se obavještava o odluci i može je dovesti u pitanje.

Član 3. Direktive o EIA objašnjava da studija o procjeni uticaja treba da obuhvati uticaje projekata na:

- ljude, biljni i životinjski svijet;
- zemljište, vodu, vazduh, klimu i predio;
- uzajamno djelovanje ovih činilaca;
- materijalnu imovinu i kulturnu baštinu.

Član 4. Direktive o EIA navodi da je sprovođenje studije o procjeni uticaja obavezno za najvažnije infrastrukturne projekte navedene u Aneksu I. Za projekte navedene u Aneksu II, države članice mogu slobodno da odluče da li je studija o procjeni uticaja potrebna na osnovu graničnih vrijednosti/ kriterijuma opisanih u Zakonu. Ovakva odluka se naziva „**analitička procedura**“.

2. Osnove procedure strateške procjene uticaja (SEA)

Strateška procjena uticaja (SEA) nekog plana ili programa na životnu sredinu se prema Direktivi o strateškoj procjeni (2001/42/EK) sastoji iz 4 koraka:

- a. Pripremanje Izvještaja o životnoj sredini u kome se identifikuju i procjenjuju mogući značajni uticaji na životnu sredinu.
- b. Konsultovanje javnosti, organa nadležnih za poslove zaštite životne sredine i svake države članice EU na koji bi plan ili program mogli uticati u vezi sa izvještajem o životnoj sredini i nacrtom plana ili programa.
- c. Razmatranje informacija iz Izvještaja i ishoda javnih konsultacija pri odlučivanju o usvajanju ili promjeni nacrta plana ili programa.
- d. Objavlivanje odluke o usvajanju plana ili programa i o tome kako je SEA uticala na ishod.

² European Commission. 'Environmental Impact Assessment'. [website], <http://ec.europa.eu/environment/eia/home.htm>

³ United Nations Economic Commission for Europe. 'Introduction to Espoo Convention'. [website], <http://live.unece.org/env/eia/eia.html>

III. SEA i EIA: dva komplementarna instrumenta u procesu donošenja odluka

1. SEA: procjena održivosti opšteg okvira ekonomskog razvoja na teritoriji

Procedura SEA se ne odnosi na specifičan projekat i specifičnu lokaciju već posmatra „širu sliku“, procjenjujući uticaj strateškog plana koji se sprovodi na nacionalnoj ili regionalnoj teritoriji. Za sprovođenje SEA nije potrebno imati detaljan popis flore, faune i drugih fizičkih pojava na određenoj teritoriji – dovoljna je opšta procjena stanja životne sredine na toj teritoriji. Donosioci odluka treba da posmatraju širi kontekst pri sprovođenju razvojne strategije, razmotre sve pojedinačne projekte koji će biti razvijeni u okviru plana i pozabave se sveukupnim uticajem koji oni mogu imati na životnu sredinu. Na primjer, ako je cilj strateškog plana razvijanje saobraćajne infrastrukture na određenoj teritoriji, donosioci odluka će morati da razmotre zabranu izgradnje u zaštićenim prirodnim područjima ili da odrede koji je maksimalan broj puteva koji mogu biti sagrađeni u tim oblastima. Ova zabrana ili ograničenje daju nosiocima projekta precizan regulatorni okvir koji će ih voditi u trenutku kada budu odlučivali o mjestu gdje će se put izgraditi.

2. EIA: procjena održivosti pojedinačnog projekta u ograničenoj projektnoj oblasti

Procedura EIA pruža dobar okvir za sprovođenje detaljne studije o tehničkim karakteristikama projekta, osobinama životne sredine na lokaciji i uticajima projekta na okruženje. Moraju se sprovesti detaljna terenska ispitivanja u pogledu geologije, hidrologije, flore, faune, kvaliteta vazduha itd. Rezultati studije pružaju nadležnim organima, nosiocu projekta i javnosti opširne detalje o prirodnim odlikama projektne oblasti.

Pozitivni aspekti procedure EIA:

- Uvjeriti se da li nosilac projekta poštuje zakon
- Obezbijediti da nosilac projekta finansira naučna istraživanja u projektnoj oblasti koja mogu biti od koristi za nadležne organe, npr. ekološki popisi, studije praćenja stanja populacija ptica i slijepih miševa, karte itd.
- Podići nivo svijesti nosioca projekta, lokalnih zainteresovanih strana, nadležnih organa i javnosti o važnosti životne sredine
- Ponuditi rješenje za stvaranje održivijeg projekta koji u potpunosti poštuje životnu sredinu:
 - Stvoriti ekološke infrastrukture: prelazi za divlje životinje, postavljanje objekata za upućivanje divljih životinja ka prelazu;
 - Stvoriti kontinuitete: žive ograde, stabla, restauracija rijeka;
 - Stvoriti nova staništa pogodna za određene vrste: bare, šume, livade;
 - Postaviti inženjera životne sredine koji će pratiti stanje na projektnoj lokaciji tokom izgradnje;
 - Prilagoditi raspored građevinskih radova biološkim ciklusima;
 - Smanjiti svjetlosne smetnje upravljanjem uličnim osvjjetljenjem (izbjegavati vertikalna svijetla) itd.

Međutim, pri sprovođenju studije o EIA teško je imati u vidu širi okvir i procijeniti koji će biti uticaji jednog projekta na životnu sredinu u kombinaciji sa već postojećim ili budućim projektima u istoj oblasti. Na primjer, izgradnja puta u zaštićenom prirodnom području može smanjiti nivo biodiverziteta, ali izgradnja puta na mjestu na kome već postoje dva puta i na kome se planira izgradnja novih puteva ima mnogo veći uticaj i može u potpunosti uništiti prirodne vrijednosti zaštićenog prirodnog područja.

Zaključak:

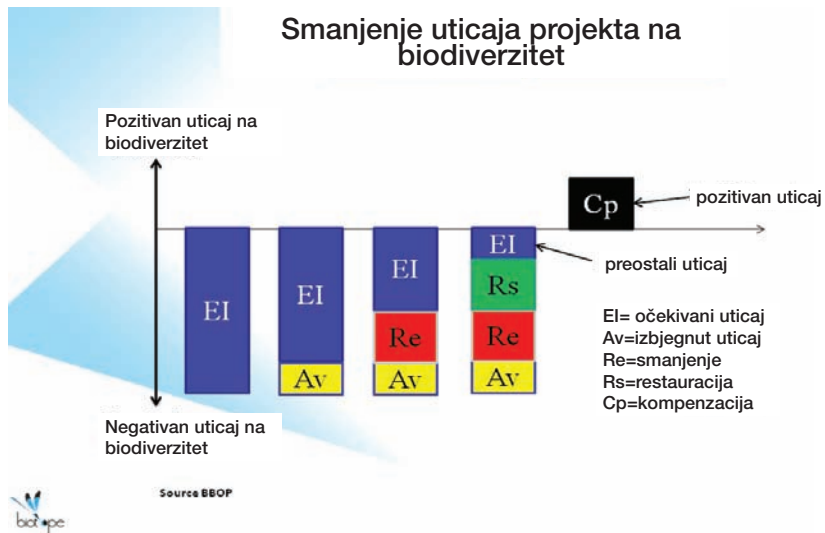
- Prvo, nadležni organi će uz pomoć strateške procjene (SEA) provjeriti da li strateški planovi koje usvajaju definišu održivi regulatorni okvir koji ne podržava razvoj projekata koji mogu negativno uticati na životnu sredinu;
- Drugo, nadležni organi će na osnovu studije o procjeni uticaja (EIA) pojedinačnog projekta odlučiti da li on ima negativne uticaje na životnu sredinu.

NB: Prema mišljenju Evropske komisije⁴ iz 2008. godine, procjene u okviru SEA i EIA u suštini postavljaju proceduralne zahtjeve, a ne obavezujuće standarde u oblasti životne sredine. Njihov cilj je da organima za

⁴ European Commission. 'Wind energy development and Natura 2000'. EU Guidance on wind energy development in accordance with the EU nature legislation [online publication], (2008)
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/Wind_farms.pdf
Preuzeto 13. oktobra 2011.

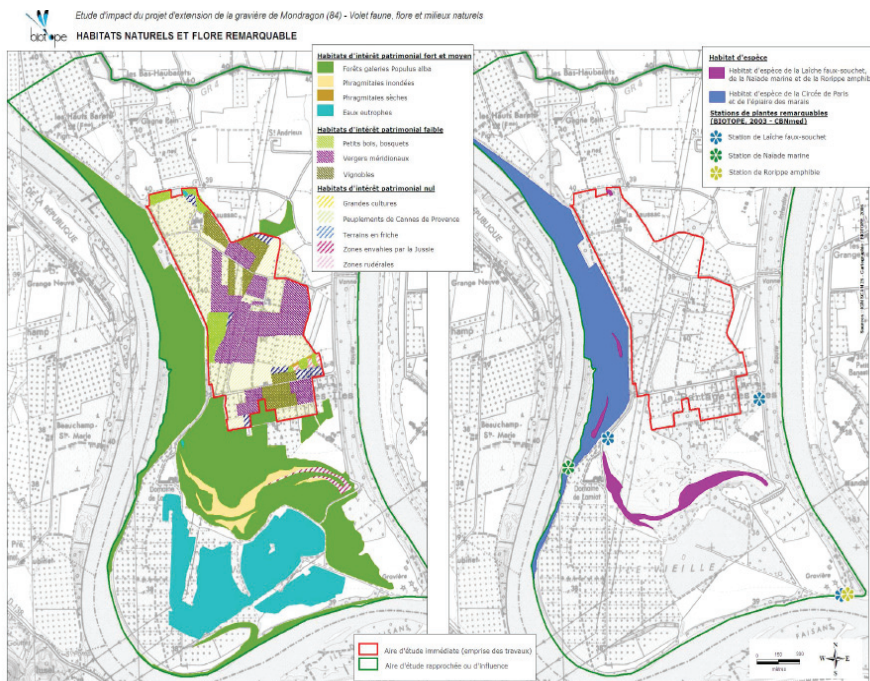
planiranje ukažu na uticaje koje neki predloženi plan ili projekat mogu imati po životnu sredinu kako bi ih uzeli u obzir prilikom donošenja konačne odluke.

Slika 3 pokazuje da dobra studija o procjeni uticaja omogućava: prvo, izbjegavanje uticaja izbjegavanjem područja značajnih za biodiverzitet prilikom odabira lokaliteta za projekat; drugo, ako je bilo neizvodljivo izbjeći takve oblasti, morale su se stvoriti mjere za smanjenje uticaja na biodiverzitet; treće, nakon razvijanja projekta ili po završetku aktivnosti vezanih za njega, važno je preduzeti mjere za restauraciju biodiverziteta na području na kome se projekat sprovodio; i četvrto, u okviru procjene uticaja, osmišljene su kompenzacijske mjere za uklanjanje negativnog uticaja projekata.

Slika 3. Pozitivni aspekti procedure EIA ©Biotope

Na slici 4 se nalaze dvije karte kamenoloma Mondragon u Francuskoj. Lijeva karta prikazuje prirodna staništa značajna za biodiverzitet i/ili zaštićena Direktivom o staništima; desna karta prikazuje prirodna staništa značajna za očuvanje životinjskih vrsta koje štiti EU i/ili zakon Francuske. Karte su rezultat ekološke procjene sprovedene 2004. god. u okviru procedure EIA i ocjene prihvatljivosti (AA).

Slika 4. Primjer rezultata ekološke procjene ©Biotope

2007

2011

Slika 5. Primjer mjera ublažavanja u kamenolomu: obnova biodiverziteta na lokalitetu gde je vegetacija uništena usljed eksploatacije kamenoloma, Thedirac, Francuska ©Biotope

IV. Uloga organizacija civilnog društva u procedurama SEA i EIA

1. Organizacije civilnog društva treba da budu konsultovane

Tokom izrade studija o EIA i SEA, organizacije civilnog društva treba konsultovati:

- kroz razgovore sa ključnim zainteresovanim stranama
- kroz organizovanje informativnih javnih sastanaka

Organizacije civilnog društva treba da se uvjere da li su informacije prikazane u EIA i SEA iscrpne i relevantne, kao i da li su ove organizacije bile konsultovane pri njihovoj izradi. Procedure SEA i EIA su instrumenti za demokratsko donošenje odluka koje organizacije civilnog društva mogu koristiti za odbranu svojih interesa i očuvanje životne sredine. Kako bi građani mogli pravilno da koriste ove instrumente, neophodno je da budu dobro informisani i da prenose svoje znanje ostalim članovima društva.

Direktiva o SEA jasno navodi da se javnost mora konsultovati i da joj treba dati dovoljno vremena da prouči projekte, planove i dostupne podatke.

Prema članu 3. (7) i članu 6. (1), odluke nadležnih organa vezane za SEA moraju biti dostupne javnosti. Stavovi 1. i 2. člana 6. govore o sprovođenju konsultacija uz učešće javnosti i objašnjavaju da široka javnost treba da ima dovoljno vremena za iznošenje mišljenja o planovima ili programima i studiji o SEA.

Član 2. Direktive o EIA navodi da ukoliko država članica EU odluči da neki projekat oslobodi od sprovođenja EIA, ona mora da odluči da li će:

- prikupljene podatke učiniti dostupnim javnosti, ili
- objasniti „zainteresovanoj“ javnosti zašto ne postoji potreba za EIA

Članovi 7. i 8. takođe insistiraju na javnim konsultacijama.

2. Ograničenja javnih konsultacija u direktivama o SEA i EIA

Od država članica EU se traži da organizuju rasprave uz učešće javnosti, a prema članu 6. (4) direktive o SEA one su obavezne i da definišu ko čini „opštu javnost“ i ko su zainteresovane strane, uključujući i organizacije civilnog društva na koje plan ili program utiču.

Član 6. (2) Direktive o EIA navodi da države članice treba da se pobrinu da javnost sazna kada se neki nosilac

projekta prijavi za proceduru EIA, kao i da joj omogući pristup informacijama predstavljenim u Izvještaju EIA. Takođe se navodi i da javnosti „treba dati priliku da iznese svoje mišljenje prije započinjanja projekta”. Međutim, stav 6. (3) dozvoljava državama članicama da same definišu ko čini „zainteresovanu javnost” i osmisle proces komunikacije i konsultacije.

Propisi Natura 2000 bolje funkcionišu i efikasniji su od propisa SEA kada je riječ o pitanjima zaštite prirode i predstavljaju mnogo jači instrument za zaštitu prirode i održivi razvoj.

Pažnja!

Izjavu SEA o planu treba uzeti u obzir prilikom sprovođenja EIA sporednog projekta. Međutim, neke nove države članice su administrativnom aktu dale naziv “Izjava” i time ga predstavile kao dio planova u proceduri usvajanja onemogućavajući njegovo preispitivanje.

Analitička faza: Može se desiti da razvojni planovi koji zahtijevaju cjelokupnu EIA budu predstavljeni kao mali prostorni planovi a ne individualni projekti koji se procjenjuju u okviru procedure SEA (mali planovi nemaju „strateški“ uticaj)! U ovom slučaju se ne uzima u obzir sveukupan efekat.

Faza procjenjivanja: investitor treba da objavi izvještaj o strateškoj procjeni; međutim, kada je riječ o privatnim investitorima ovaj izvještaj može biti teško dostupan – zbog toga morate da iskoristite svoje pravo da dobijete kopiju izvještaja! Stručnjaci koji sprovode procjenu su unajmljeni od strane investitora što može dovesti do izmanipuliranih SEA izvještaja.

U nacionalnom zakonu bi trebalo da postoje strogi zahtjevi da se odluke vezane za EIA objavljuju na internetu, inače će njihovo preispitivanje biti nemoguće.

Analitička faza: Na nacionalnom nivou, treba da tražite dovoljno stroge granične vrijednosti koje ne dozvoljavaju izostavljanje projekata sa mogućim negativnim uticajem i koji stoga nisu podvrgnuti procjeni; sveukupan efekat se mora uzeti u obzir.

Primjer: Učešće javnosti i EIA u Srbiji

Srpski zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu („Sl. glasnik RS”, br. 135/2004 i br. 36/2009) navodi u članu 14. da, kada neka firma zatraži od nadležnog organa definisanje obima i sadržaja studije o procjeni uticaja, taj organ treba da organizuje javne konsultacije u trajanju od 16 dana. U članu 20. se kaže da nadležni organ u roku od 7 dana od primanja studije o procjeni uticaja treba da organizuje javne rasprave i donese konačnu odluku 20 dana nakon njihovog završetka.

V. Praktične vježbe

Aktivnost 1: Igra uloga u okviru EIA projekta izgradnje vjetrofarme

Rasporedite učesnike u tri grupe:

- Nosilac projekta
- Nadležni organ
- Civilne organizacije

Zamolite učesnike da odglume proceduru EIA projekta izgradnje vjetrofarme, imajući u vidu činjenicu da jednogodišnja studija praćenja stanja populacija ptica i slijepih miševa ne uključuje sve postojeće ekološke informacije i da nosilac projekta nije konsultovao NVO koje imaju te podatke.

Aktivnost 2: Igra uloga u okviru SEA - Ski centar

Rasporedite učesnike u tri grupe:

- Nadležni organi
- Civilne organizacije koje podržavaju plan
- Civilne organizacije koje se protive planu

Zamolite učesnike da odglume proceduru SEA imajući u vidu:

- da se jedan dio civilnih organizacija ne slaže sa strateškim planom za izgradnju ski centara u veoma značajnom zaštićenom prirodnom području, budući da oni neće donijeti značajne ekonomske prihode lokalnim zajednicama
- da drugi dio civilnih organizacija podržava projekat zbog mogućnosti povećanja broja turista (sport i ekoturizam) i procvata lokalne ekonomije.

Organizacija:

1. Treneri objašnjavaju aktivnost (15 minuta)
2. Svaka radna grupa razvija svoje argumente i način njihovog predstavljanja (15 minuta)
3. Predstavljanje: svaka radna grupa ima 5 minuta za iznošenje svojih argumenata, a zatim sve grupe učestvuju u petnaestominutnoj debati (30 minuta)
4. Retrospektiva: učesnici i treneri zajedno analiziraju predstavljanje i argumente svake grupe (15 – 20 minuta). (Više se fokusirajte na organizovanje dijaloga i sastanaka nego na studiju slučaja.)

VI. Korišćena literatura

Procjena uticaja (EIA) ili Strateška procjena (SEA)

Zakonska dokumenta:

Direktiva o procjeni uticaja određenih javnih i privatnih projekata na životnu sredinu:

Prva Direktiva o ovoj temi je bila Direktiva Savjeta 85/337/EEZ od 27. juna 1985.
<http://ec.europa.eu/environment/eia/full-legal-text/85337.htm>

Ova direktiva je dopunjena Direktivom Savjeta 97/11/EK od 3. marta 1997.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31997L0011:EN:HTML>

27. juna 2001. ova direktiva je dopunjena Direktivom 2001/42/EK koja se takođe naziva i Direktiva o SEA.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001L0042:EN:NOT>

Direktiva o učešću javnosti u procesu izrade određenih planova i programa vezanih za životnu sredinu i njihovoj izmjeni s obzirom na učešće javnosti

Direktiva 2003/35/EK je omogućila velika poboljšanja u pogledu:

- Dostupnosti informacija opštoj javnosti
- Javnog učešća
- Mogućnosti da se o slučajevima vezanim za životnu sredinu izjasni sud

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2003:156:0017:0024:EN:PDF>

Smjernice:

Government of Ireland, "Implementation of SEA Directive (2001/42/EC): Assessment of the Effects of Certain Plans and Programmes on the Environment Guidelines for Regional Authorities and Planning Authorities", November 2004, preuzeto 26. septembra 2011 sa:
<http://www.environ.ie/en/Publications/DevelopmentandHousing/Planning/FileDownload,1616,en.pdf>

Mehdi, S., Atallah-Augé, M., et ElKhoury, J., (2005), Biodiversity Manual, A Tool for Biodiversity Integration in EIA and SEA, Final Draft, Society for the Protection of Nature in Lebanon, July 2005, preuzeto 4. oktobra 2011. sa: <http://people.exeter.ac.uk/rwfm201/cbbia/downloads/sea/AtoolforbiodiversityintegrationinEIAandSEA.pdf>

Internet stranice:

Ekonomiska komisija Ujedinjenih nacija za Evropu: stranica o EIA
<http://live.unece.org/env/eia/eia.html>

Evropska komisija: stranica posvećena EIA

<http://ec.europa.eu/environment/eia/home.htm>

Javno učešće

Smjernice:

Cormick, G.W., et al.,(1993) , Building Consensus for a Sustainable Future: Guiding Principle: an initiative undertaken by Canadian round tables, August 1993, preuzeto 3. oktobra 2011. sa: <http://nrtee-trnee.ca/wp-content/uploads/2011/08/NRTEE-consensus-guiding-principles.pdf>

Cornu-Thenard, E., et Ozinga, O., (2004), The EU's impact on forests, A practical guide to campaigning, Macula, Boskoop, Netherlands, preuzeto 11. oktobra 2011. sa: <http://www.fern.org/sites/fern.org/files/pubs/reports/EU-guide.pdf>

Dewey, J., (2006), Enhanced Group Facilitation: Techniques & Process, AEA/CDC 2006 Summer Evaluation Institute, Atlanta, Georgia, June 12, 2006, preuzeto 14. oktobra 2011. sa: <http://www.eval.org/summerinstitute/06SIHandouts/SI06.Dewey.TR1.pdf>

ECNC-European Centre for Nature Conservation, (2000), Communicating nature conservation, A manual on using communication in support of nature conservation policy and action. Edited by Sandra Rientjes, preuzeto 3. oktobra 2011. sa: <http://www.ecnc.org/publications/technicalreports/communicating-nature-conservation>

Metaplan, How to Moderate Group Discussions Using the Metaplan Technique, preuzeto 14. oktobra 2011. sa: http://www.esf-agentschap.be/uploadedFiles/Voor_ESF_promotoren/Zelfevaluatie_ESF-project/metaplan%20primer%20en%20.pdf

DIO C:

Ekološka povezanost

Delphine Morin and Danielle Boivin, Biotope

I. Ekološka povezanost: rješenje za prevenciju gubitka biodiverziteta

1. Kratak uvod u pojam ekološke povezanosti

Ekološka povezanost na nekoj teritoriji znači da su staništa povezana tako da je moguće prelaženje vrsta iz jednog u drugo stanište radi ishrane ili genetske razmjene, omogućavajući im raseljavanje i (ponovno) kolonizovanje teritorija.

Ekološke veze se mogu ojačati uz pomoć linearnih struktura kao što su žive ograde i rijeke duž kojih se vrste mogu lako kretati ili prelaznim područjima (*stepping stones*) unutar staništa. Ekološka povezanost se može proučavati na nivou ekosistema, nivou predjela i na nacionalnom ili kontinentalnom nivou.

Međutim, zbog prirodnih razloga ili, češće, ljudskih aktivnosti, predio može biti fragmentiran elementima koji razdvajaju prirodnu oblast na dva različita dijela.

Postoje dvije vrste elemenata fragmentacije:

- Fizički elementi fragmentacije: prirodni (velike rijeke, planinski vijenci, litice); međutim, u većini slučajeva oni nastaju kao posljedica ljudskih aktivnosti- urbanizovane oblasti, putevi, željezničke pruge, kanali sa vještačkim obalama, električni vodovi, nasipi i brane, intenzivna poljoprivreda i šumarstvo.
- Nematerijalni elementi fragmentacije - učestalost prisustva ljudi, hemijsko i svjetlosno zagađenje ili buka.

Gubitak i fragmentacija staništa mogu dovesti do trenutnog izumiranja nekih vrsta, ali u najvećem broju slučajeva do toga dolazi nakon određenog vremenskog perioda. Pojam „dug izumiranja“ se odnosi na vrste koje još uvijek nisu izumrle, ali za koje se predviđa da će izumrijeti kao posljedica prethodnih promjena u životnoj sredini (Hanski i Volš, 2004)⁵.

Fragmentacija predjela se smatra najvećim uzročnikom gubitka biodiverziteta.

2. Ekološka povezanost u međunarodnom regulatornom okviru

Konvencija o biološkoj raznovrsnosti (CBD), koja daje glavni okvir za očuvanje svjetskog biodiverziteta je podržala ekološku povezanost. CBD Program rada u oblasti zaštićenih područja, usvojen 2004. god, posebno naglašava potrebu za uspostavljanjem ekološke povezanosti. Određen broj ugovora i sporazuma iz takozvanih „biodiverzitetskih klastera“ takođe na ovaj ili onaj način podržava aktivnosti koje podstiču povezanost staništa.

Slika 1. Intenzivno šumarstvo dovodi do pojave staništa niskog kvaliteta i nepropustljivosti predjela za neke vrste © Veronika Ferdinandova

⁵ Hanski, I., Walsh, M. How much how to, 2004.
http://www.birdlife.org/action/change/europe/forest_task_force/forest_conservation.pdf
Preuzeto 15. oktobra 2011.

Evropska unija takođe promovira potrebu za uspostavljanjem ekološke povezanosti sa ciljem suočavanja sa problemom gubitka biodiverziteta na teritorijama država članica.

EU je 2006. god. prepoznala vrijednost usluga ekosistema i njihova zaštita je postala osnova politike EU o biodiverzitetu (Savjet ministara 216/2006)⁶. U saopštenju EU o zaustavljanju gubitka biodiverziteta do 2010. godine, definišu se ciljevi vezani za potrebu da se „sačuvaju i obnove biodiverzitet i usluge ekosistema u širim unutrašnjim oblastima i marinskim životnim sredinama u EU“. Direktive o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (SEA) i procjeni uticaja na životnu sredinu (EIA) daju mogućnost uključivanja pitanja vezanih za zaštitu biodiverziteta u proces razvoja teritorije. U aprilu 2009. god, Evropska komisija je predstavila Bijelu knjigu o prilagođavanju na klimatske promjene koja poziva na stvaranje propustljivih predjela sa ciljem unapređenja međusobne povezanosti prirodnih oblasti.

Odobrenje Savjeta ministara Strategije EU o biodiverzitetu uključuje šest ciljeva za zaustavljanje opadanja biodiverziteta i ekosistema do 2020, pri čemu je svaki cilj praćen paketom mjera. Između ostalog, ove mjere uključuju pravilno upravljanje mrežom zaštićenih područja Natura 2000, veću upotrebu zelene infrastrukture i održiviju poljoprivredu i šumarstvo.

Direktiva o pticama i Direktiva o staništima propisuju da države članice treba da promoviraju ekološku povezanost na svojim teritorijama u cilju zaštite vrsta.

EU je 1993. god. u Direktivi o staništima prepoznala potrebu za usvajanjem pristupa upravljanja ekosistemima umjesto „pristupa po vrstama“.

Član 10. Direktive o staništima

„Države članice će nastojati, u slučajevima u kojima smatraju da je potrebno, u okviru prostornog planiranja i svojih razvojnih politika, da povećaju ekološku povezanost mreže Natura 2000 u cilju poboljšanja onih odlika predjela koje imaju veliki značaj za floru i faunu. To su one odlike koje se uspostavljaju formiranjem linearnih, neprekidnih ekosistema (kao što su rijeke i njihove obale ili kontinuirane tradicionalne međe između posjeda) ili pomoću prelaznih područja (kao što su jezera ili šumarci) i na taj način suštinski doprinose migraciji, rasprostiranju vrsta ili razmjeni genetskog materijala.“

Član 3. Direktive o pticama

„...Države članice će preduzeti mjere potrebne za očuvanje, održavanje ili obnavljanje dovoljne raznolikosti i prostranosti staništa za sve vrste ptica iz člana 1.

2. Očuvanje, održavanje i obnavljanje malih ekosistema i staništa treba da uključuje [...] b) održavanje i upravljanje unutar i izvan zaštićenih područja u skladu sa ekološkim potrebama staništa...“

Druge značajne direktive EU, kao što je Okvirna direktiva o vodama (2000/60/EK), uključuju mjere kao što su razvoj planova za upravljanje koritima rijeka koji za cilj imaju održavanje i obnovu povezanosti u široj životnoj sredini.

U okviru Milenijumske procjene ekosistema, 2004. god, UN su popularizovale pojam „usluge ekosistema“⁷ koji podrazumijeva sve materijalne i nematerijalne resurse koje stvaraju ekosistemi (šume, zalihe vode, vađenje uglja, turistički potencijali za ekoturizam itd). Dokazano je da bi gubitak sposobnosti ekosistema da obezbijede ove usluge imao društveno-ekološke posljedice.

Ovo pomaže donosiocima odluka da na ekosisteme gledaju kao na „pružaoce usluga“ kojima treba upravljati tako da se sačuvaju njihove funkcije, pri čemu je uloga svake vrste da omogući ekosistemu da te usluge i pruža.

6 Kettunen, M., Terry, A., Tucker, G. and Jones A. (2007). Guidance on the maintenance of landscape features of major importance for wild flora and fauna. Guidance on the implementation of Article 3 of the Birds Directive (79/409/EEC) and Article 10 of the Habitats Directive (92/43/EEC). Institute for European Environmental Policy (IEEP), Brussels, pp. 114.& annexes.

7 Vidjeti definicije u Aneksima

II. Metodologija za procjenu ekološkog kontinuiteta na teritoriji

1. Procijenite fragmentaciju predjela

a. Prvi korak: prikupljanje podataka

Za procjenu fragmentacije predjela potrebno je prikupiti obimne podatke o oblasti koja se proučava:

- Ekološki podaci (rezultati popisa, naučne studije) i karte populacija biljnih i životinjskih vrsta i prirodnih staništa;
- Informacije o nivou zaštite i upravljačkoj strategiji za različite vrste;
- Karta zemljišnog pokrivača ili karta prirodnog staništa na teritoriji koja se proučava i u susjednim regijama;
- Topografske karte i, ako je moguće, georeferentni ortosnimci;
- Karta fragmentirajućih infrastruktura:
 - Saobraćajnice (putevi, željeznice, plovni putevi, električni vodovi...)
 - Informacije o intenzitetu saobraćaja i tehnički podaci o saobraćajnicama
 - Barijere, vrste obala duž vodenih tokova
- Položaj povezujućih elemenata, kao što su prelazi za divlje životinje

Nakon što se ovi podaci prikupe, važno je procijeniti šta nedostaje i, ako je potrebno, izvršiti popisivanje biodiverziteta i procjenu ekološke funkcionalnosti kako bi se te praznine popunile.

Popisivanje ptica ©Biotope

Popisivanje insekata ©Biotope

Analiza vode ©Biotope

Slika 2. Slike ekoloških popisa

b. Drugi korak: određivanje glavnih elemenata fragmentacije

Poređajte glavne elemente fragmentacije prema stepenu njihove propustljivosti za vrste:

- Identifikujte nivoe elemenata fragmentacije
- Identifikujte nivoe elemenata povezivanja

Nakon ove prve analize, potrebno je sprovesti složeniju analizu:

- efekata fragmentacije koje izazivaju intenzivna poljoprivreda/šumarstvo
- nematerijalne fragmentacije

2. Odredite ekološku povezanost

Identifikujte glavne tipove prirodnih prostora koji obezbjeđuju staništa za specifične ekološke zajednice u području koje se proučava. U tu svrhu možete koristiti različite tipove zaštićenih područja (područja Natura 2000, Ramsar područja itd.) ili druga poznata značajna prirodna područja koja još uvek nisu zaštićena (IPA, IBA itd.).

- Procijenite ekološku funkcionalnost ovih centralnih područja za očuvanje flore i faune i za sigurnost ljudi: erozija zemljišta, slivovi podzemnih voda; za zabavu: rekreativne aktivnosti itd.
- Poređajte centralna područja prema značaju koji imaju za životnu sredinu i prema njihovoj sposobnosti da budu sklonište za biodiverzitet ili da pruže usluge ekosistema;
- Osmislite zaštitne pojaseve oko centralnih područja;
- Identifikujte povezujuće elemente koje treba sačuvati, obnoviti ili izgraditi između područja;
- Izgradite ekološki koridor povezivanjem centralnih područja, zaštitnih pojaseva i povezujućih elemenata.

Ponovno povezivanje zaštićenih područja na nekoj teritoriji može biti korisno za unapređenje njene ekološke povezanosti, ali je potrebno posmatrati širu sliku: regionalni, državni ili nivo EU (Natura 2000) i proučiti prirodne karakteristike čitave teritorije. Cilj je identifikovanje i obnavljanje optimalne mreže sačinjene od centralnih područja i ekoloških koridora kako bi se ojačala globalna funkcionalnost čitave teritorije koja se proučava.

Nakon što se prouči, identifikuje i mapira ekološka povezanost teritorije, potrebno je da se ona obezbijedi kako bi se sačuvala njena funkcionalnost.

Odgovarajući nadležni organi treba da:

- izrade strategije za zaštitu ekološke povezanosti;
- edukuju zainteresovane strane kroz predavanja, brošure i radionice;
- kreiraju instrumente za donošenje odluka namijenjene planerima korišćenja zemljišta i ostalim zainteresovanim stranama, definišu prilagođeni zakonski okvir za stratešku procjenu (SEA) i ponude mjere ublažavanja u okviru procjene uticaja (EIA).

Organizacije civilnog društva imaju ulogu da, u okviru procenjivanja i stvaranja ekološke povezanosti, provjere da li su podaci koje imaju uzeti u obzir, kao i da razgovaraju sa stručnjacima koji proučavaju ekološku povezanost kako bi svi elementi teritorije bili uzeti u obzir.

III. Praktične vježbe

Aktivnost 1: Rasporedite učesnike prema njihovom geografskom porijeklu i recite im da oni čine ekipu inženjera u oblasti ekologije koja treba da prouči i mapira ekološku povezanost regije iz koje dolaze.

Zamolite ih da:

- opišu svoju metodologiju korak po korak
- kažu koji podaci će po njihovom mišljenju nedostajati
- pronađu rješenje da popune ove praznine.

Aktivnost 2: zasnovana na tehnici opisanoj u djelu Environmental dilemmas: Critical Decisions for Society (Iozzi, 1980) . Postizanje saglasnosti: kreiranje ekoloških povezanosti na teritoriji.

Rasporedite učesnike u 4 grupe.

- Svaka grupa dobija kartu sa informacijama o zemljišnom pokrivaču (prirodno stanište, infrastrukture, urbane zone, industrijska područja...). Trener objašnjava aktivnost i daje uputstva. (15 minuta)
- Svaka grupa treba da odabere i nacrti centralna područja i koridore. (30 minuta)
- Da bi odabrali područje, učesnici će morati da se sjete koraka i kriterijuma za stvaranje ekološke povezanosti.
- Po jedna osoba iz svake grupe predstavlja područje i objašnjava razloge za izbor. (20 – 30 minuta)

IV. Korišćena literatura

Smjernice:

Jones-Walters, L., M. Snethlage, K. Civic, A. Çil, and I. Smit (2009), Making the connection! Guidelines for involving stakeholders in the implementation of ecological networks. ECNC, Tilburg, the Netherlands. Preuzeto 3. oktobra, 2011. sa:
<http://www.ecnc.org/publications/technicalreports/making-the-connection>

Kettunen, M, Terry, A., Tucker, G. & Jones A. (2007). Guidance on the maintenance of landscape features of major importance for wild flora and fauna - Guidance on the implementation of Article 3 of the (79/409/EEC) and Article 10 of the Habitats Directive (92/43/EEC). Institute for European Environmental Policy (IEEP), Brussels, 114 pp. & Annexes. Preuzeto 4. oktobra 2011. sa:
http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/adaptation_fragmentation_guidelines.pdf

Zakonski okviri:

The Water Framework Directive (WFD) or Directive 2000/60/EC of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the Community action in the field of water policy,
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0060:EN:HTML>

Dokumenta:

Bennett, F. A. (2003). Linkages in the landscape. The Role of Corridors and Connectivity in Wildlife Conservation. In The World Conservation Union (ed.): IUCN Forest Conservation Programme, Conserving Forest Ecosystems Series No. 1. IUCN, Australia, preuzeto 3. oktobra 2011. sa:
<http://app.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/FR-021.pdf>

Brajanoska R., Čivić, K., Hristovski, S., Jones-Walters, L., Levkov, Z., Melovski, Lj., Melovski, D., and Veleviski, M., (2009) Background document on Ecological Networks-project: Development of the National Ecological Network in FYR Macedonia (MAK-NEN). MES, Skopje, Republic of Macedonia; ENC, Tilburg, the Netherlands, preuzeto 3. oktobra 2011. sa:
<http://www.ecnc.org/publications/technicalreports/background-document-on-ecological-networks>

DIO D: Natura 2000

Delphine Morin and Danielle Boivin, Biotope

I. Natura 2000: ekološke mreže Evropske unije

Jedan od načina za ekološko povezivanje na nekoj teritoriji jeste uvođenje ekoloških mreža.

Prema Benetu i Mulongoju (2006)⁸, ekološka mreža „povezuje ekosisteme i populacije vrsta koje su ugrožene zbog fragmentacije staništa, omogućavajući razmjenu gena između različitih populacija i time povećavajući šanse za opstanak ugroženih vrsta.“

Prva ekološka mreža koja je formirana u Evropi bila je Emerald mreža sastavljena od područja od posebnog interesa za očuvanje (ASCIs). Ovu inicijativu je Savjet Evrope usvojio 1979. god. sa ciljem da se sačuvaju divlja flora i fauna i njihova prirodna staništa u zemljama koje su potpisale Konvenciju (među njima su bile Srbija, Crna Gora i Makedonija).

Direktiva o očuvanju prirodnih staništa i divlje flore i faune, usvojena 1992 – Direktiva o staništima (92/43/EEZ), utvrđuje okvir za strategije i aktivnosti EU koje se odnose na zaštitu vrsta divlje flore i faune i njihovih staništa. Ona navodi više od 200 tipova prirodnih staništa, 200 vrsta životinja i 500 vrsta biljaka od značaja za Evropsku zajednicu kojima je potrebna zaštita. Natura 2000 je ekološka mreža koju EU razvija od 1992. god. kao što se i predviđa članom 3. Direktive o staništima⁹.

Mrežu Natura 2000 čine područja na kojima se nalaze tipovi prirodnih staništa navedeni u Aneksu I i staništa vrsta navedena u Aneksu II Direktive o staništima, kao i vrste ptica iz Aneksa I Direktive o pticama. Mreža Natura 2000 sastoji se od centralnih područja: Posebna područja očuvanja (SAC- Special Areas of Conservation), definisana Direktivom o staništima i Područja posebne zaštite (SPA- Special Protection Areas), definisana Aneksom I Direktive o pticama.

Ova mreža treba da omogući očuvanje pomenutih tipova prirodnih staništa i staništa vrsta ili, gdje je to moguće, ponovno uspostavljanje povoljnog statusa očuvanja u njihovom prirodnom području rasprostranjenosti. Za prirodna i poluprirodna staništa navedena u Aneksu I i vrste navedene u Aneksu II Direktive o staništima, kao i za vrste ptica iz Aneksa I Direktive o pticama kaže se da su „od značaja za Zajednicu“ ili „prioritet“.

„Staništa od značaja za Zajednicu“ podrazumijevaju:

- prirodna staništa u opasnosti od nestajanja unutar njihovog prirodnog područja rasprostranjenosti; ili
- prirodna staništa koja imaju malo prirodno područje rasprostranjenosti proizašlo iz njihovog povlačenja ili zbog njihovog prirodno ograničenog područja; ili
- prirodna staništa koja predstavljaju izuzetne primjere tipičnih karakteristika jedne ili više od ovih šest biogeografskih regija: alpske, atlantske, borealne, kontinentalne, makronezijske i mediteranske.

Prioritetno prirodno stanište je prirodno stanište u opasnosti od nestajanja za čije očuvanje Zajednica ima posebnu odgovornost zbog veličine njegovog prirodnog područja rasprostranjenosti koje se nalazi unutar teritorije. Prioritetni tipovi prirodnih staništa su u Aneksu I označeni zvjezdicom (*).

Vrste od značaja za Zajednicu su vrste koje su:

- ugrožene, osim onih vrsta čije je prirodno područje rasprostranjenosti neznatno unutar te teritorije i koje nisu ugrožene ili osjetljive u zapadnoj palearktičkoj regiji; ili
- osjetljive, to jest one za koje se pretpostavlja da će preći u kategoriju ugroženih u bliskoj budućnosti ukoliko uzročni faktori nastave da djeluju; ili
- rijetke, to jest male populacije koje trenutno nisu ugrožene ili osjetljive, ali su pod rizikom. Vrste se nalaze unutar ograničenih geografskih područja ili su rijetko rasprostranjene na širem području; ili
- endemske i zahtijevaju posebnu pažnju zbog specifične prirode njihovog staništa i/ili zbog potencijalne opasnosti od iskorišćavanja u njihovom staništu i/ili zbog potencijalne opasnosti iskorišćavanja njihovog položaja kao zaštićene vrste.

8 Graham Bennett and Kalemani Jo Mulongoy (2006). *Review of experience with ecological networks, corridors and buffer zones. Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, Technical Series No. 23, pp. 100.*

9 European Commission (1992). *Koherentna ekološka mreža posebnih područja očuvanja će biti nazvana Natura 2000. Direktiva o staništima 92/43/EEZ, član 3.*

Slika 1. *Rhinolophus euryale*, vrsta slijepih miševa od značaja za Zajednicu; nalazi se u Aneksu II Direktive o staništima ©Biotope

N.B: Nisu sve endemske vrste popisane u Aneksima II, IV i V Direktive o staništima.

Prioritetne vrste su vrste za čije očuvanje Zajednica ima posebnu odgovornost zbog veličine njihovog prirodnog područja rasprostranjenosti; ove prioritetne vrste su u Aneksu II Direktive o staništima označene zvjezdicom (*).

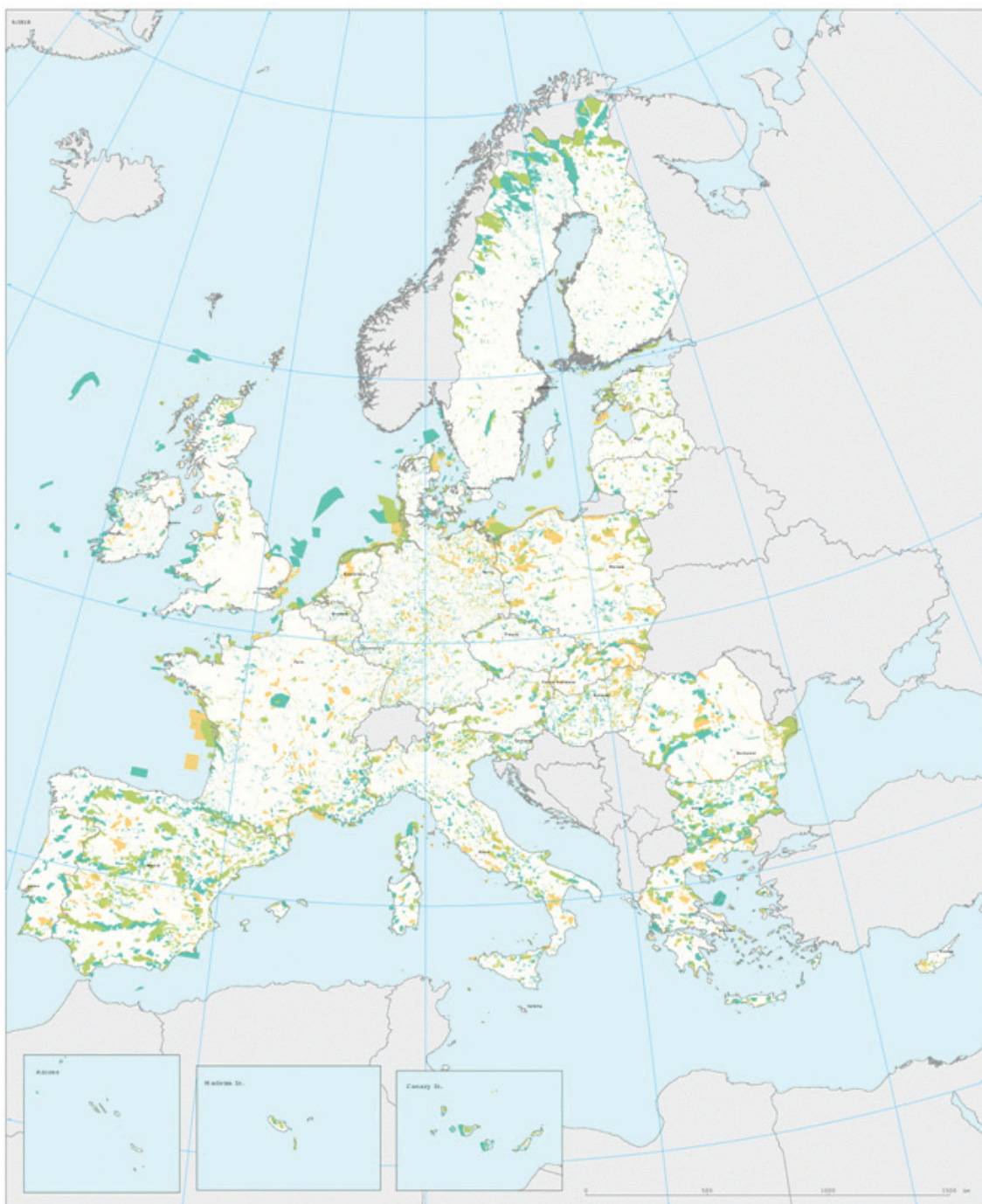
Glavni cilj Direktive o staništima je promocija održanja biodiverziteta, uzimajući u obzir ekonomske, društvene, kulturne i regionalne zahtjeve, i zbog toga ona predstavlja važan doprinos opštem cilju održivog razvoja.

Neke činjenice vezane za mrežu Natura 2000

U januaru 2011. god, evropska mreža Natura 2000 je okupljala 26 106 područja na 949 910 km², od čega 751 150 km² kopnenih područja koja predstavljaju 17.5% kopnene teritorije država članica Evropske zajednice. (198 760 km² morskih područja). Broj područja i njihova ukupna površina i dalje rastu:

Područja od značaja za Zajednicu (SCI)/Posebna područja očuvanja (SAC), Direktiva o staništima: 22 594 područja (od čega 1247 morskih područja) koja pokrivaju 583 888 km²

Područja posebne zaštite (SPA), Direktiva o pticama: 5347 područja (od čega 566 morskih područja) koja pokrivaju 517 340 km².

NATURA 2000: Birds and Habitats Directives

NATURA 2000

- Natura 2000
- Birds Directive sites (SPA)
- Habitats Directive sites (SAC, SIC, SAG)
- Sites - or parts of sites - belonging to both directives

European Environment Agency

Source: Natura 2000 - 60 000 new sites from Azerbaijan to the New Zealand. European Commission of the ... Natura 2000 - 60 000 new sites from Azerbaijan to the New Zealand. Ministry of Natural Resources and Environment of the Republic of Azerbaijan. 2010. Available at: <http://www.natura2000.gov.az>

Slika 2. Posebna područja očuvanja (SACs) prema Direktivi o staništima i Područja posebne zaštite (SPAs) prema Direktivi o pticama

II. Koristi i ograničenja mreže Natura 2000

Kao glavna inicijativa EU za zaštitu biodiverziteta, mreža Natura 2000 se intenzivno proučava, poštuje i kritikuje.

1. Koristi

Natura 2000 omogućava lokalnim zainteresovanim stranama da na lokalnom nivou iskuse princip održivog razvoja: upravljanje prirodnim područjem sa ciljem očuvanja prirodnih staništa i vrsta i, istovremeno, očuvanje usluga ekosistema koje donose koristi za ljude. To je lokalno oprobavanje održivog razvoja.

Prema tome, Natura 2000 predstavlja novu tehniku lokalne uprave: implementira se kroz procedure koje traže odgovornost članova lokalne zajednice i daju im priliku da rade na očuvanju zdravih uslova životne sredine.

2. Ograničenja

Mreži Natura 2000 koja trenutno postoji nedostaje ekološka povezanost. To nije mreža u pravom smislu te riječi, već grupa ili skup područja za očuvanje divljeg životinjskog i biljnog svijeta (uglavnom okuplja područja sa velikim biodiverzitetom) koja nisu dovoljno dobro povezana.

Još jedna pretpostavka nekih stručnjaka u oblasti životne sredine je da bi Natura 2000 mogla biti manje statična u svom pristupu i dozvoliti prirodnu transformaciju ekosistema. Trenutno ona održava ekosisteme onakvim kakvi su bili na dan kada je područje proglašeno zaštićenim. Na primjer, ukoliko je na nekom području neizvodljivo bavljenje ispašom stoke usljed nedostatka motivacije lokalnog stanovništva zbog ekonomskih problema, to bi se moglo razumjeti i moglo bi se prihvatiti proširenje šumskog ekosistema ukoliko je to od značaja za Zajednicu.

III. Proglašavanje Natura 2000 područja

1. Tri koraka koja vode do izbora Posebnih područja očuvanja (SACs)

a. Predložena područja od značaja za Zajednicu (Proposed Sites of Community Importance/ pSCI)

Prema članu 4. Direktive o staništima, svaka država članica će predložiti listu područja, navodeći tipove prirodnih staništa iz Aneksa I i vrste iz Aneksa II koji su autohtoni za teritoriju na kojoj se ta područja nalaze.

- Za životinjske vrste rasprostranjene u velikim oblastima, ova područja će odgovarati mjestima unutar prirodnog područja rasprostranjenosti tih vrsta u kojima postoje fizički i biološki faktori neophodni za njihov život i razmnožavanje.
- Za vodene vrste koje su rasprostranjene u velikim oblastima, ta područja će biti predložena samo tamo gdje je jasno identifikovana oblast u kojoj postoje fizički i biološki faktori neophodni za njihov život i razmnožavanje.

Odabir područja je čisto naučni proces, zasnovan na standardnom kriterijumu selekcije koji je objašnjen u direktivi. Da bi okarakterisali prirodno stanište od značaja za Zajednicu i prioritetna staništa, stručnjaci moraju da koriste „Priručnik Evropske unije“ (Interpretation manual of European Union, EUR 27), a specifični podaci o području se saopštavaju Komisiji preko **standardnih obrazaca** (Standard Data Forms).

b. Područja od značaja za Zajednicu (Sites of Community Importance/ SCI)

Na osnovu predloženih nacionalnih lista, Komisija, u dogovoru sa državama članicama, mora da usvoji liste „Područja od značaja za Zajednicu“. Nakon toga, Komisija organizuje naučne seminare za svaku biogeografsku regiju kako bi analizirala predloge država članica na transparentan način. Seminarima mogu prisustvovati zainteresovane države članice i stručnjaci koji predstavljaju relevantne interese zainteresovanih strana, uključujući vlasnike, korisnike i **nevladine organizacije koje se bave životnom sredinom**. Ove seminare podržava Evropska agencija za životnu sredinu, uz pomoć Evropskog centra za biološku raznovrsnost.

Cilj ovih stručnih seminara je da se utvrdi da li je svaka država članica predložila dovoljan broj visoko kvalitetnih područja kako bi se obezbijedio povoljan status zaštite svakog tipa staništa i vrste u EU. Zadatak je da se napravi

lista „Područja od značaja za Zajednicu“ za svaku od regija koje predviđa Direktiva o staništima, uz primjenjivanje dosljednog pristupa među državama članicama.

c. Posebna područja očuvanja (Special Areas of Conservation/ SAC)

Nakon što se liste „Područja od značaja za Zajednicu“ usvoje, na državama članicama je da što je prije moguće i najkasnije u roku od šest godina proglase ova područja za „Posebna područja očuvanja“, kako se i zahtijeva u Direktivi o staništima. Prioritet treba da daju onim područjima koja su najugroženija i/ili od najvećeg značaja u smislu očuvanja. Tokom ovog perioda, države članice moraju da preduzmu potrebne mjere upravljanja ili obnavljanja kako bi obezbijedile povoljan status očuvanja tih područja.

Biogeografski seminari imaju važnu ulogu u odabiru Područja od značaja za Zajednicu. Formalni zahtjev seminara je odabir Područja od značaja za Zajednicu sa veće liste predloženih Područja od značaja za Zajednicu (pSICs), ali se uglavnom dešava da se na biogeografskim seminarima procjenjuju nedostaci u zvaničnim predlozima država članica i pronalaze moguća nova područja kako bi se postigla koherentnost. Nije bilo slučaja u državama EU da su nevladine organizacije bile potpuno zadovoljne predlogom Vlade i zbog toga prateća lista NVO predstavlja njihov zahtjev za uvećanje mreže.

Kako se pripremiti za biogeografske seminare?

- obezbijediti dobru nezvaničnu saradnju između naučnika i nevladinih organizacija (naučnici nisu uvijek u mogućnosti da slobodno kažu sve, ali nevladine organizacije to mogu);
- što prije ostvariti dobru komunikaciju sa Komisijom i Evropskim centrom za biološku raznovrsnost;
- na osnovu jednoglasne odluke, odabrati što prije svoje predstavnike (u koje imate povjerenja i koji posjeduju potrebno znanje): 1-3 osobe koje će prisustvovati seminaru;
- lobirati preko članova Evropskog foruma za staništa (WWF – Evropska kancelarija za politiku, CEEWEB, BirdLife) i direktno preko Komisije pozivanje odabranih predstavnika na seminar;
- pripremiti alternativne procjene nevladinih organizacija, prateće liste i izvještaje i što ranije ih podijeliti;
- napraviti kritičke analize predloga Vlade;
- provjeriti referentne liste za određenu biogeografsku regiju za vrste/staništa koja nedostaju.

Direktiva o staništima, Aneks III, Faza 1

Procjena relativnog značaja područja za svaki tip prirodnog staništa iz Aneksa I i svake vrste iz Aneksa II na nacionalnom nivou

A. Kriterijumi procjene područja za određen tip prirodnog staništa iz Aneksa I

- a. Stepen zastupljenosti tipa prirodnog staništa u području.
- b. Površina područja pokrivena tipom prirodnog staništa u odnosu na ukupnu površinu pokrivenu tim tipom prirodnog staništa na nacionalnoj teritoriji.
- c. Stepen očuvanosti strukture i funkcija pomenutog tipa prirodnog staništa i mogućnosti obnove.
- d. Globalna procjena vrijednosti područja za očuvanje pomenutog tipa prirodnog staništa.

B. Kriterijumi za procjenu područja za određenu vrstu iz Aneksa II

- a. Veličina i gustina populacije vrsta koje su prisutne na području u odnosu na populacije prisutne na nacionalnoj teritoriji.
- b. Stepen očuvanja odlika staništa koje su značajne za pomenute vrste i mogućnosti obnove.
- c. Stepen izolovanosti populacije koja je prisutna na području u odnosu na prirodnu rasprostranjenost vrsta.
- d. Globalna procjena vrijednosti područja za očuvanje pomenute vrste.

C. Na osnovu ovih kriterijuma, države članice će područja koja predlažu unijeti u nacionalnu listu područja pogodnih za određivanje kao područja od značaja za Zajednicu, u skladu sa njihovom relativnom vrijednošću za očuvanje svakog tipa prirodnog staništa iz Aneksa I ili svake vrste iz Aneksa II.

D. Na toj listi će biti popisana područja koja sadrže prioritete tipove prirodnih staništa i prioritete vrste, a koje su države članice odabrale na osnovu gore navedenih kriterijuma pod A i B.

Direktiva o staništima, Aneks III, Faza 2

Procjena područja uključenih u nacionalne liste u pogledu značaja za Zajednicu

1. Sva područja koja su države članice identifikovale u Fazi 1, a koja sadrže prioritete tipove prirodnih staništa i/ili vrsta smatraju se područjima od značaja za Zajednicu.

2. Procjena značaja za Zajednicu ostalih područja na listama država članica, to jest njihov doprinos održavanju ili ponovnom uspostavljanju povoljnog statusa očuvanosti prirodnog staništa iz Aneksa I ili vrste iz Aneksa II i/ili cjelovitosti mreže Natura 2000 uzima u obzir sljedeće kriterijume:

- a. relativnu vrijednost područja na nacionalnom nivou;
- b. geografski položaj područja u odnosu na migratorne rute vrsta iz Aneksa II, kao i da li ono pripada stabilnom ekosistemu smještenom sa obje strane jedne ili više unutrašnjih granica Zajednice;
- c. ukupnu površinu područja;
- d. broj prirodnih tipova staništa iz Aneksa I i vrsta iz Aneksa II prisutnih na području;
- e. globalnu ekološku vrijednost područja za dotične biogeografske regije i/ili za cijelu teritoriju navedenu u članu 2, u pogledu karakteristika jedinstvenog izgleda njegovih odlika i načina na koji su povezane.

2. Kako odabrati Područja od značaja za Zajednicu

Aneks III Direktive o staništima daje kriterijume za odabir područja od značaja za Zajednicu i njihovo proglašenje za Posebna područja očuvanja (SACs).

Kada se tipovi staništa iz Aneksa I ili vrsta iz Aneksa II Direktive o staništima mogu pronaći na području, država članica treba da sprovede proces opisan u fazi 1 (vidjeti dolje). Nakon što države članice proglase područja, trebalo bi da ih rangiraju i predstave na listi koju će predati Evropskoj komisiji.

Kada je područje već zaštićeno na nacionalnom nivou (nacionalni park, specijalni rezervat prirode), države članice treba da odgovore na pet pitanja opisanih u fazi 2 (vidjeti dolje).

N.B. Da bi mogle propisno da proglase Područje od značaja za Zajednicu, države članice treba da izvrše detaljan popis flore, faune i prirodnih staništa.

Pravilo „20 - 60%“

Kako bi se proces učinio manje teškim i kako bi se uštedjelo vrijeme, može se primijeniti pravilo nazvano „Pravilo 20- 60%“. ¹⁰ Ovo pravilo olakšava donošenje odluke o tome koji procenat zastupljenosti tipova staništa/vrsta na biogeografskoj regiji treba da bude zaštićen. ¹¹ O ovom pravilu se može dalje diskutovati ukoliko se ne pokaže relevantnim za datu situaciju.

Pravilo 20- 60%

- Ukoliko je prisustvo tipova staništa i **vrsta veće od 60%**, oni se, u principu, smatraju **dovoljno zastupljenim**.
- Ukoliko je prisustvo tipova staništa i vrsta **manje od 20 %** oni se, u principu, smatraju **nedovoljno zastupljenim**.
- Ukoliko je prisustvo tipova staništa i vrsta između **20% i 60%**, raspravlja se o svakom području **posebno**.

- Više od 60 % pokrivenosti staništa/vrsta na biogeografskoj regiji treba da bude zaštićeno u slučaju kada:
 - su tipovi staništa i vrsta prisutni u ograničenim oblastima
 - tipovi staništa i vrsta u posljednje vrijeme naglo opadaju
 - se smatraju prioritarnim u Direktivi o staništima

¹⁰ Papp, D. and Tóth, C. . *Natura 2000 Site Designation Process with a special focus on the Biogeographic seminars*, [online publication], CEEWEB Office (2007)
http://www.ceeweb.org/publications/english/biogeo_booklet_2007.pdf
Preuzeto 17. oktobra 2011.

¹¹ EIONET. 'Criteria for Assessing National Lists of pSCI at Biogeographical Level, Hab. 97/2 rev. 4 18/11/97' (1997).
http://bd.eionet.europa.eu/activities/Natura_2000/pdfs/crit
Preuzeto 17. oktobra 2011

- Nije dovoljno zaštititi samo 20% pokrivenosti staništa/ vrsta kada se radi o vrstama koje pokazuju ograničenu ekološku i genetičku varijaciju.
- Za prioritete, rijetke i ugrožene vrste i staništa najniži procenat zastupljenosti u regiji je 60%!

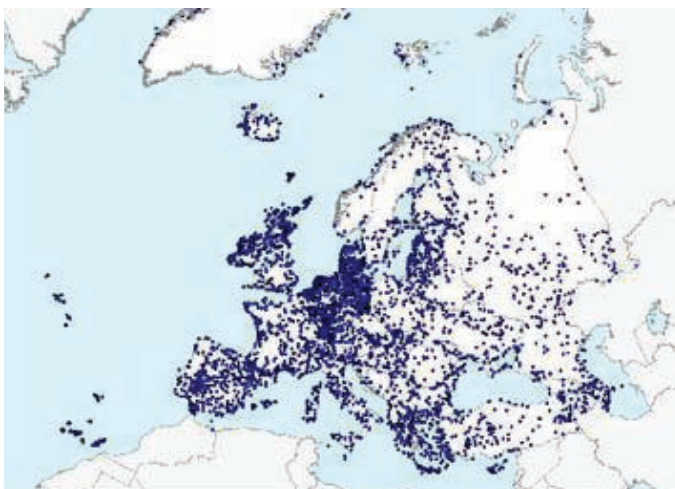
3. Od Značajnih područja za ptice (IBAs) do Područja posebne zaštite (SPAs)

Već 1979. god, EU je počela da se zalaže za pitanje gubitka biodiverziteta usvajanjem prve direktive koja je dala regulatorni okvir za zaštitu divljih ptica: Direktiva o pticama.

Direktivu o očuvanju divljih ptica (79/409/EEZ) Evropska ekonomska zajednica (EEZ) je usvojila 2. aprila 1979. god. i postavila dugoročne ciljeve za očuvanje divljih vrsta ptica. Tekst direktive se fokusira na 181 ugroženu vrstu i podvrstu koje zahtijevaju specijalne mjere zaštite. Direktiva je ažurirana 2008. god. (2008/102/CE) i 2009. god. (2009/147/EK).

Tri glavna elementa Direktive o pticama su:

- Stvaranje zaštićenih područja za sve vrste ptica koje se prirodno u slobodi pojavljuju na teritoriji Evrope (član 3).¹²
- Obaveza za države članice da preduzmu posebne mjere očuvanja sa ciljem zaštite staništa ptica iz Aneksa I, ali i za migratorne vrste (član 4¹³). Ova značajna staništa treba da budu klasifikovana i zaštićena kao Područja posebne zaštite i njihov detaljan spisak treba poslati Evropskoj komisiji u Briselu.
- Zakonska zaštita datih vrsta ptica kroz obavezivanje država članica da usvoje mjere očuvanja opisane u članu 5.¹⁴

Slika 3. IBAs u Evropi. ©Bird Life International

Slika 4. Osičar (*Pernis aprivorus*) ©Biotope

12 „Države članice će preduzeti mjere potrebne za očuvanje, održavanje i ponovno uspostavljanje dovoljne raznovrsnosti i područja staništa za sve vrste ptica pomenute u članu 1.“ Direktiva o pticama 79/409/EEZ, član 3.

13 „Vrste pomenute u Aneksu I će biti predmet specijalnih mjera očuvanja u vezi sa njihovim staništem kako bi se osigurao njihov opstanak i razmnožavanje u oblasti u kojoj su rasprostranjene“, Direktiva o pticama 79/409/EEZ, član 4.

14 „Države članice će preduzeti mjere potrebne za stvaranje opšteg sistema zaštite svih vrsta ptica pomenutih u članu 1.“ Direktiva o pticama 79/409/EEZ, član 5.

Neka područja u Evropi su naročito značajna za ptice:

- Područja za globalno ugrožene vrste i ostale vrste od značaja za zaštitu na nivou Evrope i Evropske unije.
- Područja za migratorne vrste koje se okupljaju u velikom broju.
- Područja za vrste jedinstvene za male regije.
- Područja za okupljanje vrsta koje su tipični predstavnici određenog bioma.

BirdLife International klasifikuje ova područja kao Značajna područja za ptice (IBA), u kojima se veliki dio populacija ovih vrsta redovno pojavljuje.

Funkcija Programa IBA je identifikovanje, zaštita i upravljanje mrežom područja koja su značajna za dugoročnu održivost populacija ptica koje se prirodno u slobodi pojavljuju duž geografskog područja rasprostranjenosti tih ptičjih vrsta za koje je pogodno koristiti pristup zasnovan na području. Neprekidni ekološki integritet ovih područja ima odlučujuću ulogu u održanju i očuvanju pomenutih ptica. U istorijskom smislu, pojam „Značajna područja za ptice“ se pojavio sa knjigom „Značajna područja za ptice u EU“ 1981. Ovu knjigu je, po zadatku Evropske komisije, sačinio tadašnji Međunarodni savjet za očuvanje ptica (danas Birdlife International) i ona predstavlja nacrt skupa teritorija koje treba da postanu zaštićene oblasti prema članu 4. Direktive o pticama.

IBA kriterijumi su razvijeni sa ciljem da se, primjenom različitih graničnih vrijednosti, međunarodni značaj nekog područja za vrste može kategorizovati na tri posebna geografska nivoa:

- globalni („A“ kriterijumi)
- evropski („B“ kriterijumi)
- nivo Evropske unije („C“ kriterijumi).

Budući da su Direktive o staništima i pticama najvažniji međunarodni pravni instrumenti za zaštitu područja u Evropskoj uniji, organizacija BirdLife International je razvila IBA „C“ kriterijume kako bi se ispunili zakonski zahtjevi ovih direktiva u smislu imenovanja Područja posebne zaštite za ptice. Član 4. kaže: „*Vrste koje se spominju u Aneksu I biće predmet posebnih mjera očuvanja u pogledu njihovog staništa kako bi se osigurali njihov opstanak i razmnožavanje u području na kojem su rasprostranjene.*“

Kriterijumi uzimaju u obzir zahtjeve za očuvanje vrsta unutar teritorije EU, sa geografskom rasprostranjenošću područja koja predstavljaju puni opseg svake vrste u EU (bez obzira na šemu regionalne gustine) kao i područja odabrana na osnovu relativne gustine. Primjenjuje se sedam kategorija kriterijuma (C1 –C7), od kojih nekoliko oponašaju više kategorije u okviru globalnog (A) i evropskog (B) nivoa. Treba obratiti pažnju na to da Aneks I Direktive o pticama navodi niz podvrsta koje treba tretirati nezavisno od njihovih vrsta „majki“ kada se primjenjuju C kriterijumi.

Kriterijumi C1, C2, C5 i C6 se odnose na sljedeći tekst iz člana 4. Direktive: „Ona područja koja po broju i veličini tome najbolje odgovaraju države članice će označiti kao zaštićena područja namijenjena očuvanju ovih vrsta, vodeći računa o tome šta je potrebno za njihovu zaštitu na geografskim morskim i kopnenim područjima na koja se odnosi ova Direktiva.“

Kriterijumi C3, C4 i C5 se odnose na sljedeći tekst iz člana 4. Direktive: „Države članice će preduzeti slične mjere i u odnosu na one vrste migratornih ptica koje se redovno pojavljuju, a koje nisu navedene u Aneksu I, imajući u vidu potrebu za njihovom zaštitom u geografskim morskim i kopnenim oblastima na koje se odnosi ova Direktiva, a u vezi sa njihovim razmnožavanjem, mitarenjem, prezimljavanjem i okupljalištima duž njihovih migratornih ruta.“

Imati u vidu cilj proglašenja nekog područja za Područje posebne zaštite, pri odabiru Značajnih područja za ptice, služi praktičnoj svrsi očuvanja, ali takođe pomaže i zadržavanju procesa u razumnim granicama. Sva potencijalna Područja posebne zaštite treba da ispune najmanje jedan od IBA „C“ kriterijuma.

N.B. Zakonska osnova za žalbe na proglašenje Područja posebne zaštite smanjene veličine: član 4. (1) Direktive o staništima.

IV. Upravljanje Natura 2000 područjem

Da bi se na održiv način upravljalo područjem Natura 2000, treba pratiti dvije glavne procedure:

- Izrada dobrog plana upravljanja
- Izrada dobrog sistema za evaluaciju i izvještavanje

1. Izrada Natura 2000 planova upravljanja

Član 6. Direktive o staništima je zakonska osnova za planove upravljanja područjima Natura 2000:

(1) „Za **posebne oblasti očuvanja**, države članice će utvrditi mjere za očuvanje **koje po potrebi uključuju odgovarajuće planove upravljanja**, posebno namijenjene područjima ili integrisane u druge razvojne planove.“

Ključni koraci za izradu plana upravljanja:

- Identifikujte glavne zainteresovane strane (organizacije civilnog društva, vlasnike zemljišta, donosiocce odluka, poljoprivrednike itd.), posmatrajte njihov rad i način korišćenja prirodnih površina područja, obavijestite se o njihovim interesima i konfliktima koji mogu uticati na prirodna staništa i vrste od značaja za Zajednicu.
- Prikupite dovoljno informacija o ekološkoj vrijednosti područja i o zemljišnim knjigama ili zoniranju.
- Organizujte radionice sa ciljem da zajedno sa lokalnim zainteresovanim stranama identifikujete glavne ciljeve očuvanja i mjere upravljanja koje treba sprovesti kako bi se prirodna staništa i vrste od značaja za Zajednicu, kao i koristi za ljude (usluge) održali ili obnovili.
- Ustanovite akcioni plan navodeći listu prioriternih radnji pri čemu treba precizirati budžet, vremenski okvir i indikatore za procjenu rezultata strategije upravljanja.
- Podstaknite angažovanje lokalnih zainteresovanih strana u održivom upravljanju područjem.

2. Obaveza izvještavanja

Nakon implementiranja plana upravljanja, potrebno je sprovesti trajnu evaluaciju strategije upravljanja. Takođe je obavezno podnositi izvještaje Komisiji EU u kojima će se opisivati stanje očuvanosti vrsta od značaja u skladu sa direktivama EU.

Prema članu 17. Direktive o staništima, svakih šest godina države članice treba da sačine izvještaj o implementaciji mjera preduzetih u okviru Direktive o staništima. Ovaj proces se sprovodi manje ili više strogo u državama članicama. U Belgiji se, na primjer, sprovodi dosta dobro uz upotrebu metodologije zasnovane na rezultatima sa terena, dok je u Francuskoj taj proces tek otpočeo.

N.B. Zakonske osnove za žalbe u slučaju kada je područje ugroženo razvojnim projektima mogle bi biti član 4. (4) Direktive o pticama i član 6. (2) Direktive o staništima.

Zakonske osnove za žalbe vezane za odobravanje izmanipulisane strateške procjene (SEA) Generalnog urbanističkog plana: član 6. (3) Direktive o staništima.

Zakonske osnove za žalbe vezane za odobravanje građevinskih projekata bez odluka o procjeni uticaja (EIA) i ocjeni prihvatljivosti (AA): član 6. (3) Direktive o staništima.

Zakonske osnove za horizontalne žalbe vezane za odobravanje brojnih projekata u svim Područjima posebne zaštite bez razmatranja kumulativnog uticaja: član 6. (3) Direktive o staništima.

V. Ocjena prihvatljivosti planova i projekata koji značajno utiču na Natura 2000 područja

Zakonski kontekst: Direktiva o staništima (Direktiva Savjeta 92/43/EEZ od 21. maja 1992. o očuvanju prirodnih staništa i divlje flore i faune)

Glavni cilj: Integriranje pitanja biodiverziteta na područjima Natura 2000 u proces donošenja odluka u vezi sa projektima i planovima – ne tolerira se nikakvo narušavanje Povoljnog statusa očuvanja zaštićenih Natura 2000 staništa i vrsta.

Šta je podložno Ocjeni prihvatljivosti (AA) unutar i izvan Natura 2000 područja:

- planovi i razvojni projekti u okviru Aneksa I i II Direktive o procjeni uticaja (EIA) – *procedura/odluka o ocjeni prihvatljivosti (AA) je dio procedure/odluke o procjeni uticaja/strateškoj procjeni (SEA/EIA)*;
- bilo koja druga aktivnost (npr. oranje pašnjaka) koja može uticati na staništa i vrste u Natura 2000 području – podložna je pojedinačnoj proceduri i aktu ocjene prihvatljivosti (AA).

Administrativni akt: Odluka o izvještaju o ocjeni prihvatljivosti

Treba da bude objavljena na internet stranici nadležnog organa!

Prema članu 6. Direktive o staništima, članice Evropske unije moraju da procijene uticaje planova i projekata koji će se sprovesti „unutar“ ili „u blizini“ Natura 2000 područja. Procjenu treba sprovesti onda kada planovi ili projekti mogu značajno da naruše prirodna staništa ili divlje biljne i životinjske vrste od značaja za Zajednicu. Ako procjena ukaže na značajne negativne uticaje na prirodna staništa i divlje biljne i životinjske vrste od značaja za Zajednicu i ako se uoči da plan ili projekat mogu da unište funkciju Natura 2000 područja (zaštita vrsta i staništa iz Direktiva o pticama i staništima), taj projekat ili plan treba da budu zabranjeni ili modifikovani.

Ovo je obavezno za sve planove i projekte koji mogu imati uticaj na Natura 2000 područja.

*(3) Bilo koji plan ili projekat koji nisu direktno povezani ili potrebni za upravljanje područjem, ali koji mogu da imaju značajan uticaj na područje, bilo samostalno ili u kombinaciji sa drugim planovima ili projektima, **biće podvrgnuti ocjeni prihvatljivosti njihovih uticaja na područje u pogledu ciljeva očuvanja područja.***

Prije prihvatanja plana ili projekta nacionalni organi treba da se postaraju da oni neće negativno uticati na Natura 2000 područje i da sprovedu javne konsultacije.

U vezi sa zaključcima procjene uticaja na područje i u skladu sa odredbama iz stava 4, nadležni nacionalni organi će odobriti plan ili projekat tek nakon što se uvjere da on neće nepovoljno uticati na integritet dotičnog područja i, ako je potrebno, nakon dobijanja mišljenja javnosti.

Međutim, projekat i dalje može biti prihvaćen zbog važnih društveno-ekonomskih razloga od javnog značaja, a negativni uticaji u tom slučaju treba da budu kompenzovani.

*(4) Ako se, uprkos negativnoj procjeni uticaja na područje i u nedostatku alternativnih rješenja, plan ili projekat ipak moraju realizovati zbog imperativnih razloga preovladavajućeg javnog interesa, uključujući interese socijalne ili ekonomske prirode, država članica će preduzeti sve kompenzacijske mjere kako bi obezbijedila zaštitu koherentnosti mreže Natura 2000. **Ona će obavijestiti Komisiju o usvojenim kompenzacijskim mjerama.***

Ako se na području nalazi prioritetni tip prirodnog staništa i/ili prioritetna vrsta, uslovi za prihvatanje plana ili projekta su još strožiji.

*Kad se u određenom području nalazi prioritetni tip prirodnog staništa i/ili prioritetna vrsta mogu se razmatrati samo **ona pitanja koja se odnose na ljudsko zdravlje ili javnu sigurnost**, na korisne posljedice od primarnog značaja za životnu sredinu ili, prema mišljenju Komisije, na ostale imperativne razloge preovladavajućeg javnog interesa.*

Smjernice Evropske komisije iz 2011. godine¹⁵ za procjenu planova i projekata koji značajno utiču na Natura 2000 područja objašnjavaju:

- koji su koraci Procjene uticaja planova i projekata na Natura 2000 područja;
- kako treba sprovesti ispitivanja na terenu,

Predlagač projekta treba da unajmi stručno lice kvalifikovano da sprovede ovu procjenu uticaja i da rezultate dostavi nadležnim nacionalnim organima. Nadležni organi će tada utvrditi da li je procjena uticaja planova i projekata na Natura 2000 područje pravilno sprovedena. Ukoliko jeste, nadležne vlasti će odlučiti da li se projekat može sprovesti.

Postoji 5 koraka za procjenu uticaja plana ili projekta na Natura 2000 područja:

Analitički pregled (definisanje sadržaja)

Proces analitičkog pregleda služi za odgovaranje na pitanje: „*Da li se objektivno može zaključiti da uticaj nekog projekta na Natura 2000 područje neće biti značajan?*“ Cilj je izbjeći prolaženje kroz cio proces „Ocjene prihvatljivosti“ za projekte koji očigledno nisu opasni za Natura 2000 područje.

Ocjena prihvatljivosti (AA)

Ukoliko postoji mogućnost da će projekat imati uticaja na Natura 2000 područje, sprovodi se detaljniji postupak procjenjivanja – Ocjena prihvatljivosti (AA). Uticaji se proučavaju u odnosu na ciljeve očuvanja na području i njegovu strukturu i funkciju. U okviru Ocjene prihvatljivosti potrebno je dostaviti detaljne tehnološke informacije o projektu i obimne ekološke podatke.

Procjena alternativa

Potrebno je sastaviti listu alternativnih rješenja i zatim je procijeniti. Proces treba da preispita alternativne načine dostizanja ciljeva plana ili projekta uz pomoć kojih se izbjegavaju štetni uticaji na cjelovitost Natura 2000 područja.

Projekti od preovladavajućeg javnog interesa

Ukoliko ne postoje alternativna rješenja i ostaju štetni uticaji – sprovodi se procjena kompenzacijskih mjera gdje će se, u skladu sa procjenom imperativnih razloga preovladavajućeg javnog interesa, dati saglasnost da se sa planom ili projektom nastavi.

Sveukupni pregled preostalog statusa zaštite područja

Ovaj pregled treba da pokaže da su ocjene koje se traže u Direktivi o staništima sprovedene.

Prema mišljenju Evropske komisije¹⁶ iz 2008. god, Ocjena prihvatljivosti opisana u Direktivi o staništima je prilično konkretna:

„ona postavlja suštinske obaveze, uglavnom zato što uvodi ekološki standard, tj. ciljeve očuvanja Natura 2000 područja i potrebu da se sačuva njegova cjelovitost. Drugim riječima, ako Ocjena prihvatljivosti utvrdi da će plan ili projekat štetno uticati na cjelovitost Natura 2000 područja, vlast ne može da dozvoli sprovođenje takvog plana ili projekta, osim ako se, u izuzetnim slučajevima, ne pozove na specijalne postupke za dokazivanje da je projekat od preovladavajućeg javnog interesa.“

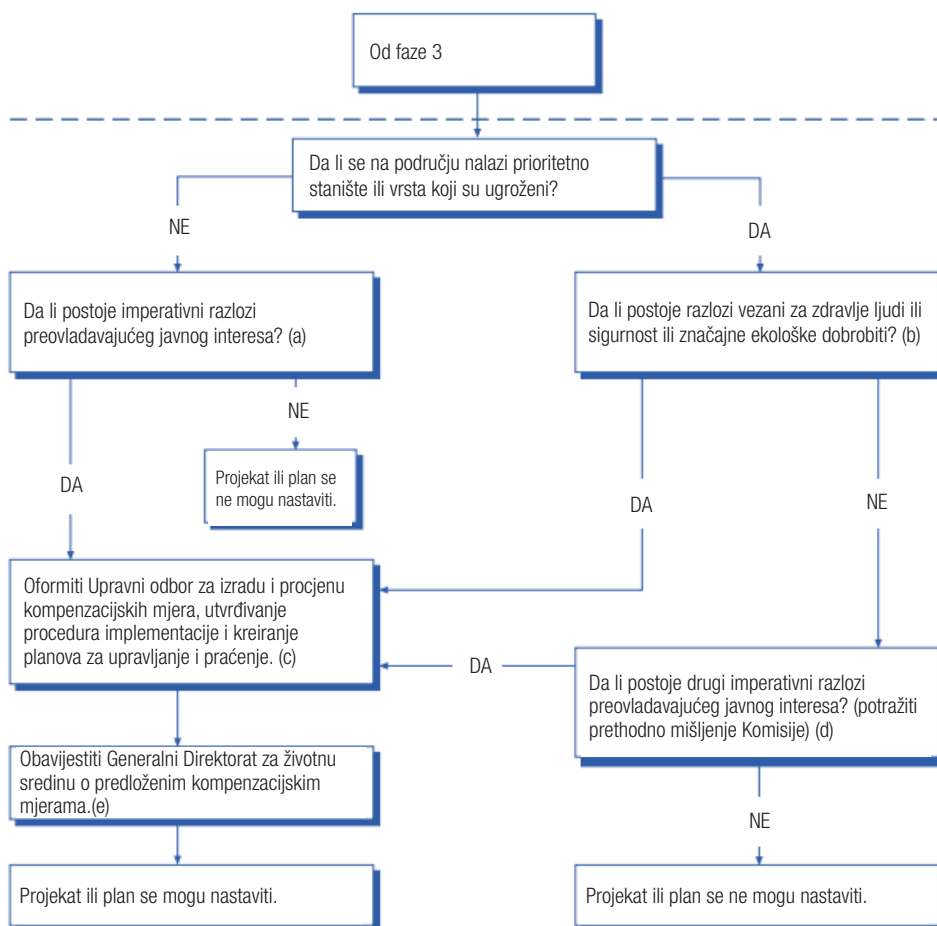
15 European Commission, Environment DG. 'Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites'. Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC [online publication], (2001). http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf

Preuzeto 3. oktobra 2011

16 European Commission. 'Wind energy development and Natura 2000'. EU Guidance on wind energy development in accordance with the EU nature legislation [online publication], (2008).

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/Wind_farms.pdf

Preuzeto 13. oktobra 2011

Izvor: Evropska komisija, Generalni direktorat za životnu sredinu (2001), Procjena planova i projekata koji značajno utiču na Natura 2000 područja. Metodologija zasnovana na odredbama člana 6 (3) i (4) Direktive o staništima 92/43/EEZ, str. 4, preuzeto 3. oktobra 2011.

Slika 5. „Procjena kada ne postoje alternativna rješenja i ostaju nepovoljni uticaji“

VI. Uloga civilnog društva u razvoju mreže Natura 2000: novi način upravljanja koji treba očuvati

Učešće javnosti u implementaciji mreže Natura 2000 nije jasno opisano u Direktivi o staništima.

1. Učešće javnosti u proglašavanju Natura 2000 područja

Organizacije civilnog društva mogu imati važnu ulogu u proglašenju Natura 2000 područja tako što će podijeliti svoja znanja u vezi sa njima. One mogu da dopune prateću listu i učestvuju na biogeografskim seminarima.

- **Prateća lista** (Shadow List) predstavlja spisak područja koja mogu biti izabrana kao Natura 2000 područja, a predlažu ih nevladine organizacije jedne zemlje.
- **Biogeografski seminari** su međunarodni seminari koje je osmislila EU kako bi dopunila operativnu implementaciju i upravljanje Natura 2000 mrežom od strane država članica. Njihov cilj je olakšavanje diskusije između država članica, stručnjaka, zainteresovanih strana i Komisije o mjerama potrebnim za obezbjeđivanje statusa očuvanja ciljnih vrsta i staništa, sa posebnim akcentom na doprinos mreži Natura 2000. EU smatra da je implementacija i upravljanje mrežom Natura 2000 dužnost država članica, ali na ovim seminarima i organizacije civilnog društva mogu da iznesu svoje mišljenje. One mogu predstaviti podatke iz svojih zemalja i naglasiti šta treba da se poboljša kako bi se ispunili ciljevi Direktive o staništima.

2. Učešće javnosti i planovi upravljanja mrežom Natura 2000

U Direktivi o staništima ne stoji da organizacije civilnog društva i lokalne zainteresovane strane treba da učestvuju u izradi Natura 2000 planova upravljanja. Međutim, u nekim državama članicama razvoj planova upravljanja mrežom Natura 2000 je jedan od najvažnijih koraka u njenoj implementaciji i javno učešće se smatra ključnim dijelom ovog procesa.

U Francuskoj je, na primjer, implementacija mreže Natura 2000 dovela do brojnih problema zato što je proglašenje Područja posebne zaštite često bilo u suprotnosti sa interesima lokalnih zainteresovanih strana (poljoprivrednika, privatnih vlasnika koji su željeli da razvijaju svoje zemljište ili opština koje su htjele da razvijaju infrastrukturu). Kako bi planovi upravljanja bili prihvaćeni, lokalnim zainteresovanim stranama je ponuđeno da učestvuju u procesu, podstičući ih na taj način da se uključe u zaštitu Natura 2000 područja.

Smjernice međunarodnih institucija (IUCN, Svetska banka, UNDP) o najboljim upravljačkim praksama (*The Guidelines on Best Management Practice*) podstiču participativnu izradu planova upravljanja. Uprkos tome što Direktiva o staništima ne zahtijeva učešće javnosti, ono se može smatrati najboljom praksom upravljanja.

Uloga organizacija civilnog društva u razvoju mreže Natura 2000 je veoma važna. One treba da pomognu lokalnim zainteresovanim stranama da prihvate i podrže ideju upravljanja prirodnim oblašću u skladu sa direktivama EU o principima očuvanja prirode. Lokalne zainteresovane strane treba da odaberu i izrade mjere „očuvanja“¹⁷ za upravljanje oblašću i sprovedu potrebne aktivnosti kako bi održale ili obnovile prirodna staništa i populacije divljih biljnih i životinjskih vrsta na pogodnom statusu. Civilne organizacije treba aktivno da učestvuju u izradi plana upravljanja Natura 2000 područjem.

3. Učešće javnosti i Ocjena prihvatljivosti u okviru Natura 2000 područja

Stav 3. člana 6. Direktive o staništima kaže:

„nadležne nacionalne vlasti treba da se slože sa planom ili projektom tek nakon što su ustanovile da oni neće štetno uticati na integritet područja i, ukoliko je potrebno, nakon dobijanja mišljenja opšte javnosti.“

Učešće opšte javnosti nije predstavljeno kao prioritet u Direktivi, ali se pominje, tako da organizacije civilnog društva mogu da traže svoje pravo da iznesu mišljenje i budu konsultovane na osnovu ovog člana.

Smjernice Evropske komisije¹⁸, objavljene 2001. godine, o ocjenjivanju planova i projekata koji značajno utiču na Natura 2000 područja navode da će:

„proces ocjenjivanja uključiti prikupljanje i razmatranje informacija dobijenih od raznih zainteresovanih strana, uključujući predlagače projekata ili planova, nacionalne, regionalne i lokalne vlasti nadležne za očuvanje prirode i relevantne NVO.“

Smjernice savjetuju nadležnim organima koji sprovode Ocjenu prihvatljivosti da:

- prikupe podatke od predlagača plana ili projekta;
- o ovim podacima konsultuju unutrašnje i spoljašnje stručnjake i druge zainteresovane strane.

Pažnja!

Faze analize i ocjenjivanja:

Sveukupan efekat se često ne uzima u obzir. Referentni kriterijum za odobravanje projekta je činjenica da projekat/plan/aktivnost neće ugroziti više od 1%¹⁹ Natura 2000 staništa ili populacije vrsta. Za ovo je potrebno da nadležni organi i stručnjaci imaju uvid u javni registar koji sadrži sve odluke vezane za procjenu uticaja (EIA), stratešku procjenu (SEA) i ocjenu prihvatljivosti (AA).

¹⁷ U Direktivi o staništima, **očuvanje** predstavlja niz mjera potrebnih za održavanje ili obnovu prirodnih staništa i populacija vrsta divlje flore i faune na povoljnom statusu.

¹⁸ European Commission, Environment DG. 'Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites'. Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC [online publication], (2001) http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf Preuzeto 3. oktobra 2011.

¹⁹ Referentni kriterijumi se razlikuju u državama članicama

Član 6. (3) Direktive o staništima je potpuno obavezan tek kada predložena Područja od značaja za Zajednicu (pSCI) postanu Područja od značaja za Zajednicu (SCI). Morate uticati na to da vaša Vlada to primijeni od datuma pristupanja.

VII. Praktične vježbe

Aktivnost 1: Podignite svijest o mreži Natura 2000 i zaštiti biodiverziteta isticanjem veze između ljudi i prirode

Glavni cilj ove aktivnosti je razumjeti veze koje postoje između ljudi i prirode (priroda= prirodna staništa, poluprirodna staništa, urbana priroda). Koristi se tehnika metaplana.

1. Svaki učesnik dobija cedulju (*post-it*) na kojoj će napisati (5-10min):
 - kratak opis svoje aktivnosti
 - vrstu veze koju ima sa prirodom: ekonomska, društvena, sportska, obrazovna...
2. Podijelite učesnike u 4 grupe, svakoj grupi dajte 6 cedulja na kojima će napisati 6 aktivnosti: poljoprivreda, šumarstvo, industrija, lov, ribolov... i vrstu veze koju imaju sa prirodom (15 minuta).
3. Svaka grupa dobija papir na kome treba da označi dvije kolone, jednu za aktivnosti koje imaju dobar uticaj na prirodu, drugu za aktivnosti koje negativno utiču na prirodu. Učesnici treba da postave svoju cedulju u odgovarajuću kolonu (15 minuta).
4. Kada su sve cedulje postavljene, trener traži od učesnika da identifikuju dualitet i komplementarnu vezu.
5. Na sastanku, svaka grupa predstavlja svoje zaključke o dualitetu i komplementarnoj vezi između ljudi i „prirode“.

Aktivnost 2: Identifikujte oblast pogodnu za proglašenje Natura 2000 područja na osnovu tehnika iz knjige Environmental dilemmas: Critical Decisions for Society (Iozzi, 1980). Postizanje dogovora: Odabir oblasti za stvaranje Natura 2000 područja i određivanje granica

Podijelite učesnike u 4 grupe.

- Svaka grupa dobija kartu sa informacijama o zemljišnom pokrivaču (prirodno stanište, infrastruktura, urbane zone, industrijske oblasti itd.). Trener objašnjava aktivnost i daje instrukcije.
- Svaka grupa treba da odabere oblast u kojoj će stvoriti jedno ili više Natura 2000 područja na osnovu Direktive o staništima (Područje od značaja za Zajednicu- SCI). Za odabir oblasti moraće da se sjete koraka i kriterijuma za proglašenje područja (15 minuta).
- Nakon što se odluče za oblast, učesnici će označiti granice SCI i objasniti kriterijume koje su koristili (da li su uključili urbane i industrijske oblasti, linearnu infrastrukturu, prepreke itd. (30 minuta).
- Po jedna osoba iz svake grupe predstavlja područje i objašnjava razloge za izbor (20- 30 min).
- Učesnici i treneri vrše kritičku analizu rezultata (15 minuta) - treba da identifikuju koristi i ograničenja područja koje su proglasili: za lokalne zajednice, industrijski sektor, poljoprivredni sektor, Vladu itd. Nakon toga, učesnici diskutuju o potrebi da različite zainteresovane strane uvedu u upravljanje područjem i o potrebi za procjenom budućih projekata koji mogu značajno uticati na Natura 2000 područje.

Aktivnost 3: Neformalna debata

Glavni cilj ove aktivnosti je da se pronađu i brzo organizuju ideje.

1. Trener predstavlja temu (tvrdnju) za debatu, na primjer:
 - „Nema prostora za industrijske aktivnosti unutar ili u blizini Natura 2000 područja.“ ili,
 - „Zaštićene oblasti kao što su rezervati i parkovi sa divljim biljnim i životinjskim svijetom su oblasti u kojima treba da se nalaze Natura 2000 područja.“
2. Učesnici se dijele u dvije grupe: jedni podržavaju tvrdnju, a drugi su protiv nje.
3. Grupe sjede jedna naspram druge.

4. Bez pripreme i naizmjenično (jedan učesnik koji podržava tvrdnju, drugi koji je protiv), svaki učesnik ima minut da iznese svoje argumente za ili protiv tvrdnje.
5. Nakon što svi učesnici iznesu svoje argumente, rade zajedno na isticanju glavnih pitanja i najboljih argumenata do kojih je došla svaka grupa.

Aktivnost 4: Kreiranje strategije upravljanja za Natura 2000 područje - pretvarajte se da izrađujete plan upravljanja Natura 2000 područjem. Podijelite učesnike u 3 grupe:

- upravljači parkova su i šumari koji žele da zarade na proizvodnji drveta;
 - NVO iz oblasti životne sredine koje žele da zaštite vrste i staništa;
 - lokalne zainteresovane strane kao što su NVO ili opštine koje žele da razviju rekreativne aktivnosti radi ekonomske dobiti.
1. Učesnici treba da opišu interese svake grupe zainteresovanih strana.
 2. Učesnici treba da smisle participativne tehnike pomoću kojih će se tri grupe zainteresovanih strana složiti oko vizije za zaštićeno područje, osmisliti strategiju za sprovođenje aktivnosti, izraditi metodologiju za praćenje stanja i evaluaciju.
 3. Učesnici treba da diskutuju o izazovima na koje su naišli.

Aktivnost 5: Metaplan: identifikujte i poređajte po važnosti glavne ciljeve upravljanja Natura 2000 područjem

1. Podijelite učesnike u male grupe.
2. Svakom učesniku dajte 5 cedulja (*post-it*).
3. Zamolite ih da na svakoj cedulji napišu jedan glavni cilj upravljačke strategije Natura 2000 područjem (10 minuta). Cilj ove faze je dobijanje velikog broja ideja u kratkom vremenu i stoga ih ne treba kritikovati.
4. Zatim zamolite učesnike da poređaju cedulje sa idejama od važnijih ka manje važnim (2 do 5 min).
5. Dajte im 2-3 minuta da provjere redosljed ideja.
6. U svakoj grupi, učesnici treba da predstave svoje ideje, naprave jednu listu za sve grupe na kojoj su ideje poređane po važnosti (15 do 20 min).
7. Svaka grupa predstavlja svoje ideje i objašnjava njihov redosljed (15 – 20 min).

Aktivnost 6: Analiza sile uticaja (*Force - field analysis*): Procijenite trenutnu situaciju u zaštićenoj prirodnoj oblasti, formulišite viziju i identifikujte pokretačke i ograničavajuće sile

Razgovarajte o situaciji u zaštićenom prirodnom području i identifikujte idealnu situaciju ili viziju i trenutnu situaciju. Zatim pokušajte da uočite pokretačke i ograničavajuće sile za promjenu.

1. Način identifikovanja:
 - a. članovi grupe smišljaju i popisuju činioce idealne situacije,
 - b. učesnici iznose ideje koje se bilježe na roto papiru,
 - c. članovi grupe određuju i popisuju činioce trenutne situacije,
 - d. učesnici iznose ideje koje se bilježe na roto papiru.
2. Razmjena ideja i pravljenje spiska:
 - a. pokretačkih sila koje podstiču promjenu od trenutne ka idealnoj situaciji,
 - b. ograničavajućih sila koje sprečavaju promjenu od trenutne ka idealnoj situaciji.
3. Razjasnite tačke
4. Odredite kritične sile na sljedeći način:
 - a. koristite tehnike fokusiranja kako biste odredili prioritete na oba spiska,
 - b. bilježite glavne sile na novom papiru,

- c. svaki učesnik ocjenjuje svaku tačku: 1 (niska ocjena) – 5 (visoka ocjena) na ceduljama,
- d. izračunajte vrijednosti za pokretačke i ograničavajuće sile

5. Osmislite strategije za promjenu

Aktivnost 7: Rangirajte ciljeve upravljanja uz pomoć tehnike prinudne raspodjele (*Forced Distribution*):

Učesnici rangiraju ideje/ciljeve prema važnosti, razvrstavajući ih u četiri kategorije prema važnosti: najmanje važne, nešto važnije, važne, najvažnije.

1. Učesnici pišu ideje i ciljeve na papiru.
2. Prebrojte ih i utvrdite broj stavki koje treba staviti u svaku kategoriju. Ovdje je važno ograničiti koliko stavki može da se nalazi u određenoj kategoriji; treba se voditi „normalnom raspodjelom“ tako da se najveći broj stavki nađe u srednjim kategorijama, a najmanji broj u krajnjim. Opšte pravilo bi bilo da dvije trećine stavki bude u srednjim kategorijama, a preostala trećina da se razdjeli na druge dvije kategorije.
3. Samostalno, učesnici rangiraju 5 stavki kao „manje važne“, 10 kao „nešto važnije“ itd. na osnovu pitanja: „Koji su primarni ciljevi ovog projekta?“, „Šta treba da budu prioriteti našeg tima?“ i slično.
4. Svaku stavku zapišite na roto papiru i dodijelite joj slovo (koristite dupla pa trodupla slova ukoliko ima više ideja nego slova u abecedi).
5. Učesnici po grupama rangiraju svaku ideju.
6. Vođa aktivnosti sabira ocjene i svaku stavku stavlja u kategorije („manje važno“ itd.).
7. Ponovite proces rangiranja, postavljajući sljedeće pitanje, na primjer: „Koji su naši individualni prioriteti?“, „Koji su sekundarni ciljevi projekta?“ itd.

Aktivnost 8: Rangirajte svoje ideje i smanjite njihov broj uz pomoć tehnike „N/3“

Cilj ove aktivnosti je svođenje liste ideja na najvažnije stavke.

1. Dodijelite slovo svakoj ponuđenoj ideji (dupla i trodupla slova ako je potrebno).
2. Podijelite ukupan broj ideja sa 3 kako biste odredili broj glasova koji će svaki član dobiti.
3. Učesnici glasaju za ideje (ne može se dva puta glasati za istu ideju).

Napravite novi papir na kome ćete zabilježiti najbolje ideje (na osnovu glasova) kako biste uvidjeli da li je potrebno novo glasanje.

Aktivnost 9: Postizanje dogovora uz pomoć tehnike „Procenti glasanja“

Kako bi osmislile akcioni plan, različite zainteresovane strane treba da postignu dogovor.

Ovu tehniku koristite da biste ocijenili koliko brzo učesnici mogu da se slože (često se koristi pri određivanju ciljeva i rezultata ili formulisanju izjava o misiji ili viziji).

1. Zamolite učesnike da revidiraju izjavu na roto papiru. Započnite tako što ćete pitati da li se 70 % članova grupe slaže.
2. Ako većina učesnika ne podigne ruku, smanjite zahtjev na 60 %, a ako je potrebno i na 50 %.
3. Ako većina učesnika podigne ruke, povećajte procenat (80 %, 85 % itd.).
4. U trenutku kada se broj onih koji se slažu smanji, fokusirajte diskusiju na oblasti u kojima je to potrebno:
 - a. Šta je potrebno da se dostigne viši nivo slaganja?
 - b. Koje su ključne ideje koje dalje treba razvijati?
 - c. Koje su ideje suvišne i mogu biti izostavljene?

Aktivnost 10: Pomozite učesnicima da osmisle akcioni plan popunjavanjem tabele akcionog plana

1. Popunite tabelu dolje (ili neku njoj sličnu), trudeći se da budete što precizniji.
2. Identifikujte olakšice i ograničenja svake aktivnosti, koristeći ovu informaciju da aktivnostima date prioritet ili ih dalje razvijete.

Tabela akcionog plana				
Aktivnost	Odgovorna strana	Datum dospjeća	Potrebna sredstva	Prekretnice/Učinak/ Mjere/Ciljevi
1				
2				
3				
4				

VIII. Korišćena literatura

Zakonski okvir:

Direktiva Savjeta 2009/147/EZ o očuvanju divljih ptica je usvojena 2009. god. Ona zamjenjuje Direktivu 2008/102/CE i Direktivu 79/409/EEZ od 2. aprila 1979. o očuvanju divljih ptica.

Direktiva postavlja dugoročne ciljeve za očuvanje vrsta divljih ptica i fokusira se na 181 ugroženu vrstu i podvrstu koje zahtijevaju specijalne mjere zaštite.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:020:0007:0025:en:PDF>

Direktiva o staništima (Habitats Directive)

Direktiva o staništima (Direktiva Savjeta 92/43/EEZ o očuvanju prirodnih staništa i divlje flore i faune) je usvojena 1992. godine kao odgovor EU na Bernsku konvenciju. Direktiva o staništima ustanovljuje okvir za strategije i aktivnosti EU u oblasti zaštite divlje flore i faune i njihovih staništa. Bilježi više od 200 tipova prirodnih staništa, 200 životinjskih vrsta i 500 biljnih vrsta koje su od značaja za Evropsku zajednicu i zahtijevaju zaštitu.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31992L0043:EN:html>

Bernska konvencija

Savjet Evrope je usvojio Bernsku konvenciju 1979. godine sa ciljem očuvanja divljih biljaka i životinja i njihovih prirodnih staništa; 1998. godine, Bernska konvencija je dovela do stvaranja Emerald mreže područja od posebnog interesa za očuvanje (ASCIs) na teritoriji zemalja potpisnica konvencije.

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/bern/default_en.asp

Smjernice:

Appleton, M.R. & Hotham, P. A. E. (2007). *Protected area management planning in Croatia: A manual and toolkit*, Fauna & Flora International, Cambridge, UK.

DANEV, G., et al. 2011. *Introductory Handbook, Joint strategy for integrated management of protected areas in the Southeastern European Region, Project NATREG*. Institute of the Republic of Slovenia for Nature Conservation. Ljubljana, preuzeto 4. oktobra 2011. sa:

http://www.natreg.eu/uploads/JSIMPA_Introductory%20Handbook.pdf

European Commission, 2008, *Wind energy development and Natura 2000, EU Guidance on wind energy development in accordance with the EU nature legislation*, preuzeto 13. oktobra 2011. sa:

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/Wind_farms.pdf

European Commission, Environment DG (2001), *Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites., Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC*, preuzeto 3. oktobra 2011. sa:

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf

EIONET, Criteria for Assessing National Lists of pSCI at Biogeographical Level, Hab. 97/2 rev. 4 18/11/97, preuzeto 27. oktobra 2011. sa:
http://bd.eionet.europa.eu/activities/Natura_2000/pdfs/crit

Gilbert, K., Hulst, N., Rientjes, S., (2006), SoBio, Social Science and Biodiversity. Why is it important? A guide for policymakers, ENC, Tilburg, the Netherlands, preuzeto 3. oktobra 2011. sa:
<http://www.ecnc.org/publications/technicalreports/background-document-on-ecological-networks>

Papp, D., et Tóth, C., (2007), Natura 2000 Site Designation Process with a special focus on the Biogeographic seminars, CEEWEB Office, preuzeto 17. oktobra 2011. sa:
http://www.ceeweb.org/publications/english/biogeo_booklet_2007.pdf

Suske, W. et Venn, O., Management Planning in Croatia, Guideline PHARE NATURA 2000 in Croatia, preuzeto 3. oktobra 2011. sa:
<http://www.natura2000.hr/UtilPages/GetDBDocument.aspx?id=166>

Thomas, L et Middleton, J. (2003), Guidelines for Management Planning of Protected Areas, Adrian Phillips Series Editor, World Commission on Protected Areas (WCPA), Best Practice Protected Area Guidelines Series No. 10, IUCN, preuzeto 4. oktobra 2011. sa: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/PAG-010.pdf>

Dokumenta:

Graham Bennett and Kalemani Jo Mulongoy (2006). Review of Experience with Ecological Networks, Corridors and Buffer Zones. Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, Technical Series No. 23, 100 pages, preuzeto 4. oktobra 2011. sa:
<http://www.cbd.int/doc/publications/cbd-ts-23.pdf>

Prezentacije:

Richard , D., Natura 2000 Seminars, A new process for working together to achieve favourable conservation status, European Topic Centre on Biological Diversity, preuzeto 14. oktobra 2011. sa:
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/EcoNetworks/News/3ExpertsMeeting_sept2011/New%20biogeographic%20process%20Natura%202000.pdf

Richard , D., Purpose of biogeographic seminars, Application to the West Balkans European Topic Centre on Biological Diversity, preuzeto 14. oktobra 2011. sa:
http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/EcoNetworks/News/3ExpertsMeeting_sept2011/Biogeographic%20seminar%20in%20West%20Balkans.pdf

Internet stranice:

Pristup Natura 2000 kartama/ GIS bazi podataka:
<http://natura2000.eea.europa.eu/#>

Stranica Evropske komisije o prirodi i biodiverzitetu:
http://ec.europa.eu/environment/nature/index_en.htm

Stranica Evropske komisije o SEA:
<http://ec.europa.eu/environment/eia/sea-legalcontext.htm>

Stranica Evropske komisije za nacionalne Natura 2000 internet stranice:
http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/db_gis/index_en.htm#sites

Evropska agencija za životnu sredinu (European Environment Agency):
<http://www.eea.europa.eu/>

Evropska mreža za informacije i posmatranje (European Environment Information and Observation Network /EIONET):
<http://www.eionet.europa.eu/about>

Evropski centar za biološku raznovrsnost (European Topic Centre on Biological Diversity):
<http://bd.eionet.europa.eu/>

DIO E:

Očuvanje prirode i politika

EU za ruralni razvoj – pojam i

mjere implementacije

Mark Redman, ENRD

I. Politika EU za ruralni razvoj

1. Opis situacije

U 27 država članica Evropske unije (EU- 27) postoji 13.7 miliona poljoprivrednika koji zauzimaju 40% od ukupne površine zemljišta i doprinose sa oko 10% bruto domaćem proizvodu (BDP) ovih država.

U posljednjih 50 godina, najveći uticaj na razvoj poljoprivrede u zapadnoj i sjevernoj Evropi je imala Zajednička poljoprivredna politika (ZPP) Evropske unije (EU).

ZPP je prvi put ustanovljena 1962. godine kada je postojalo samo 6 članica EU – Belgija, Francuska, Njemačka, Italija, Luksemburg i Holandija. U to vrijeme, glavni cilj ZPP je bio povećanje poljoprivredne proizvodnje sa ciljem da se: a) svim građanima garantuje snabdjevanje namirnicama, b) obezbijedi odgovarajući životni standard poljoprivrednog stanovništva. Originalni politički mehanizam koji je korišćen da bi se ovo postiglo bio je "mehanizam podrške cijenama" pri čemu se poljoprivrednicima garantovala minimalna cijena za sve što proizvedu. Ovo je bio veoma uspješan pristup i do 1970. god. šest država članica EU su same sebi mogle da obezbijede glavne prehrambene proizvode.

Međutim, sa porastom broja država članica (npr. Velika Britanija, Danska i Irska su pristupile EU 1973, a Grčka 1981) postao je vidljiv pravi uticaj ZPP. Problem je bio što je ZPP bila previše uspješna. Kombinacija garantovanih cijena za poljoprivredne proizvode, uvođenja novih poljoprivrednih tehnologija i rastućeg broja poljoprivrednika dovela je do prekomjerne poljoprivredne proizvodnje i stvaranja velikog viška hrane – od čega je veliki dio „odlagan“ na svjetsko tržište hrane, što je vodilo smanjenju globalnih cijena i negativno uticalo na poljoprivrednike u zemljama izvan EU.

Situacija je bila veoma loša i odnosila je velike količine novca. Na primjer, ranih osamdesetih godina više od 70% ukupnog budžeta EU je potrošeno na pružanje podrške poljoprivrednicima u okviru ZPP – a sve to su platili poreski obveznici EU. Pored toga, postojala je i „cijena“ koju je platila životna sredina zbog:

1. **ekspanzije** proizvodnje, tj. kultivacije većih površina zemljišta;
2. **specijalizacije** proizvodnje, tj. pojave većih i specijalizovanijih farmi, naročito intenzivne životinjske proizvodnje („farme fabrike“) i specijalizovanih načina obrađivanja zemljišta što je vodilo pojavi većih polja, monokultura i gubitka mozaičnosti predjela;
3. **intenzifikacije** proizvodnje, tj. pojačane upotrebe agrohemijskih sredstava (pesticida i đubriva).

„Cijena“ koju je platila životna sredina uključuje:

- oštećenje prirodnih i poluprirodnih ekosistema i gubitak biodiverziteta;
- zagađenje voda;
- degradaciju i eroziju zemljišta;
- uništenje tradicionalnih predionih osobina;
- gubitak genetičke raznovrsnosti u poljoprivredi usljed smanjenja upotrebe tradicionalnih rasa stoke i ratarskih kultura.

Do ranih osamdesetih (dvadeset godina nakon osnivanja ZPP) je postalo jasno da se mora započeti proces „reforme ZPP“, ali je on bio spor zbog otpora poljoprivrednika i „poljoprivredne industrije“. Do 1997, napravljene su brojne modifikacije ZPP i njeni godišnji izdaci su smanjeni na 50% od ukupnog budžeta EU. Međutim, ZPP je i dalje bila preskupa (npr. prosječni izdatak za poreskog obveznika EU bio je 100 EUR godišnje) i cio koncept nastavka pružanja podrške poljoprivrednicima je podvrgnut pojačanoj javnoj kontroli i političkom pritisku.

Stoga je 1999. predložen radikalni paket reformi. Po prvi put nakon više od 35 godina od osnivanja ZPP, ovim paketom se određeni dio budžeta²⁰ ZPP direktno usmjerio ka podršci ruralnom razvoju – uključujući promociju ekološki prihvatljive i održive poljoprivrede kao jasan prioritet politike EU.

²⁰ Uredba Vijeća (EK) br. 1257/1999 od 17. maja 1999. o podršci Evropskog fonda za usmjeravanje i garancije u poljoprivredi (EAGGF) ruralnom razvoju – verzija na engleskom jeziku se može preuzeti sa:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:160:0080:0080:EN:PDF>

2. Trenutni program podrške EU ruralnom razvoju (2007-2013)

Podrška ruralnom razvoju je i dalje važan deo ZPP. U trenutnom programskom periodu (2007 – 2013) ukupni budžet ZPP iznosi **375 milijardi EUR**. Ovaj budžet je podijeljen na 2 takozvana „stuba“:

- **Stub 1:** Podržavanje dohotka poljoprivrednika EU – **282 milijarde EUR (80%)**;
- **Stub 2:** Evropski poljoprivredni fond za ruralni razvoj (EAFRD) – **93 milijarde EUR (20%)**.

Fondovi dostupni u okviru drugog stuba se raspodjeljuju prema Nacionalnom strateškom planu i sedmogodišnjim Programima ruralnog razvoja (RDPs). Njih države članice izrađuju i sprovode na nacionalnom/regionalnom nivou u skladu sa različitim propisima²¹ EU i smjernicama²² koje definiše EAFRD.

EAFRD za period 2007–2013 uključuje ukupno 44 mjere (vidjeti tabelu 1) koje države članice i regioni mogu koristiti za podršku ruralnom razvoju²³. One su organizovane prema 3 glavne teme, poznate kao „prioritetne ose“:

- **Prioritetna osa 1:** Unapređenje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva (približno 34% od ukupne raspodjele EAFRD);
- **Prioritetna osa 2:** Unapređenje životne sredine i seoskih predjela (približno 44% od ukupne raspodjele EAFRD);
- **Prioritetna osa 3:** Unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima i diverzifikacija ruralne ekonomije (približno 13% od ukupne raspodjele EAFRD).

Države članice i regioni su obavezni da koriste svoje fondove za ruralni razvoj u okviru sve tri prioritetne ose, kao i da podržavaju dobro utvrđeni LEADER pristup²⁴ (približno 6% od ukupne raspodjele EAFRD) čija je osobina podsticanje pristupa „odozdo-naviše“ u razvoju ruralnih oblasti.

Prema vodećim principima reforme ZPP od 1999. godine:

“...jako ekonomsko djelovanje mora ići ruku pod ruku sa održivim korišćenjem prirodnih bogatstava i nivoa otpada, održavajući biodiverzitet, čuvajući ekosisteme i izbjegavajući napuštanja poljoprivrednih zemljišta. Kako bi se odgovorilo na ove izazove, ZPP i njen budući razvoj treba da, između ostalog, doprinesu dostizanju održivog razvoja povećavanjem i podsticanjem zdravih, visoko kvalitetnih proizvoda, održivim načinima proizvodnje u skladu sa životnom sredinom, uključujući organsku proizvodnju, obnovljive sirove materijale i zaštitu biodiverziteta”²⁵.

Postoji **12** mjera koje su na raspolaganju državama članicama u periodu 2007-2013 za implementiranje Prioritetne ose 2 – Unapređenje životne sredine i seoskih predjela (vidjeti tabelu 1). Ona uključuje **5** mjera za podsticanje održivog upravljanja poljoprivrednim zemljištem i **7** mjera za podsticanje održivog upravljanja šumama. Neke od najzanimljivijih mjera za očuvanje biodiverziteta su prikazane ispod.

3. Natura 2000 plaćanja (EAFRD mjere 213+224)

Natura 2000 „plaćanje“ je veoma specifičan i ciljni oblik mjere ruralnog razvoja koja je prvi put predstavljena sa uvođenjem fonda EAFRD 2007. godine.

21 Uredba Vijeća (EK) br. 1698/2005 od 20. septembra 2005. o podršci Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) ruralnom razvoju – verzije na različitim jezicima se mogu preuzeti na : <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005R1698:EN:NOT>

22 Odluka Vijeća od 20. februara 2006. o Strateškim smjernicama Zajednice za ruralni razvoj (programski period 2007-2013) – verzije na različitim jezicima se mogu preuzeti na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0144:EN:NOT>

23 Za više informacija o implementaciji ovih mera u EU-27 videti: http://enrd.ec.europa.eu/rural-development-policy/country-information/rural-development-policy-fiches/en/rural-development-policy-fiches_home_en.cfm i http://enrd.ec.europa.eu/rural-development-policy/programme-implementation/monitoring/en/rural-development-policy-figures_en.cfm

24 Za više informacija o principima i praksi pristupa LEADER pogledati: http://enrd.ec.europa.eu/rural-development-policy/leader/en/leader_en.cfm

25 Odluka Vijeća od 20. februara 2006. o Strateškim smjernicama Zajednice za ruralni razvoj (programski period 2007-2013) – verzije na različitim jezicima se mogu preuzeti na: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006D0144:EN:NOT>

Tabela 1. EAFRD mjere ruralnog razvoja 2007- 2013 – prema prioritetnoj osi, temi i šifri mjere

OSA 1 - Unapređenje konkurentnosti poljoprivrede i šumarstva	Promovisanje znanja i unapređivanje ljudskih potencijala	111	Stručno osposobljavanje i informativne aktivnosti
		112	Uključivanje mladih poljoprivrednika u proizvodnju
		113	Rana penzija za poljoprivrednike
		114	Korišćenje savjetodavnih usluga
		115	Uspostavljanje upravljačkih, pomoćnih i savjetodavnih službi
	Restruktuiranje i razvoj fizičkog potencijala i promovisanje inovacije	121	Modernizacija poljoprivrednih gazdinstava
		122	Poboljšanje ekonomskih vrijednosti šuma
		123	Povećanje vrijednosti poljoprivrednih i šumarskih proizvoda
		124	Razvoj novih proizvoda, procesa i tehnologija i saradnja u poljoprivredi, prehrambeno industriji i šumarstvu
		125	Unapređenje infrastrukture u poljoprivredi i šumarstvu
		126	Obnavljanje poljoprivrednog proizvodnog potencijala
	Kvalitet poljoprivredne proizvodnje i proizvoda	131	Dostizanje standarda EU
		132	Učešće poljoprivrednika u programima za proizvode sa oznakom kvaliteta
		133	Informativne i promotivne aktivnosti
	Prelazne mjere	141	Polunaturalna poljoprivredna proizvodnja
142		Grupe proizvođača	
143		Obezbeđivanje savjetodavnih i dodatnih službi	
OSA 2 - Unapređenje životne sredine i seoskih predjela	Održivo korišćenje poljoprivrednog zemljišta	211	Plaćanja za poljoprivrednike koji proizvode u prirodno ograničenim planinskim oblastima
		212	Plaćanja za poljoprivrednike koji proizvode u drugim prirodno ograničenim oblastima
		213	Natura 2000 plaćanja i plaćanja vezana za Direktivu 2000/60/EK
		214	Agro- ekološka plaćanja
		215	Plaćanja za zaštitu dobrobiti životinja
		216	Podrška za neproduktivne investicije
	Održivo korišćenje šumskog zemljišta	221	Prvo pošumljavanje poljoprivrednog zemljišta
		222	Prvo uspostavljanje agro- šumarskih sistema na poljoprivrednom zemljištu
		223	Prvo pošumljavanje nepoljoprivrednog zemljišta
		224	Natura 2000 plaćanja
		225	Plaćanja koja se odnose na vezu šume - životna sredina
		226	Obnavljanje šumskog potencijala i preventivne aktivnosti
		227	Neproduktivne investicije
		OSA 3 - Unapređenje kvaliteta života u ruralnim područjima i diverzifikacija ruralne ekonomije	Diverzifikacija ruralne ekonomije
312	Podrška za pokretanje i razvoj poslovanja		
313	Podsticaj za turističke aktivnosti		
Unapređenje kvaliteta života u ruralnim sredinama	321		Podrška za osnovne usluge u selima
	322		Obnavljanje i razvoj sela
	323		Očuvanje i unapređenje ruralne baštine
	331		Obuka i informisanje stanovništva
	341		Sticanje novih vještina i mjere ohrabivanja vezane za pripremu i implementaciju lokalne razvojne strategije
	411		Konkurentnost
LEADER	Implementiranje lokalnih razvojnih strategija	412	Upravljanje okruženjem/ zemljištem
		413	Kvalitet života/ diverzifikacija
		421	Implementiranje projekata saradnje
		431	Vodjenje lokalne akcione grupe, sticanje novih vještina, podsticanje

Svrha EAFRD mjera 213 i 224 je davanje podrške za uspješno sprovođenje **Natura 2000 direktiva** o poljoprivrednom i šumskom zemljištu. Države članice EU imaju mogućnost da privatnim poljoprivrednicima/ vlasnicima šumskog zemljišta/ upravljačima kompenzuju **troškove** i **gubitke** u prihodima nastale usljed ograničenja u upravljanju zemljištem na Natura 2000 područjima.

Za period 2007-2013, kompenzacijska plaćanja za Natura 2000 ograničenja na poljoprivrednom zemljištu (mjera 213) mogu iznositi do 500 EUR po hektaru godišnje u prvih 5 godina, a zatim 200 EUR po hektaru godišnje tokom ostalih godina. Na šumskom zemljištu, kompenzacijska plaćanja (mjera 224) mogu iznositi od 40 do 200 EUR po hektaru godišnje.

Iako potencijalno veoma korisna za vlasnike zemljišta/upravljače izložene ograničenjima usljed proglašenja Natura 2000 područja, ova plaćanja nisu usvojena niti sprovedena u mnogim državama članicama. Od jula 2011:

- Samo 8 država članica (Belgija, Češka, Njemačka, Estonija, Španija, Mađarska, Letonija, Slovačka) je sprovelo mjeru 213 na ukupnoj površini od 313 761 ha poljoprivrednog zemljišta;
- Samo 6 država članica (Češka, Njemačka, Estonija, Letonija, Litvanija, Slovačka) je implementiralo mjeru 224 na ukupnoj površini od 17 187 ha šumskog zemljišta.

Primjer mogućeg negativnog uticaja koji proizilazi iz **nedostatka usaglašenosti** različitih zakonskih dokumenata na nacionalnom nivou:²⁶

U Bugarskoj, prema uredbi o implementaciji mjere 213, svaki kandidat je obavezan da zemljište održava u „dobrim poljoprivrednim i ekološkim uslovima (Good Agricultural and Environmental Conditions - GAEC)“. Koncept GAEC je uveden u nacionalni zakon za pružanje podrške i između ostalog uključuje zahtjev da se ne ostavi više od 50 stabala i/ili grmova na produktivnim i 75 na slabo produktivnim pašnjacima.

S druge strane, prema nacionalnim standardima koje je propisalo Ministarstvo za poljoprivredu i ishranu, dozvoljeno je zadržati jedno ili grupu stabala na do 25% područja ukoliko je riječ o travnatoj površini visoke prirodne vrijednosti ili ukoliko ona spada u Natura 2000 područje ili u zaštićeno područje. Budući da nacionalni standard nije harmonizovan sa posebnim uslovima za pružanje podrške poljoprivrednicima, dešava se da poljoprivrednici koji se mogu kvalifikovati za ovu podršku na kraju posijeku značajan broj stabala i grmova na svom zemljištu, uništavajući tako staništa i vrste podložne zaštiti u okviru odgovarajućeg Natura 2000 područja.

4. Agro-ekološka plaćanja (EAFRD mjera 214)

Agro-ekološka plaćanja su poseban oblik mjere ruralnog razvoja koja je osmišljena sa ciljem da podstakne poljoprivrednike da štite i unapređuju prirodnu sredinu na zemljištu kojim upravljaju. Ovo podrazumijeva zaštitu i očuvanje zemljišta, površinskih i podzemnih voda, staništa divljih vrsta, divljih biljnih i životinjskih vrsta, tradicionalnih poljoprivrednih predjela i vazduha.

Poljoprivrednicima se nude redovna plaćanja u zamjenu za pružanje „usluge upravljanja životnom sredinom“ koja podrazumijeva održavanje ili mijenjanje njihovih svakodnevnih upravljačkih praksi kako bi se stvorile specifične ekološke koristi. Agro- ekološka plaćanja su usmjerena na prevenciju negativnih uticaja na životnu sredinu (sprečavanjem primjena ŠTETNIH praksi) ili na održavanje ili stvaranje pozitivnih uticaja (podsticanjem KORISNE prakse).

Na primjer, neke prakse poljoprivrednog upravljanja koje stvaraju ekološke koristi i koje se uglavnom podstiču agro- ekološkim plaćanjima su:

26 Neefikasna implementacija Mjere 213 koja vodi do neusklađenosti sa Direktivom o staništima i Direktivom o pticama (izjava BirdLife Bulgaria) http://bspb.org/article_files/130942825534.pdf

PRAKSA UPRAVLJANJA	EKOLOŠKA KORIST
Uvesti sertifikovanu organsku proizvodnju	Povećanje biodiverziteta i smanjenje poljoprivrednog zagađenja
Značajno smanjiti upotrebu đubriva i/ili pesticida	Smanjenje poljoprivrednog zagađenja i povećanje biodiverziteta
Pretvoriti obradivo zemljište kojim se intenzivno upravlja u stalne travnate površine	Smanjenje erozije zemljišta i poljoprivrednog zagađenja, povećanje biodiverziteta
Čuvati i uzgajati lokalne rase domaćih životinja u opasnosti od istrebljenja	Očuvanje genetičke raznovrsnosti
Smanjenje količine vode upotrijebljene pri navodnjavanju	Održivije korišćenje vode i smanjenje rizika od salinizacije

Agro-ekološka plaćanja su 1985. godine postala dio ZPP, ali su države članice EU mogle same da odluče da li žele da ih usvoje ili ne. 1992. godine je postalo obavezno za sve države članice EU da razviju agro-ekološke programe i ponude agro-ekološka plaćanja poljoprivrednicima – iako je učešće poljoprivrednika bilo dobrovoljno.

Od 1999, agro-ekološka plaćanja su uvedena u politiku EU za ruralni razvoj i postala su **obavezna** za sve države članice – iako je učešće poljoprivrednika **na dobrovoljnoj bazi**.

Agro- ekološka plaćanja se trenutno finansiraju iz budžeta Evropskog poljoprivrednog fonda za ruralni razvoj (EAFRD) - mjera 214 u okviru Prioritetne ose 2 (Uredba Savjeta br. 1698/2005). Ukupna suma javnog novca potrošenog na agro-ekološke programe u EU se brzo uvećala počev od ranih devedesetih i skoro 25% (38.5 miliona hektara) svog poljoprivrednog zemljišta u 27 država članica EU je sada uključeno u agro-ekološki program, iako ova brojka dosta varira od zemlje do zemlje. Cilj za 2013. je ukupna površina **od 50.6 miliona hektara** – skoro 33% svog poljoprivrednog zemljišta u EU – 27.

Tabela 2. Neke od glavnih aktivnosti pogodnih za podršku u okviru EAFRD mjere 214

Prelazak na organsku proizvodnju i nastavak ove proizvodnje	Svih 27 država članica
Očuvanje tradicionalnih i lokalnih rasa domaćih životinja	npr. Austrija, Estonija, Litvanija, Njemačka i Švedska
Očuvanje tradicionalnih pšeničnih sorti	npr. Engleska
Obnova i održavanje poluprirodnih travnatih površina i druge vegetacije	npr. Austrija, Švedska i Rumunija
Obnova i održavanje tradicionalnih karakteristika predjela	npr. Engleska, Vels, Irska i Malta
Kontrola erozije zemljišta	npr. Njemačka i Grčka
Smanjenje upotrebe pesticida	npr. Estonija i Finska
Stvaranje i održavanje staništa za ugrožene vrste	npr. Holandija
Održavanje područja za ishranu ptica	npr. Engleska i Holandija

Agro-ekološka plaćanja nisu uobičajene subvencije ili plaćanja za podršku prihodima. Poljoprivrednici moraju da rade kako bi obezbijedili ekološku dobit, a tada im se **kompensuju dodatni troškovi**, uključujući bilo koji **gubitak prihoda** nastao usljed gubitka proizvodnje.

Poljoprivrednici koji se prijavljuju za agro-ekološka plaćanja se **dobrovoljno obavezuju** da će ispuniti jasno definisane **zahtjeve upravljanja** tokom perioda od najmanje **5 godina**. U nekim državama članicama ovaj period može biti i duži, čak i do 10 godina ukoliko je potreban duži vremenski period kako bi promjene u načinu upravljanja poljoprivrednim zemljištem dovele do stvaranja specifičnih rezultata u životnoj sredini (na primjer, stvaranje i održavanje specifičnih tipova staništa za ugroženu vrstu).

Agro-ekološka plaćanja se vrše samo za mjere koje prevazilaze okvire definisanih, minimalnih (osnovnih) zahtjeva. Ovi osnovni zahtjevi su obično obavezujuće/zakonske obaveze koje poljoprivrednici moraju da poštuju i na nacionalnom i na nivou EU.

Primeri agro-ekoloških plaćanja

Održavanje travnatih površina visoke prirodne vrijednosti (HNV) u Rumuniji: do 182 EUR po hektaru godišnje

- Održati ekstenzivno upravljanje travnatim površinama (bez upotrebe đubriva, kosidba nakon 1. jula, broj grla stoke na ispaši ne prelazi 1 UG*/ha, bez oranja): **124 EUR po hektaru godišnje**
- Bez mehaničkog spremanja sijena: **58 EUR po hektaru godišnje**

Kontrola erozije zemljišta u Bugarskoj: do 207 EUR po hektaru godišnje

- Brazde za zadržavanje oticanja: **26 EUR po hektaru godišnje**
- Travnati pojasevi na nagibima: **32 EUR po hektaru godišnje**
- Pretvaranje obradivih površina u pašnjake: **207 EUR po hektaru godišnje**

Neki od tipičnih "osnovnih zahtjeva" za agro-ekološka plaćanja u Bugarskoj i Rumuniji su:

- Stalne travnate površine se moraju održavati tako da se obezbijedi ili minimalni nivo ispaše ili kosidba najmanje jednom godišnje;
- Sječenje usamljenih i/ili grupe stabala koja rastu na poljoprivrednom zemljištu nije dozvoljeno;
- Dozvoljena je jedino upotreba odobrenih pesticida, a i tada strogo u skladu sa uputstvima za upotrebu;
- Poljoprivrednici moraju da poštuju periode kada je primjena hemijskih đubriva i stajnjaka zabranjena;
- Hemijska đubriva ili stajnjak se ne smiju primjenjivati na zemljištu koje je zaleđeno, pod snijegom ili vodom;
- Hemijska đubriva ili stajnjak se ne smiju primjenjivati na manje od 100 metara od izvora vode za piće.

* Približno odgovara jednom grlu koje pase 1 ha godišnje

4.1 Kako funkcionišu agro-ekološka plaćanja?

Agro-ekološka plaćanja se najčešće nude poljoprivrednicima u okviru **programa mjera**. Da bi dobili agro-ekološku finansijsku podršku, poljoprivrednici moraju da sklope odgovarajući **sporazum** ili **ugovor** sa državnim organom odgovornim za sprovođenje agro-ekoloških plaćanja. U ovom ugovoru se najčešće navode:

- Zahtjevi u vezi sa upravljanjem** kojih poljoprivrednik mora da se pridržava;
- Parcele zemljišta** na kojima se zahtjevi u vezi sa upravljanjem moraju primjenjivati. Sve prijave za agro-ekološka plaćanja stoga moraju uključiti neku vrstu mape koja jasno pokazuje lokaciju tih **zemljišnih parcela**;
- Vremenski period** tokom kog se moraju poštovati zahtjevi u vezi sa upravljanjem (tj. trajanje ugovora);
- Plaćanje** koje će poljoprivrednik dobijati zbog poštovanja zahtjeva u vezi sa upravljanjem. Poljoprivrednik obično pravi godišnju **priznanicu za plaćanje** – po hektaru ili po glavi stoke (za ugrožene rase);
- Kaznene mjere** koje će se primjenjivati ukoliko se zahtjevi u vezi sa upravljanjem ne poštuju.

4.2 IPARD pripremne aktivnosti za implementaciju agro-ekoloških mjera

IPARD je komponenta Ruralnog razvoja (peta komponenta)²⁷ Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA) i predstavlja pojednostavljenu verziju fonda EAFRD. IPARD se sprovodi samo u zemljama koje imaju status kandidata za članstvo u EU i ima dva osnovna cilja:

27 Uredba Vijeća (EK) br. 1085/2006 od 17. jula 2006. o stvaranju Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA) – dostupno na različitim jezicima:
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006R1085:EN:NOT>

- Da obezbijedi pomoć za jačanje kapaciteta potrebnih za sprovođenje Zajedničke poljoprivredne politike EU u zemlji sa statusom kandidata, i;
- Da doprinese održivom prilagođavanju poljoprivrednog sektora i ruralnih oblasti u zemlji kandidatu.

Ova dva cilja se ostvaruju kroz sprovođenje **9 različitih mjera u okviru tri prioritete**. Prioritetna osa 2 IPARD Programa podrazumijeva obezbjeđivanje takozvanih „pripremnih aktivnosti“ za implementaciju agro-ekoloških pilot mjera u odabranim pilot područjima.

Opšti cilj ovih agro-ekoloških pilot mjera treba da bude „*razvoj praktičnih iskustava u pogledu implementacije poljoprivrednih proizvodnih metoda namijenjenih zaštiti životne sredine i očuvanju seoskih predjela.*“

Ove „pripremnih aktivnosti“ su mnogo složenije od mjera ulaganja koje se finansiraju u okviru Prioritetne ose 1 (Poboljšanje tržišne efikasnosti i primjena standarda EU) i Prioritetne ose 3 (Razvoj ruralne ekonomije) IPARD Programa i zbog toga se uglavnom ne sprovode odmah. Umjesto toga, obično se tokom tekućeg perioda IPARD implementacije (2007-2013) agro-ekološke pilot mjere ostavljaju za drugu polovinu IPARD Programa (npr. 2011-2013) kako bi se omogućila izgradnja potrebnih kapaciteta kreatora politika, administrativnog osoblja itd.

Pravo da učestvuju u IPARD agro-ekološkim pilot mjerama imaju poljoprivrednici, poljoprivredne zadruge, preduzeća, NVO i javne institucije koje posjeduju i/ili izdaju zemljište u definisanim pilot oblastima. Učešće u pilot mjerama je dobrovoljno, ali bi učesnici trebalo da potpišu petogodišnji agro- ekološki ugovor (sličan onom u okviru fonda EAFRD).

Javna pomoć namijenjena korisnicima agro-ekoloških pilot mjera iznosi 100%; drugim riječima, oni ne treba da obezbijede nikakvo dodatno finansiranje.

U skladu sa smjernicama Evropske komisije, IPARD agro- ekološki pilot projekti su:

- **Eksperimentalni u prirodi** - pilot projekti su „laboratorije“ za testiranje novih principa i postupaka koji će po pristupanju EU biti proporcionalno povećavani;
- **Ograničeni u obimu** - pilot projekti obično uključuju ograničen broj pilot mjera koje se implementiraju u malom broju dobro definisanih geografskih područja;
- **Omogućavaju „učenje kroz praksu“**- pilot projekti se prvenstveno fokusiraju na sticanje praktičnog iskustva na administrativnom nivou i na nivou poljoprivredne proizvodnje. Normalno je da će biti grešaka, ali će se iz njih učiti;
- **Odgovaraju na ekološke prioritete** - pilot projekti treba da odgovore na jasno definisane agro-ekološke prioritete i da budu relevantni, na primjer, za implementaciju politika Evropske zajednice (npr. očuvanje poljoprivrednih sistema visoke prirodne vrijednosti - HNV, upravljanje Natura 2000 područjima itd.);
- **Inovativni**- pilot projekti ne treba da koriste mjere sa kojima zemlja kandidat već ima iskustva (npr. organska proizvodnja u slučaju Makedonije).

II. Poljoprivredna proizvodnja visoke prirodne vrijednosti (HNV)

Koncept poljoprivredne proizvodnje „visoke prirodne vrijednosti“ (HNV Farming) pojavio se i razvio tokom posljednjih 10-15 godina kao odgovor na sve veće saznanje da su određeni tipovi evropske poljoprivredne proizvodnje **od izuzetne važnosti** za divlji svijet.

Koncept poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti (HNV) nije složen – ali je ipak u suprotnosti sa uobičajenim shvatanjem da poljoprivredne aktivnosti imaju uglavnom negativan uticaj na biodiverzitet. Umjesto toga, promoviše se pozitivan odnos između tradicionalnih poljoprivrednih sistema niskog intenziteta (naročito onih koji se nalaze na poluprirodnim travnjacima) i očuvanja vrijednih staništa i divljih vrsta.

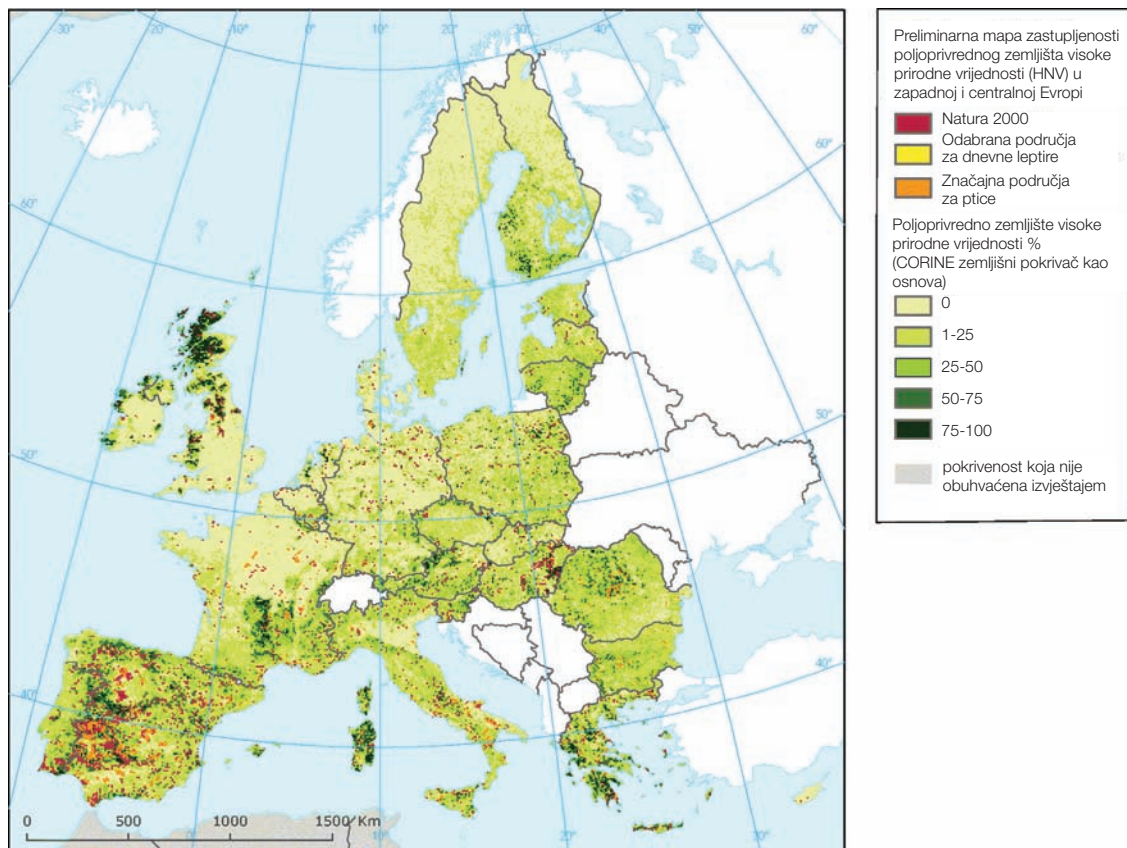
Budući da ovi poljoprivredni sistemi niskog intenziteta nisu ekonomski održivi kao konvencionalni poljoprivredni sistemi, smatra se da oni treba da dobiju neku vrstu podrške (npr. iz fondova za ruralni razvoj) kako bi se pomoglo njihovoj održivosti s obzirom na to da obezbjeđuju „javnu dobrobit“ u vidu očuvanja biodiverziteta i mnogih staništa i vrsta.

Koncept poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti (HNV) sve više privlači interesovanje kreatora poljoprivredne politike i zaštitnika životne sredine zbog važne uloge koju igra u očuvanju biodiverziteta. Na primjer, podržavanje poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti može direktno da donese korist očuvanju Natura 2000 poljoprivrednih staništa – kako u proglašenim područjima, tako i unutar šire seoske oblasti.

1. Definicija visoke prirodne vrijednosti (HNV)

Poljoprivredno zemljište visoke prirodne vrijednosti prema najčešće pominjanoj definiciji Andersena i sar. (2004) „...obuhvata ona područja u Evropi gdje poljoprivreda predstavlja glavni (najčešće dominantni) način korišćenja zemljišta, podržava veliku raznovrsnost vrsta i staništa biljnog i životinjskog divljeg svijeta, ili prisustvo specifičnih vrsta koje su od velike važnosti za očuvanje u Evropi, ili oboje.”

Preliminarne procjene Evropske agencije za životnu sredinu (EEA) su da je oko 27 miliona hektara (25%) poljoprivrednog zemljišta u EU-27 od potencijalno „visoke vrijednosti“. Međutim, kako vidimo na Slici 1, ono nije jednako raspodijeljeno i mnogo veće koncentracije ovog zemljišta se nalaze u perifernim regionima EU, naročito u južnoj i istočnoj Evropi.

Slika 1. Preliminarna mapa prostorne raspodjele poljoprivrednog zemljišta visoke prirodne vrijednosti (HNV) u zapadnoj i centralnoj Evropi (Copyright: EEA, Kopenhagen, 2007 – dostupno na: <http://www.eea.europa.eu>)

2. Ključne karakteristike poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti (HNV)

Poljoprivredni sistemi visoke prirodne vrijednosti se dosta razlikuju u državama članicama EU, ali ih obično karakteriše kombinacija sljedećih odlika²⁸:

Nizak intenzitet upotrebe zemljišta - biodiverzitet je obično veći na poljoprivrednim zemljištima gdje je način upravljanja niskog intenziteta. Tipične karakteristike poljoprivrednih sistema niskog intenziteta koji teže da stvore uslove u korist većeg broja divljih vrsta (u poređenju sa intenzivnim poljoprivrednim sistemima) su:

- Ograničenja u poljoprivrednoj proizvodnji usljed nadmorske visine, velikog nagiba, zemljišta, klime itd;
- Opstanak dobro utvrđenih praksi upravljanja, npr. migracione ispaše, tradicionalno upravljanje livadama (spremanje sijena itd);
- Mali broj jedinica životinja koje pasu (ovo će varirati u odnosu na lokalne uslove);
- Veoma ograničena upotreba đubriva i pesticida, nizak stepen mehanizacije i pojačana upotreba radne snage.

Po **opštem pravilu**, što je intenzivnija upotreba mehanizacije, đubriva i pesticida i/ili prisustvo velikog broja grla po jedinici površine pašnjaka, to se više smanjuje broj i obilje vrsta na obradivim zemljištima i pašnjacima.

Zapamtite i da se nizak intenzitet upotrebe zemljišta obično povezuje sa naturalnom poljoprivredom malih razmjera. Postoji veliki broj malih gazdinstava koja i dalje opstaju u državama članicama EU i ona su veoma važna za očuvanje biodiverziteta poljoprivrednog zemljišta!

Međutim, kako se mnogi od ovih poljoprivrednih sistema nalaze u marginalizovanim područjima Evrope gdje je poljoprivredna proizvodnja najmanje produktivna, očigledno je da su poljoprivrednici koji obezbjeđuju najveću korist za biodiverzitet upravo oni koji proizvode u najtežim uslovima (društvenim, ekonomskim i ekološkim) i stoga su podvrgnuti najvećem pritisku da napuste svoj tradicionalni način života.

Kao posljedica navedenog, u Evropi su mnogi biodiverzitetom bogati tradicionalni poljoprivredni predjeli pogođeni napuštanjem, intenziviranjem i promjenom namjena upotrebe zemljišta. Ovakva situacija se pogoršava budući da se mnogi od najugroženijih poljoprivrednika, koji obezbjeđuju najveću korist za biodiverzitet, bave proizvodnjom malih razmjera pa ne ispunjavaju uslove za dobijanje plaćanja u okviru ZPP (pogledati slučaj poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti u Rumuniji).

Visoko prisustvo poluprirodne vegetacije koja se koristi za ispašu životinja i/ili za košenje i spremanje sijena

Vrijednost biodiverziteta poluprirodne vegetacije, kao što su neobrađene travnate površine koje se koriste za ispašu, značajno je veća nego na intenzivno obrađivanom poljoprivrednom zemljištu.

Na područjima gdje se poluprirodna vegetacija koristi za ispašu, poljoprivredni sistemi visoke prirodne vrijednosti se obično odlikuju sljedećim karakteristikama:

- Prisustvom tradicionalnih vrsta koje su se prilagodile lokalnom okruženju (npr. krmivu lošeg kvaliteta i teškim uslovima ispaše), iako neke alohtone vrste mogu takođe uspješno da se gaje;
- Korišćenjem velikih površina javnog/zajedničkog zemljišta za ispašu na kome su obično prisutni tradicionalni „pastirski“ sistemi.

Raznovrsnost zemljišnog pokrivača i upotrebe zemljišta

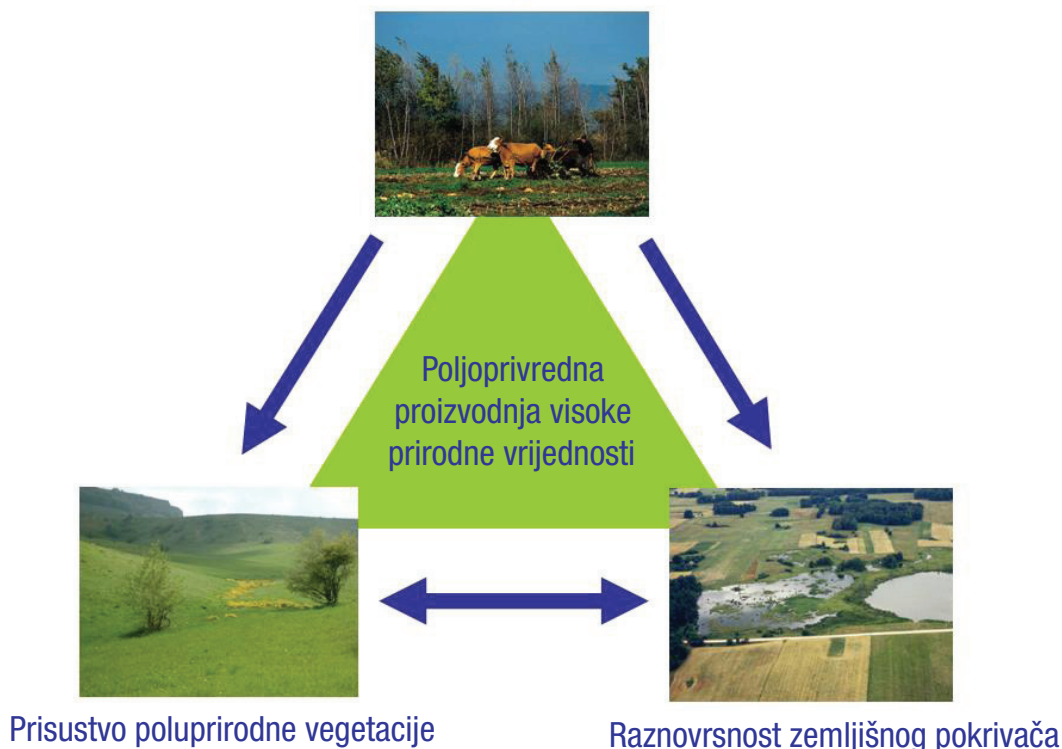
Biodiverzitet je značajno veći na mjestima gdje postoji „mozaik“ zemljišnog pokrivača i upotrebe zemljišta (usjeva i kultura), uključujući nekultivisane međe, male kultivisane parcele sa slabom ratarskom proizvodnjom, ugarene njive, obilje odraslih stabala, žbunje, nekultivisane djelove zemljišta, bare i potoke, komade stijena i brojne druge odlike predjela.

Na ovaj način se stvaraju mnogo raznovrsnija staništa i izvori hrane za divlje biljke i životinje, a samim tim se podržava mnogo kompleksnija ekologija, sa mnogo više ekoloških niša za divlju floru i faunu nego što je to slučaj sa pojednostavljenim predjelima koji se povezuju sa intenzivnom poljoprivrednom proizvodnjom.

Nije potrebno da sve tri karakteristike budu prisutne unutar jednog poljoprivrednog sistema da bi se on smatrao sistemom visoke prirodne vrijednosti (HNV). Umjesto toga, može se smatrati da ove tri karakteristike uzajamno djeluju jedna na drugu, kao što je prikazano na Slici 2.

Ova slika pokazuje da je dominantna osobina poljoprivrede visoke prirodne vrijednosti „nizak intenzitet upotrebe zemljišta“, ali je od izuzetne važnosti i značajno „prisustvo poluprirodne vegetacije“. U nekim

Nizak intenzitet upotrebe zemljišta

Slika 2. Odnos između tri ključne karakteristike poljoprivrednih sistema visoke prirodne vrijednosti (HNV)

situacijama, poluprirodna vegetacija se može pronaći u kombinaciji sa slabo obrađivanim površinama čime se stvaraju mozaični predjeli sa „većom raznovršnošću zemljišta“ nego što bi to omogućila jednostavna poluprirodna vegetacija.

3. Poljoprivredna proizvodnja visoke prirodne vrijednosti u južnoj Transilvaniji (Rumunija)

Južna Transilvanija se nalazi gotovo u centralnom dijelu Rumunije i pretežno je planinska i subplaninska oblast. U ovom regionu se zemljište koristi u približno istoj mjeri za šume i poljoprivredu (50:50), od čega u poljoprivredi dominiraju travnate površine: 33,4% poljoprivrednog zemljišta čine javni pašnjaci koji se koriste za ispašu i privatne livade koje se koriste za spremanje sijena.

Velika većina ovih pašnjaka i livada su **poluprirodni** - odlikuje ih veoma niska produktivnost, ali izuzetno velika raznovrsnost flore i faune. Dominantan sistem poljoprivredne proizvodnje na ovim poluprirodnim pašnjacima bogatim vrstama je jedan oblik **tradicionalne ispaše stoke** koje podrazumijeva dva međusobno povezana načina upotrebe zemljišta:

- a. **Veliki broj mješovitih farmi malog obima** - površine od oko 3-4 ha, mada postoji i značajan broj (oko 178 000 ili 42% svih poljoprivrednih gazdinstava u južnoj Transilvaniji) posjeda manjih od 1 ha koji ne ispunjavaju osnovne uslove da bi bili registrovani kao „farma“. Ova „mala gazdinstva“ su veoma fragmentirana u pogledu vlasništva, a obično postoji nekoliko manjih parcela u blizini kuće koje su pod livadom, kultivisanim zemljištem, povrtnjacima i voćnjacima, dok su ostale parcele mnogo više razučene. Oko 80-90% ovih malih gazdinstava je rumunska vlada označila kao „naturalna gazdinstva“.
- b. **Ispaša niskog intenziteta na javnim pašnjacima** - na većini malih farmi i malih gazdinstava postoji nekoliko grla stoke (krava i ovaca) koja se čuvaju u štalama i hrane sijenom u periodu od pozne jeseni (novembar) do poznog proljeća (april). Od maja do oktobra, lokalni pastiri izvode stoku na ispašu na javne pašnjake, što omogućava da se privatne travnate površine oslobode za spremanje sijena (jul-septembar).

Pašnjaci koji se koriste z javnu ispašu se obično nalaze na velikim nadmorskim visinama u obližnjim Karpatskim planinama. Ovce i stoka se sezonski premještaju na pašnjake u maju, a zatim se u oktobru vraćaju u štale radi pripreme za zimu.

Tradicionalno pašarenje niskog intenziteta kojim se bave poljoprivrednici u južnoj Transilvaniji stvara dinamičan poljoprivredni predio. Postoje tri ključne **javne dobiti** povezane sa ovim poljoprivrednim sistemom i upotrebom zemljišta:

- Očuvanje biodiverziteta;
- Očuvanje kulturnih predjela;
- Ublažavanje klimatskih promjena.

Sve ovo su prateće pojave tradicionalne ispaše stoke u južnoj Transilvaniji, uključujući i svakodnevne upravljačke prakse povezane sa ekstenzivnom ispašom u ljetnjim mjesecima i vođenjem malih naturalnih gazdinstava tokom čitave godine.

4. Javna dobit poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti

4.1 Očuvanje biodiverziteta

Kombinacija velikog broja malih gazdinstava kojima se ekstenzivno upravlja i ispaše niskog intenziteta na velikim površinama poluprirodnih travnjaka²⁹ na koju se često nailazi u južnoj Transilvaniji je tipičan poljoprivredni sistem „visoke prirodne vrijednosti“ (HNV) koji je karakterističan za mnoge marginalne, planinske oblasti gdje je poljoprivredna proizvodnja ozbiljno ograničena nadmorskom visinom, siromašnim zemljištem i strmim nagibima. Iako nije naučno dokazano da veličina farme određuje njenu vrijednost za biodiverzitet, logično je pretpostaviti da je zemljište na kome se nalaze male prirodne farme značajnije u pogledu biodiverziteta nego ono sa većim, komercijalnim farmama.

Ključne karakteristike tradicionalnog pašarenja koje južnu Transilvaniju čine veoma povoljnim regionom za biodiverzitet i zbog kojih ona predstavlja poljoprivredni sistem visoke prirodne vrijednosti su:

- **Nizak intenzitet upotrebe zemljišta** - koji uključuje:
 - Opstanak dobro utvrđenih upravljačkih praksi, naročito tradicionalnog upravljanja livadama za sijeno i sezonskog pomjeranja stoke na ispašu;
 - Veoma ograničena upotreba đubriva i pesticida- najvažniji izvor hranljivih sastojaka za livade je stajnjak;
 - Veoma mali broj jedinica stoke;
 - Nizak stepen mehanizacije i veliko korišćenje radne snage - na primjer, spremanje sijena je rijetko kada mehanizovano i pretežno se za kosidbu, okretanje sijena i pravljenja plastova koristi ljudska radna snaga.
- **Prisustvo i/ili korišćenje poluprirodne vegetacije** - zbog velikih površina poluprirodnih pašnjaka i livada kojima se ekstenzivno upravlja u južnoj Transilvaniji, ova regija je bogata biodiverzitetom i odlikuje je prisustvo brojnih biljnih i životinjskih vrsta čije je očuvanje od nacionalnog i međunarodnog značaja.

Na primjer, u istraživanju subalpskih pašnjaka sprovedenom na 16 studijskih lokaliteta u Transilvaniji, pronađeno je ukupno 626 vrsta, od čega 225 vaskularnih biljaka, 16 gastropoda, 68 dnevnih leptira i 317 noćnih leptira.

U okviru studija sprovedenih na livadama u samo jednom selu u južnoj Transilvaniji pronađeno je 11 različitih poluprirodnih biljnih zajednica, uključujući 4 biljne zajednice od značaja za Evropsku zajednicu (prema Direktivi o staništima) sa 12 biljnih vrsta koje su na rumunskoj Crvenoj listi vaskularnih biljaka označene kao „osjetljive“ ili „rijetke“. Istraživanja leptirske faune na tim livadama su takođe zabilježila ukupno 46 vrsta dnevnih leptira u dvije sezone na 8 presjeka na površini koja odgovara 1.7 ha, od čega:

²⁹ Pojam poluprirodni travnjak se koristi za opisivanje travnjaka na kojima dominiraju nepokošene autohtone biljne vrste i koji zavise od ljudskih aktivnosti u pogledu održanja uslova i prevencije nepropisnog iskorišćavanja žbunja ili šumskog zemljišta. Na ovim travnjacima su prisutne razne vrste biljaka i beskičmenjaka čiji opstanak zavisi od upravljanja košenjem/ispašom.

- 10 vrsta jedinstvenih za specifičan tip travnjaka;
- 3 vrste označene kao „osjetljive“ na rumunskoj Crvenoj listi leptira – uključujući gorskog plavca (*Maculinea rebeli*) koji je ugrožen na globalnom nivou;
- 5 vrsta koje su u Crvenoj knjizi evropskih dnevnih leptira označene kao „potencijalno ugrožene“, „osjetljive“ ili „ugrožene“.

Koristeći dnevne leptire kao indikator zdravlja travnatih ekosistema, u jednoj istraživačkoj studiji³⁰ se zaključuje: a) ako farmeri budu napustili travnata staništa u Rumuniji to će dovesti do potpunog nestanka nekoliko kategorija dnevnih leptira; b) intenzifikacija upotrebe poluprirodnih travnjaka primjenom đubriva i mehanizacije će „imati fatalne posljedice po gotovo sve vrste dnevnih leptira u datim staništima“.

Raznovrsnost zemljišnog pokrivača i upotrebe zemljišta - mozaični predjeli karakteristični za južnu Transilvaniju podržavaju mnogo više nivoe biodiverziteta nego ostali poljoprivredni predjeli zato što je u njima prisutna veća raznovrsnost staništa i hrane za divlje biljke i životinje, a samim tim i složenija ekologija. Osim mozaika ratarskog zemljišta slabog intenziteta, poluprirodnih travnjaka, ugašenih i napuštenih posjeda, postoje i brojni predioni elementi koji stvaraju dalju raznovrsnost zemljišnog pokrivača. Oni su naročito važni kao područja za gniježđenje, ishranu i uzgoj ptica.

Na primjer, prema podacima Ornitološkog društva Rumunije, postoji niz ugroženih vrsta ptica (navedenih u Aneksu I Direktive o pticama Evropske komisije) na koje raznovrsnost zemljišnog pokrivača i upotrebe zemljišta u južnoj Transilvaniji povoljno utiče:

- Prdovac (*Crex crex*), globalno ugrožena vrsta koja živi na vlažnim livadama;
- Rusi svračak (*Lanius collurio*) koji se gnijezdi u grmovima na nekultivisanom zemljištu i međama polja;
- Sivi svračak (*Lanius minor*) koji za gniježđenje i lov voli duge nizove stabala (naročito u blizini livada);
- Mnoge druge rijetke vrste, uključujući gaka (*Nycticorax nycticorax*), buljinu (*Bubo bubo*) i legnja (*Caprimulgus europaeus*) koje se gnijezde i love u šumskim močvarnim i priobalnim područjima.

Dodatna karakteristika tradicionalne ispaše stoke koja povoljno utiče na biodiverzitet u južnoj Transilvaniji je raznovrsnost upravljačkih praksi.

Od poljoprivrednika do poljoprivrednika razlikovaće se vrijeme košenja sijena, količina primjene stajnjaka ili periodi i intenzitet rane i pozne sezonske ispaše. Usljed ovih razlika javiće se vremenske i prostorne razlike u pogledu livadskog pejzaža, kao i razlike u sastavu i visini vegetacije, kako između različitih livada, tako i unutar jedne livade. Uz sve to, postoje i razlike u zemljištu, nagibu, nadmorskoj visini i izgledu. Sve ove pojave čine stanište heterogenim i povoljnim za život širokog spektra biljnog i životinjskog svijeta sa različitim ekološkim zahtjevima. Kako livadsko stanište zauzima velike površine zemljišta i nije pogođeno fragmentacijom, ono je relativno stabilno i unutar njega metapopulacije³¹ mogu da funkcionišu i obezbijede sveukupni opstanak specifičnih vrsta.

4.2 Očuvanje kulturnih predjela

Osim svoje velike vrijednosti za očuvanje prirode, tradicionalni poljoprivredni predjeli južne Transilvanije su i kulturni predjeli i predstavljaju direktno nasljeđe duge istorije tradicionalne ispaše stoke i kulture. Ovi predjeli se smatraju jedinstvenim u Evropi i njihova izuzetna ljepota i prirodna vrijednost se ne mogu zanemariti.

Prema jednom autoru³², „Njihov biodiverzitet i kulturni ostaci su neprikosnoveni na međunarodnoj sceni“ sa specifičnim regionima kao što su Saksonske seoske oblasti³³ koje predstavljaju „...tračke autentičnog srednjevjekovnog seoskog predjela...predjela koji je Evropa uglavnom izgubila, gdje obilje biljaka i životinja postoji uporedo sa tradicionalnom poljoprivredom.“

30 Schmitt, T. and Rákossy, L. (2007). Changes of traditional agrarian landscapes and their conservation implications: a case study of butterflies in Romania, *Diversity and Distributions* 13(6), 855-862.

31 Metapopulacije su prostorno odvojene populacije istih vrsta iz kojih pojedine jedinice mogu da se rasele i da kolonizuju druge djelove pogodnog staništa.

32 Lennartsson, T. and Hellidin, J-O (2007). Agricultural landscapes in Eastern Europe as reference areas for Swedish land management. In: *Valuable Agricultural Landscapes - the Importance of Romania and Scandinavia for Europe*, Kungl. Skogs-och Lantbruksakademiens TIDSKRIFT No. 5 (a report from a seminar at the Royal Swedish Academy of Agriculture and Forestry in cooperation with the Swedish Biodiversity Centre held on 19 April, 2006), 26-30.

33 Saksonske seoske oblasti južne Transilvanije zauzimaju oko 300 000 ha, sa oko 100 000 stanovnika rasijanih u oko 150 malih sela i naseobina koja leže u trouglu između gradova Sibiu, Sighișoara i Brașov

Poljoprivredni predjeli Rumunije su opisani i kao „živi dio nekadašnje evropske poljoprivredne historije“ i „važan dio evropske kulturne i prirodne baštine“ zbog očuvanja mnogih tradicionalnih metoda bavljenja zemljoradnjom koje su nestale u gotovo svim ostalim djelovima Evrope.

Kulturno nasljeđe poljoprivrednih predjela Rumunije je velikim dijelom rezultat povezanosti upotrebe poluprirodnih travnjaka za proizvodnju ovaca sa mnogim tradicijama, pjesmama i hranom. Takođe i veliki broj riječi u rumunskom jeziku ima svoje korijene u rečima karakterističnim za praksu tradicionalne ispaše stoke.

4.3 Ublažavanje klimatskih promjena

Poljoprivreda je važan izvor tri glavna gasa staklene bašte (GHGs): ugljendioksida, metana i azot suboksida. Emisija svakog gasa zavisi od tipa stoke i poljoprivrednog sistema, ali globalno poljoprivreda doprinosi sa oko jednom trećinom ukupnom emitovanju ugljendioksida i najveći je izvor metana i azot suboksida.

Količine ovih gasova koji nastaju u okviru tradicionalne ispaše u južnoj Transilvaniji su vjerovatno mnogo manje nego u ostalim poljoprivrednim sistemima u EU zbog:

- Minimalne upotrebe azotnih đubriva i pesticida (za čiju se proizvodnju koriste velike količine fosilnih goriva);
- Ograničene upotrebe traktora i drugih poljoprivrednih mašina i, umjesto toga, korišćenja konja za transport i ljudske radne snage na poljima;
- Privatna polunaturalna gazdinstva zahtjevaju značajno manju količinu energije (i stoga emituju manje ugljendioksida) za transport hrane budući da se većina hrane konzumira u domaćinstvu ili se transportuje u obližnja mjesta za prodaju.

Travnate površine se sve više smatraju potencijalnim „slivnikom“ za odvajanje i čuvanje ugljen dioksida u obliku ugljenika u zemljištu i biljkama. U travnjacima se skladišti oko 34% globalnih zaliha ugljenika u kopnenim ekosistemima, dok šume skladište oko 39%, a poljoprivredni ekosistemi približno 17%. Za razliku od šuma, gdje je vegetacija primarni oblik skladištenja ugljenika, najveći dio ugljenika u travnjacima se skladišti u zemljištu.

Iako ne postoji literatura koja govori o ovoj pojavi u Rumuniji, vrlo je vjerovatno da poluprirodni travnjaci južne Transilvanije imaju potencijala da doprinesu ublažavanju klimatskih promjena.

5. Politička podrška za poljoprivrednu proizvodnju visoke prirodne vrijednosti

Koncept poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti je originalno razvijen kao instrument za naglašavanje **ključne važnosti poljoprivrednih sistema niskog intenziteta za očuvanje biodiverziteta u Evropi** – sa posebnim naglaskom na promociji očuvanja biodiverziteta u velikim oblastima poljoprivrednog zemljišta niskog intenziteta koje se nalazi IZVAN zaštićenih oblasti.

Kako bi pomogla ispunjenju obaveza vezanih za zaustavljanje opadanja biodiverziteta, EU je prihvatila koncept poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti i u okviru politike ruralnog razvoja zahtijeva od svih država članica da:

- Odrede šta poljoprivredna proizvodnja visoke prirodne vrijednosti znači u njihovom nacionalnom kontekstu;
- Podrže poljoprivredne sisteme visoke prirodne vrijednosti i očuvanje poljoprivrednog zemljišta visoke prirodne vrijednosti tako što će uvesti odgovarajuće mjere u svoje nacionalne/regionalne programe ruralnog razvoja;
- Prate i izvještavaju o promjenama u ukupnom (osnovnom) području i kvalitetu poljoprivrednog zemljišta visoke prirodne vrijednosti, kako bi se procijenio uticaj mjera za podršku poljoprivredi visoke prirodne vrijednosti uključenih u nacionalne/regionalne programe ruralnog razvoja.

Postoje četiri široka tipa podrške EU ruralnom razvoju koja se odnose na poljoprivrednu proizvodnju visoke prirodne vrijednosti:

1. Mjere koje se mogu koristiti za zaštitu i nagrađivanje specifičnih praksi poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti i/ili za ohrabrivanje prilagođavanja nekim praksama poljoprivrednog upravljanja;
2. Mjere koje obezbjeđuju podršku prihodima poljoprivrednika koji praktikuju proizvodnju visoke prirodne vrijednosti, npr. kroz plaćanja u oblastima sa prirodnim ograničenjima;
3. Mjere koje obezbjeđuju pomoć u vidu ulaganja koja može biti namijenjena pomaganju očuvanja ili poboljšanja održivosti farmi/poljoprivrednih sistema sa osnovnim karakteristikama visoke prirodne vrijednosti;
4. Mjere za podržavanje razvoja kvaliteta života u marginalnim i zanemarenim oblastima gdje se poljoprivredno zemljište i poljoprivredni sistemi visoke prirodne vrijednosti najčešće nalaze.

Sva četiri tipa podrške su trenutno dostupna u okviru Stuba 2 ZPP za period 2007-2013. Neke mjere se mogu veoma specifično usmjeriti ka održavanju i razvoju poljoprivrednih praksi visoke prirodne vrijednosti u određenim geografskim sredinama ili poljoprivrednim sistemima, dok su druge više horizontalne i manje usmjerene.

Na primjer, Tabela 3 rezimira mjere EU vezane za ruralni razvoj koje se odnose na poljoprivrednu proizvodnju visoke prirodne vrijednosti i koje se trenutno sprovode u Rumuniji.

Da li je ovo dovoljno?

Politika EU za ruralni razvoj očigledno ima ogromnu ulogu u davanju podrške poljoprivrednoj proizvodnji visoke prirodne vrijednosti i očekuje se da će obnavljanje, očuvanje i unapređivanje poljoprivrednih ekosistema bogatih biodiverzitetom ostati prioritet EU i u narednom programskom periodu 2014-2020.

Programi mjera agro- ekološkog plaćanja su bez sumnje važan politički instrument, ali se oni moraju bolje prilagoditi i usmjeriti ka nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou kako bi bili dostupniji poljoprivrednicima koji proizvode u sistemima visoke prirodne vrijednosti – uključujući i one koji se bave proizvodnjom malih razmjera. Takođe je jasno da agro-ekološka plaćanja rijetko čine poljoprivredno poslovanje komercijalnijim zbog čega se u marginalnim poljoprivrednim oblastima (gdje se obično i nalazi veći broj farmi visoke prirodne vrijednosti) ona moraju kombinovati sa efikasnom podrškom primanjima i pomoći u ulaganju u vidu drugih mjera u okviru planova ruralnog razvoja kako bi podržala i prirodne poljoprivredne prakse i društveno-ekonomsku održivost.

Međutim, podsticanje poljoprivrednika koji proizvode u sistemu visoke prirodne vrijednosti da iskoriste dostupne prilike će i dalje zahtijevati, između ostalog, uvođenje novih vještina i sposobnosti kroz obrazovanje, stručno osposobljavanje i jasno usmjereno savjetovanje. A to je pravi izazov!

Nije lako obezbijediti treninge i savjetodavnu podršku velikom broju farmera koji uglavnom žive u izolovanim i ne tako dobro povezanim ruralnim područjima. Osim toga, mnogi od njih pristaju da učestvuju u programima tek kada vide jasne i konkretne dobrobiti, što zahtijeva dobro osmišljene obuke i savjete za koje su, s druge strane, neophodni obučeni iiskusni treneri i savjetnici. Zbog toga su neophodna dalja ulaganja u stvaranje takvih kapaciteta.

Ali sa dobro usmjerenom podrškom, poljoprivredna proizvodnja visoke prirodne vrijednosti može donijeti održivu ekonomsku budućnost i kvalitetan život lokalnim ruralnim zajednicama, pri čemu poljoprivredni metodi niskog intenziteta, kvalitetni prehrambeni proizvodi, tradicionalni zanati i seoski turizam mogu biti najvažnija komponenta održivog ruralnog razvoja u mnogim evropskim regijama.

Tabela 3. Mjere ruralnog razvoja koje se odnose na pružanje podrške poljoprivrednoj proizvodnji visoke prirodne vrijednosti, uključene u rumunski Nacionalni program ruralnog razvoja (2007-2013). Cifre u zagradama su šifre EAFRD mjera iz Tabele 1.

<p style="text-align: center;">Prioritetna osa 1</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Stručno osposobljavanje, informativne aktivnosti i širenje znanja (111) podrška za organizacije koje obezbjeđuju programe obuke relevantne za poljoprivrednike koji proizvode u sistemu visoke prirodne vrijednosti. • Uključivanje mladih poljoprivrednika (112) – podrška mladim poljoprivrednicima koji preuzimaju farme srednje veličine. Kriterijumi za odabir uključuju poljoprivrednu proizvodnju u prirodno ograničenim oblastima³⁴ i učešće u agro-ekološkoj mjeri- sve ovo je veoma važno za poljoprivrednu proizvodnju visoke prirodne vrijednosti. • Modernizacija poljoprivrednih gazdinstava (121) - podrška za ulaganja u modernizaciju prostorija i procesa vezanih za zaštitu životne sredine, sigurnost hrane i dobrobit životinja. Dostupno za veća privatna polunaturalna gazdinstva/ farme visoke prirodne vrijednosti ili udruženja poljoprivrednika. • Povećanje vrijednosti poljoprivrednih proizvoda (123) –podrška za ulaganja radi poboljšanja prerađivanja i promociju poljoprivrednih proizvoda. Dostupno za poljoprivrednike koji proizvode u sistemu visoke prirodne vrijednosti pripremljene i kvalifikovane da osnuju potrebna mikro preduzeća, naročito one zainteresovane za razvijanje novih ili visokokvalitetnih proizvoda u skladu sa standardima EU. • Pružanje pomoći polunaturalnim poljoprivrednim gazdinstvima (141) – pružiti podršku transformaciji većih i aktivnijih naturalnih farmi u ekonomski održive farme. Dostupno za poljoprivrednike koji proizvode u sistemu visoke prirodne vrijednosti, ali je za ovo potrebno podnošenje plana poslovanja koji pokazuje da će farma „postati konkurentna u roku od tri godine“. Prioritet se daje farmama u prirodno ograničenim oblastima koje učestvuju u agro-ekološkoj mjeri. • Pružanje savjeta i dodatnih usluga (143) – specifična mjera za finansiranje pružanja savjetodavnih usluga poljoprivrednicima u Bugarskoj i Rumuniji. Namijenjena je većim naturalnim i drugim farmama, kao i poljoprivrednicima koji se prijavljuju za agro-ekološke mjere. Savjeti moraju biti upotrijebljeni za „opšte unapređenje“ farme i kao minimum moraju pokriti unakrsno usklađivanje, ali se takođe mogu upotrijebiti za obuku poljoprivrednika koji proizvode u sistemu visoke prirodne vrijednosti u oblasti razvoja poslovanja i očuvanja biodiverziteta.
<p style="text-align: center;">Prioritetna osa 2</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška za planinska područja (211)– godišnja podrška u iznosu od 50 EUR/ ha „upotrijebljenog poljoprivrednog zemljišta“ dostupna poljoprivrednicima koji proizvode u sistemu visoke prirodne vrijednosti u određenim planinskim oblastima sa minimalnom površinom od 1 ha definisanom u katastru. • Podrška za manje povoljna područja izvan planinskih područja (212) – godišnja podrška od 50 EUR/ha „upotrijebljenog poljoprivrednog zemljišta“ dostupna za poljoprivrednike koji proizvode u sistemu visoke prirodne vrijednosti u određenim neplaninskim područjima sa minimalnom površinom od 1 ha u katastru. • Agro-ekološka plaćanja (214) – trenutno postoje tri pod- mjere (druge se još uvijek razvijaju) koje nude petogodišnje upravljačke sporazume i godišnja plaćanja za održavanje i unapređivanje upravljanja poluprirodnim travnatim površinama u određenim opštinama – 124 EUR/ha/godišnje za održavanje travnjaka visoke prirodne vrijednosti; 58 EUR /ha/godišnje za održavanje tradicionalnih praksi spremanja sijena; 101-209 EUR /ha/godišnje za upravljanje travnjacima na kojima se nalaze važne vrste ptica u odabranim Značajnim područjima za ptice (IBA).
<p style="text-align: center;">Prioritetna osa 3</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Podrška za stvaranje i razvoj mikro preduzeća (312)– podrška za ulaganje (do 70%) u širenje aktivnosti ka nepoljoprivrednim aktivnostima (podrška za širenje aktivnosti ka proizvodnji hrane je obuhvaćena mjerom 123). Raznovrsne alternativne ekonomske aktivnosti su pogodne za podršku, uključujući tradicionalne zanate (npr. obrada drveta). Ova mjera je pogodna za poljoprivrednike koji žele da unaprijede porodične prihode i u mogućnosti su da uspostave potrebna mikro preduzeća. • Podsticanje turističkih aktivnosti (313) – podrška za ulaganje (do 70%) u razvoj ruralnih/ poljoprivredno- turističkih i zabavnih aktivnosti malih razmjera kao vida prihoda. Ovaj tip podrške je namijenjen poljoprivrednicima koji proizvode u sistemu visoke prirodne vrijednosti i mogu da ustanove potrebna mikro preduzeća.

³⁴ U „prirodno ograničenim (hendikepiranim) oblastima“ poljoprivredna proizvodnja ili aktivnosti su mnogo teži zbog prirodnih hendikepa, npr. teških klimatskih uslova, strmih nagiba u planinskim područjima ili niske produktivnosti zemljišta. Zbog ovih ograničenja za bavljenje poljoprivredom postoji značajan rizik od napuštanja poljoprivrednih zemljišta pa samim tim i mogućnost gubitka biodiverziteta, dezertifikacija, šumski požari i gubitak veoma vrijednih ruralnih predjela.

III. Razvoj politike u budućnosti

Evropska komisija je, zbog potreba, izazova i mogućnosti koje još uvijek postoje u ruralnim oblastima država članica (kao i zbog daljeg proširenja EU), razvila predloge aktivnosti politike ruralnog razvoja za period od 2014. do 2020. godine. Razvijanje ove nove politike EU za ruralni razvoj je većinski podržano na velikoj javnoj debati o budućnosti ZPP³³.

Novi predlozi za reformu ZPP poslije 2013. godine su iznijeti u oktobru 2011. i uključuju nacrt uredbe o EAFRD podršci ruralnom razvoju.

Ovi predlozi su usmjereni na jačanje konkurentnosti i održivosti poljoprivrede i njeno prisustvo u svim regionima sa ciljem da se građanima Evrope obezbijedi zdrava i kvalitetna proizvodnja hrane, očuvanje životne sredine i pomoć u razvijanju ruralnih oblasti.

Kratak vodič kroz predloge Evropske komisije za ruralni razvoj EU nakon 2013. godine može se pronaći na sljedećoj adresi: http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=FE667808-ABC1-3562-FEDB-2A3F7DB09295.

Više informacija o napretku politike EU za poljoprivredni i ruralni razvoj može se pronaći na internet stranici Generalnog direktorata za poljoprivredu i ruralni razvoj: http://ec.europa.eu/agriculture/index_en.htm.

IV. Praktične vježbe

Aktivnost 1: Poljoprivrednici i priroda... Dobar, loš, zao

Cilj: Uz pomoć jednostavnog SWOT okvira sprovesti „analizu agro- ekološke situacije“ čiji je cilj razumijevanje odnosa između poljoprivrede i ruralnog okruženja.

Opis situacije: Stvaranje efikasne agro- ekološke politike i promovisanje ekološke i održive poljoprivrede uvijek moraju biti zasnovani na jasnom shvatanju odnosa između poljoprivrede i ruralnog okruženja. Ovaj odnos se obično procjenjuje u okviru analize agro- ekološke situacije pri čemu se posmatra odnos između poljoprivrednih aktivnosti i:

- zemljišta i vode;
- biodiverziteta i staništa divljih vrsta;
- genetičke raznovrsnosti poljoprivrednih kultura i životinja;
- klimatske promjene i energetske pitanja.

Međutim, odnos između poljoprivrede i životne sredine može biti složen i imati kako pozitivne tako i negativne uticaje na prirodno okruženje. Na primjer, tradicionalne poljoprivredne prakse (ekstenzivna ispaša) često imaju pozitivan efekat na okruženje, uključujući stvaranje vrijednih poluprirodnih staništa kao što su pašnjaci bogati raznovrsnim biljnim vrstama. S druge strane, modernije poljoprivredne prakse povezane sa ekspanzijom, specijalizacijom i intenzifikacijom poljoprivredne proizvodnje obično imaju mnogo štetnih uticaja (gubitak biodiverziteta, degradacija zemljišta i povećano zagađenje površinskih i podzemnih voda).

Stoga je važno sprovesti analizu situacije uz upotrebu jasno definisanog okvira koji sadrži relevantne podatke i informacije u činjeničnom i sažetom obliku. Evropska komisija podstiče upotrebu „SWOT analize“ kao instrumenta za sažimanje analize agro- ekološke situacije i za identifikovanje agro- ekoloških prioriteta.

Materijal: papir i olovke

Zadaci:

1. Sprovedite brzu situacionu analizu odnosa između poljoprivrede i biodiverziteta na Zapadnom Balkanu koristeći sljedeći SWOT okvir:

³³ Više informacija o debati o reformi ZPP:
http://ec.europa.eu/agriculture/cap-post-2013/index_en.htm

SNAGE Postojeći pozitivni uticaji poljoprivrede na biodiverzitet	SLABOSTI Postojeći negativni uticaji poljoprivrede na biodiverzitet	<i>Unutrašnji faktori</i>
PRILIKE Faktori koji mogu povećati pozitivne uticaje poljoprivrede na biodiverzitet	PRIJETNJE Faktori koji mogu povećati negativne uticaje poljoprivrede na biodiverzitet	

2. Identifikujte prioritete/ciljeve odgovarajućih aktivnosti koje mogu:

- **povećati** snage;
- **ispraviti** slabosti;
- **iskoristiti** prilike, i;
- **zaštititi** od prijetnji.

3. Odredite (sa liste u Tabeli 1) odgovarajuće mjere ruralnog razvoja koje se mogu koristiti da bi se podržale/sprovele aktivnosti identifikovane u zadatku 2.

Aktivnost 2: Poljoprivredna proizvodnja visoke prirodne vrijednosti na Zapadnom Balkanu

Cilj: Ovo je jednostavna vježba u kojoj učesnici, radeći u malim grupama, treba da primijene gore pomenute principe sa ciljem da identifikuju mogući raspored poljoprivrednog zemljišta visoke prirodne vrijednosti u svojim zemljama, kao i radnje koje se mogu preduzeti za očuvanje vrijednosti biodiverziteta na ovim zemljištima visoke prirodne vrijednosti.

Materijal: papir i olovke

Zadaci:

1. Rad u grupama određenim prema zemlji.
2. Skicirajte mapu svoje zemlje i označite gdje najvjerojatnije možete pronaći poljoprivrednu proizvodnju visoke prirodne vrijednosti.
3. Za svaku oblast poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti postavite pitanje – koji su glavni pritisci na biodiverzitet poljoprivrednog zemljišta?
4. Zapitajte se: Šta vaša organizacija civilnog društva može da uradi u cilju promocije i podržavanja poljoprivredne proizvodnje visoke prirodne vrijednosti?

Aktivnost 3: Pogled u budućnost

Cilj: Započeti proces orijentacije ka mogućnostima za poljoprivrednu proizvodnju visoke prirodne vrijednosti i očuvanje biodiverziteta koji proizilaze iz aktualnih reformi ZPP.

Materijali: preuzmite i odštamajte gore pomenuti kratak vodič kroz predloge Evropske komisije za ruralni razvoj EU nakon 2013. godine.

Zadaci: U grupama razmislite o svim mogućim prilikama koje se nalaze u predlozima politike EU za ruralni razvoj u periodu 2014- 2020. Ukoliko pitanja/ terminologija nisu jasni, istražite ih. Sposobnost vaše organizacije civilnog društva da se u potpunosti i efikasno angažuje u vezi sa politikom EU za ruralni razvoj počinje danas!

Srećno i uživajte!

V. Korišćena literatura

Andersen, E., Baldock, D., Bennet, H., Beaufoy, G., Bignal, E., Brower, F., Elbersen, B., Eiden, G., Godeschalk, F., Jones, G., McCracken, D.I., Nieuwenhuizen, W., van Eupen, M., Hennekes, S., and Zervas, G. (2004). Developing a High Nature Value Farming Area Indicator. Consultancy report to the EEA, European Environment Agency, Copenhagen – preuzeto 1. oktobra 2011:
http://www.ieep.eu/assets/646/Developing_HNV_indicator.pdf

Beaufoy, G. and Cooper, T. (2009). Guidance Document: The Application of the High Nature Value Impact Indicator 2007-2013. European Evaluation Network for Rural Development, Brussels – preuzeto 1. oktobra 2011:
http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=6A6B5D2F-ADF1-0210-3AC3-AD86DFF73554 (verzija na engleskom jeziku)

Cooper, T., Pezold, T. (eds), Keenleyside, C., Đorđević-Milošević, S., Hart, K., Invanov, S., Redman, M. and Vidojević, M. (2010). Developing a National Agri-environment Programme for Serbia. IUCN Programme Office for South-Eastern Europe, Gland, Switzerland and Belgrade, Serbia – preuzeto 1. oktobra 2011:
<http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/2010-078.pdf> (verzija na engleskom jeziku) i
<http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/2010-078-Sr.pdf> (verzija na srpskom jeziku).

Kazakova, Y. and Stefanova, V. (2010). High Nature Value Farming in the Western Balkans: Current Status and Key Challenges – a Scoping Document (dostupno na engleskom, albanskom, hrvatskom, makedonskom i srpskom jeziku). EFNCP Bulgaria, Sofia - preuzeto 1. oktobra 2011:
<http://see.efncp.org/>

ANEKSI

Aneks I: Važne definicije u oblasti životne sredine

Definisane u:

Kettunen, M, Terry, A., Tucker, G. & Jones A. (2007). Guidance on the maintenance of landscape features of major importance for wild flora and fauna - Guidance on the implementation of Article 3 of the (79/409/EEC) and Article 10 of the Habitats Directive (92/43/EEC). Institute for European Environmental Policy (IEEP), Brussels, 114 pp.& Annexes, pristupljeno 4. oktobra 2011. sa: http://ec.europa.eu/environment/nature/ecosystems/docs/adaptation_fragmentation_guidelines.pdf

Ekološka koherentnost mreže Natura 2000

Dovoljna zastupljenost staništa/vrsta radi obezbjeđivanja povoljnog statusa očuvanja staništa i vrsta u njihovom prirodnom području rasprostranjenosti. 'Dovoljna zastupljenost' je funkcija kvaliteta, ukupne površine i konfiguracije parcele i propusnosti predjela.

Usluge ekosistema

Usluge ekosistema su pogodnosti koje ljudi dobijaju od ekosistema. One uključuju četiri kategorije: usluge snabdjevanja (hrana, voda, ogrijev, vlakna); usluge regulisanja (regulisanje klime, poplava, bolesti, otpada i kvaliteta voda); kulturne usluge (rekreativne, estetske, duhovne koristi) i usluge podrške (formiranje zemljišta, fotosinteza i kruženje vode i hrane).

Elastičnost ekosistema

Sposobnost ekosistema da apsorbuje uznemiravanje i reorganizuje se tokom promjene tako da i dalje zadrži istu funkcionalnost, strukturu i identitet. Elastičnost ekosistema zavisi od ekološke dinamike kao i od organizacione i institucionalne sposobnosti da razumije, upravlja i odgovori na ovu dinamiku.

Ekoton

Zone/prelazne oblasti između dva ekosistema gdje se oni preklapaju. Ekotoni podržavaju vrste iz oba ekosistema, kao i vrste koje se nalaze isključivo u ovoj zoni. Zbog toga bogatstvo vrsta u ekotonu može biti veće nego u oblastima oko njega.

Kontinuitet staništa

Stalna i dugoročna baza svih potrebnih stanišnih zahtjeva za jedan organizam unutar datog predjela/ekosistema, uključujući dinamične/prostorne mozaike.

Povezanost predela

Stepen do kog predio olakšava ili sprečava kretanje između svojih djelova. Povezanost predjela je kombinovan efekat strukturalne i funkcionalne povezanosti, tj. efekat predione strukture i upotrebe vrsta, sposobnost za kretanje i rizik smrtnosti u raznim elementima predjela na pokretnoj stopi među staništima u predjelu.

Fragmentacija staništa

Razbijanje intenzivnih odlika predjela u razdvojene, izolovane ili poluizolovane parcele usljed promjena u upotrebi zemljišta.

Aneks II: Javno učešće u procedurama procene uticaja (EIA), strateške procene (SEA) i ocene prihvatljivosti (AA)

Izvor:

European Commission, Environment DG (2001), Assessment of plans and projects significantly affecting Natura 2000 sites., Methodological guidance on the provisions of Article 6(3) and (4) of the Habitats Directive 92/43/EEC, preuzeto 3. oktobra 2011:

http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/management/docs/art6/natura_2000_assess_en.pdf

Tabela 1. Poređenje procedura ocjene prihvatljivosti (AA), procjene uticaja (EIA) i strateške procjene (SEA)

	Ocjena prihvatljivosti (AA)	Procjena uticaja na životnu sredinu (EIA)	Strateška procjena uticaja na životnu sredinu (SEA)
Na koji tip razvoja su usmjerene?	Svaki plan ili projekat koji – bilo samostalno ili u kombinaciji s drugim planovima/ projektima – može da ima štetan uticaj na Natura 2000 područje (izuzev planova ili projekata koji su direktno vezani za upravljanje područjem)	Svi projekti iz Aneksa I. Za projekte iz Aneksa II potreba za procjenom uticaja će se određivati od slučaja do slučaja i zavisice od graničnih vrijednosti ili kriterijuma koje su odredile države članice (uzimajući u obzir kriterijume iz Aneksa III)	Svi planovi i programi ili dopune: a) koji su pripremljeni za poljoprivredu, šumarstvo, ribolov, energiju, industriju, saobraćaj, upravljanje otpadom, upravljanje vodama, telekomunikacije, turizam, gradsko i seosko planiranje ili upotrebu zemljišta i koji postavljaju okvir za buduće davanje saglasnosti o razvoju u skladu sa projektima navedenim u Aneksima I i II Direktive 85/337/EEZ, ili b) koji su, u pogledu mogućih efekata na područja, takvi da zahtijevaju procjenu shodno članu 6. ili 7. Direktive 92/43/EEZ.
Da li su javnost/drugi organi konsultovani?	Nije obavezno ali se podstiče „ako je moguće“	Obavezno- konsultacije treba sprovesti prije usvajanja razvojnog predloga; države članice će preduzeti potrebne mjere da osiguraju da organi na koje će projekat možda uticati zbog njihovih specifičnih odgovornosti za životnu sredinu dobiju priliku da iznesu svoje mišljenje u vezi sa zahtjevima za davanje saglasnosti u vezi sa razvojem. Isto važi i za javnost.	Obavezno- konsultacije treba sprovesti prije usvajanja plana ili programa. Organi i javnost treba da dobiju ranu i efikasnu priliku da u okviru razumnog vremenskog perioda iznesu svoja mišljenja o nacrtu plana ili programa i o pratećem izvještaju o životnoj sredini prije usvajanja plana ili programa ili njihovog podvrgavanja zakonodavnom postupku. Države članice moraju imenovati organe koje treba konsultovati, a koji, zbog svojih specifičnih odgovornosti vezanih za životnu sredinu, mogu da budu zainteresovani.
Koliko su ishodi obavezujući?	Obavezujući. Nadležni organi mogu da se slože sa planom ili projektom samo nakon što se konstatuje da oni neće ozbiljno uticati na cjelovitost područja.	Rezultati konsultacija i informacije dobijene kao dio procjene uticaja moraju se uzeti u obzir pri davanju saglasnosti.	Izvještaj o životnoj sredini, kao i iznijeta mišljenja će biti uzeta u obzir tokom pripreme plana ili programa i prije njihovog usvajanja ili podvrgavanja zakonodavnom postupku.

Aneks III: Savjeti za uspješnu komunikaciju na javnim događajima

Izvor:

Dewey, J., (2006), Enhanced Group Facilitation: Techniques & Process, AEA/CDC 2006 Summer Evaluation Institute, Atlanta, Georgia, June 12, 2006, preuzeto 14. oktobra 2011:

<http://www.eval.org/summerinstitute/06SIHandouts/SI06.Dewey.TR1.pdf>

Savjeti za učešće

- Koristite Koosh loptu. Osoba koja drži loptu ima riječ. Kada završi, baca loptu nekom drugom. Ovo omogućava da se diskusija usmjeri i da se izbjegnu prekidanja.
- Neka pojedinci napišu po jedno pitanje vezano za temu sastanka na koje žele da dobiju odgovor na kartici dimenzija 3x5. Na kraju sastanka se vratite na pitanja i neka članovi njihove ekipe odgovore na pitanje.
- Koristite čipove da biste kontrolisali govornike. Svaka osoba dobija 3-5 čipova, svaki čip vrijedi 1 minut izlaganja. Kada neko želi da govori, mora da preda čip. Kada se svi čipovi potroše, osoba više nema pravo da govori.

Savjeti za vođenje sastanka

- Koristite tablu sa papirima (flipchart) na kojoj ćete bilježiti propratna pitanja ili ona koja nisu na programu sastanka. Na kraju sastanka, odredite kada ćete se njima pozabaviti.
- Kada želite da vodite diskusiju, stanite u sredinu prostorije. Kada želite da tim vodi diskusiju, stanite ili sjedite sa strane. Mijenjanje pozicije usmjerava tim i pomaže vam da održite kontrolu.
- Neka tim identifikuje kriterijume koje će koristiti za donošenje odluka. Zatim ocijenite sve ideje prema tim kriterijumima.
- Kada dvije osobe imaju suprotna mišljenja, zamolite ih da prikažu suprotan stav uz aktivno slušanje. Nastavite sa podržavanjem sve dok se druga osoba ne složi da je u potpunosti razumjela suprotan stav. Rezimirajte pitanja oko kojih postoji slaganje i potvrdite kako biste ukazali na napredak i mogućnosti. Kada dođe do slaganja, potvrdite to sa svakim članom ekipe.

„Dobra“ pitanja za izazivanje interesovanja (pitanja „pokretači“)..

- Obezbeđuju relevantan kontekst, pozadinu, objašnjenja.
- Otvorena su- izbjegavajte dvoznačna pitanja i stvorite prilike za diskusiju i kreativnost.
- Traže ideje, rješenja, strategije i preporuke, a ne zapažanja, stavove ili vrijednosti.
- Podržavaju jedno glavno pitanje - neka pitanja se mogu sastojati od više različitih djelova, ali morate da pazite da ih ne bude previše. Ukoliko se to desi, učesnicima će biti potrebno više vremena za obrazloženja što može dovesti do toga da grupa odgovara samo na jedan dio početne ideje ili da svaki pojedinac odgovora na različiti dio ideje.
- Stimulišu različite odgovore - uspjeh će izostati ako ne postoje različita mišljenja oko neke teme.
- Dovoljno podstiču na razmišljanje kako bi ljudi imali o čemu da pišu i o čemu da razgovaraju. Dakle, potrebno je da budu nešto složenija.
- Vezana su za teme o kojima je ljudima prijatno da razgovaraju ili pišu.
- Razlikuju se od pitanja na koja su učesnici odgovarali u okviru drugih mehanizama (npr. u anketama) – ponavljanjem istih pitanja možete stvoriti utisak da niste slušali učesnike.

Test za provjeru reakcije: konačno, zapamtite da to treba da budu pitanja za izazivanje reakcija i interesovanja - „pitanja pokretači“. Ako ona ne podstiču razmišljanje i diskusiju, onda nisu dobra.

Neki načini za započinjanje dobrih „pitanja pokretača“:

- „Šta je efikasna strategija za...“
- „Koje su kritične stvari koje treba imati u vidu pri sprovođenju...“
- „Koje radnje biste preporučili za...“
- „Koje aktivnosti biste preporučili ovoj organizaciji kako bi...“
- „Šta možemo da uradimo da bismo...“
- „Koje radnje možemo da preduzmemo da bismo...“

Aneks IV: Iznošenje mišljenja o projektu

Izvor: Cornu-Thenard, E., et Ozinga, O., (2004), The EU's impact on forests, A practical guide to campaigning, Macula, Boskoop, Netherlands, preuzeto 11. oktobra 2011. : <http://www.fern.org/sites/fern.org/files/pubs/reports/EU-guide.pdf>

Za projekte koje finansiraju međunarodne institucije:

Ovo je najbolja situacija. Ako projekat potpuno ili djelimično finansiraju Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD), Svjetska banka (WB) ili EU kroz Instrument za pretprijetnu pomoć (IPA)¹, nosioci projekta će morati da ispune visoke društvene i ekološke zahtjeve zasnovane na zakonima EU i međunarodnim sporazumima i konvencijama. Ako kontaktirate ove institucije i dokažete im da nosioci projekta ne poštuju kriterijume, oni mogu da prestanu sa finansiranjem.

Za projekte koje finansiraju nacionalne institucije ili privatni investitori:

Ovo nije laka situacija jer ekološke institucije Srbije, Makedonije i Crne Gore (Zavod za zaštitu prirode, Ministarstvo životne sredine) nisu dovoljno moćne da bi pravilno sprovele zakone o životnoj sredini. U svakom slučaju, trebalo bi da:

a. Pronađite zakonski tekst koji vam može pomoći:

Važno je da budete upoznati sa nacionalnim zakonom, sporazumima i konvencijama koje je vaša zemlja potpisala, kao i sa direktivama EU koje bi trebalo da budu prenesene u nacionalni zakon zemalja kandidata. Ovo je vaše oružje. Pitajte da li vaš projekat spada u nadležnost EU (npr. vrste zaštićene Direktivom o staništima). EU može reagovati jedino unutar granica koje su joj date na osnovu Sporazuma. Stoga je važno da znate šta Sporazumi kažu o tom konkretnom pitanju.²

Možete koristiti sljedeće tekstove EU:

- sporazume EU
- javne politike EU u oblastima smanjenja siromaštva i ekoloških integracija
- arhuska konvencija
- konvencija o biološkoj raznovrsnosti (ratifikovana od strane EU)

b. Koristite prostore predviđene za javno učešće

Treba da znate kako su procesi javnog učešća definisani u nacionalnom zakonu i da ih pravilno koristite: obaveza da se organizuju javni sastanci, konsultovanje relevantnih zainteresovanih strana (lokalni naučnici, ekološke organizacije, predstavnici lokalnih zajednica itd.)

c. Pronađite podršku kod organizacija civilnog društva

Ako je projekat opasan po životnu sredinu i po lokalne zajednice, trebalo bi da kontaktirate lokalne ili nacionalne organizacije civilnog društva koje će vam pomoći u procesu podizanja svijesti i razgovoru sa nadležnim organima.

d. Kontaktirajte nacionalne institucije

Važno je da koristite racionalne argumente zasnovane na činjenicama: naučne studije, slike i zakonske tekstove. Izbjegavajte emotivnost dok objašnjavate zašto neki projekat ne treba da se sprovede. Ako lokalne vlasti ne žele/ne mogu da primijene zakon, koristite pritisak javnog mnjenja na institucije EU.

1 Instrument za pretprijetnu pomoć (IPA) pomaže državama koje se nalaze u procesu pristupanja Evropskoj uniji (EU) u periodu 2007-2013, http://europa.eu/legislation_summaries/agriculture/enlargement/e50020_en.htm

2 Cornu-Thenard, E. and Ozinga, O. 'The EU's impact on forests, A practical guide to campaigning,' Macula, Boskoop, Netherlands, (2004). <<http://www.fern.org/sites/fern.org/files/pubs/reports/EU-guide.pdf>>. Preuzeto 11. oktobra 2011.

e. Sprovedite kampanju za podizanje svijesti

Kampanja podizanja svesti može biti dobar instrument ukoliko projekat realizuje neka velika kompanija koja želi da zaštiti svoju reputaciju, naročito ukoliko dolazi iz EU ili Severne Amerike. Iskoristite podatke koje dobijete od NVO iz regiona, kao što je crnogorska NVO Green Home učinila uz pomoć Svetskog fonda za zaštitu divljih životinja (WWF).

f. Kontaktirajte institucije EU

Ovo može imati efekta ako vaša Vlada želi da uđe u EU i treba da dokaže da je prenijela direktive EU u nacionalni zakon i da ih sprovodi.

„Prvi korak će biti da iznesete svoju zabrinutost/mišljenje nadležnom organu u zemlji u kojoj se projekat planira ili sprovodi. Ako ne dobijete odgovor, a mislite da je projekat u suprotnosti sa zakonom EU, možete kontaktirati Komisiju i/ili parlamentarne kako bi oni konsultovali državu članicu ili čak podnijeli žalbu Komisiji.“

„Države kandidati moraju da prenesu sve zakone EU u svoje pravne sisteme i Komisija je veoma spremna da provjeri da li se to radi na pravilan način, kao i da li se primjenjuje. Možete dokazati da se zakoni ne primjenjuju pravilno.“ (Cornu-Thenard, E., et Ozinga, O., (2004))

Možete kontaktirati delegacije EU u vašoj zemlji i one će vam pomoći da stupite u kontakt sa odgovarajućom institucijom EU.

Delegacije EU: http://eeas.europa.eu/delegations/index_en.htm

Makedonija : http://eeas.europa.eu/delegations/the_former_yugoslav_republic_of_macedonia/index_en.htm

Crna Gora : <http://www.delme.ec.europa.eu/code/navigate.php?Id=1>

Srbija: <http://www.europa.rs/en.html>

